سوپاخۇن سوۋۇروف ھەققىدە ستالىنغا يوللانغان مەلۇمات

« مەن كەچكەن كېچىكلەر» دىكى سوۋېت جاسۇسلىرى

ئاپتورى: نەبىجان تۇرسۇن (تارىخ پەنلىرى دوكتورى)

سوپاخۇن سوۋۇروف 20 - ئەسىرئۇيغۇر تارىخىدىكى مۇھىم شەخسلەرنىڭ بىرى. ئۇ، ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ھەربىي ئىشلار تارىخىدا ئاددىي بىر قوزغىلاڭچىدىن مەخسۇس ھەربىي مەكتەپ پۈتتۈرۈپ، ئىزچىل، روتا ۋە پولك كوماندىرلىق دەرىجىسىگىچە بولغان 20 يىللىق ھەربىي مۇساپىنى بېسىپ ئۆتكەن شۇنىڭدەك ئۆز قوشۇنىغا قوماندانلىق قىلىپ، بىۋاستە قانلىق جەڭلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەن ھەربىي قوماندانلارنىڭ بىرىدۇر. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ئەڭ شاۋكەتلىك قىسمى 1945 - يىلى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىدىن يۈز ئۆرۈپ، بىر روتا ئۇيغۇر ئەسكەرنى باشلاپ، ئىلى ھۆكۈمىتى تەرەپكە ئۆتۈشى ھەمدە ئۇنىڭ ئاقسۇ جەڭ مەيدانلىرىدىكى ھەربىي پائالىيەتلىرى بىلەن ئالاھىدە مۇناسىۋەتلىكتۇر. بەلكى ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ بۇ سەھىپىسى بولمىغان بولسا، سوپاخۇن سوۋۇروف دېگەن مەزكۇر جاراڭلىق ئىسىم تارىخ بېتىدىن ئورۇن ئالالمىغان ۋە خەلقنىڭ مۇنداق يۇقىرى سۆيگۈسى ھەم ھۆرمىتىگە ئېرىشەلمىگەن بولار ئىدى. سوپاخۇن سوۋۇروفنىڭ ھاياتىنىڭ ئەنە شۇ جەڭگىۋار ۋە شەرەپلىك قىسمى ئەينى ۋاقىتتىكى ئىلى ھۆكۈمىتى، جۈملىدىن ئەلىخان تۆرە ۋە ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق داھىيلارنىڭ، ئىۋان پالىنوف ۋە ئىسساقبەك مۇنونوف قاتارلىق باش قوماندانلارنىڭ يۇقىرى ھۆرمىتى ھەم تەقدىرلىشىگە ئېرىشىپلا قالماستىن بەلكى ئىلى ئىنقىلابىنى باشتىن ئاخىرى قوللىغان ۋە مەزكۇر مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىنى كرېملىنىڭ
ئىستراتېگىيىلىك پىلان ۋە مەنپەئەتلىرىنىڭ تەركىبى قىسمىغا كىرگۈزگەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئالىي رەھبىرى يوسىف ستالىن ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكىلەرنىڭمۇ قۇلىقىغىمۇ يەتكەن ئىدى.

ئەلۋەتتە، ستالىننىڭ سوپاخۇن دېگەن ئىسىمدىن غۇلجىدىكى سوۋېت گېنېراللىرى ئارقىلىق خەۋەر تېپىشى تەبىئىي.مېنىڭ مۇنداق دېيىشىمدىكى سەۋەب شۇكى، غۇلجىدىكى سوۋېت

ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي - سىياسىي مەسلىھەتچىلىك ئورگىنى ھېسابلىنىدىغان2 - دومىنىڭ مەسئۇلى، گېنېرال مايور ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ ئېگناروۋ ئاقسۇ ئۇرۇشى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، سوپاخۇن ھەققىدە موسكۋاغا بىۋاستەمەلۇمات يوللىغان بولۇپ، بۇ مەلۇمات « ستالىنىنىڭ ئالاھىدە پاپكىسى» دەپ ئاتالغان ستالىنغا مۇناسىۋەتلىك ھۆججەتلەرنىڭ ئارخىپىدا ساقلانغان. ئەمما، سوپاخۇن سوۋۇروف ئەينى ۋاقىتتا ئۆزى ھەققىدە ستالىنغا يوللانغان مەزكۇر مەلۇماتتىن بىخەۋەر بولۇپ، 2 - دومىنىڭ مۇتلەق مەخپىي تۈتۈلىدىغان مەزكۇر ھەرىكەتلىرى ۋە مەخپىي تېلېگرامما - ھۆججەتلىرىدىن سوپاخۇن ئەمەس، ھەتتا جۇمھۇرىيەت رەئىسى ئەلىخان تۆرە ۋە ئەخمەتجان قاسىملەرنىڭمۇ خەۋەر تېپىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

يېقىندا مەنسوپاخۇن سوۋۇروفنىڭ بېيجىڭدا نەشرقىلىنغان 496 بەتلىك «مەن كەچكەن كېچىكلەر» ناملىق ئەسلىمىسىنى ئامېرىكا پايتەختى ۋاشىنگتوندا ئوقۇپ چىقتىم.

مەن ئالدى بىلەن زور قىزىقىش ئىچىدە ئەسەرنىڭ كېيىنكى بەتلىرى، يەنى سوپاخۇن سوۋۇروفنىڭ ئىسيان كۆتۈرۈپ، غۇلجىغا كېلىشىدىن تارتىپ،ئاقسۇ جەڭ مەيدانلىرىدىكى ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى پائالىيەتلىرىگە ئائىت تەپسىلاتلارغا كۆز يۈگۈرتتىم . ئەپسۇسكى، ئەسلىمىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئۇنىڭ ئىسيان كۆتۈرۈپ، مىللىي ئارمىيە تەرەپكە ئۆتۈشكىچە بولغان جەريانلارغا بېغىشلانغان.

بىراق، ئۇنىڭ 1945 - يىلى، 6 - ئايدىن1949 - يىلى 12 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ھەربىي ھاياتى، بولۇپمۇ كىشىلەر ئەڭ قىزىققان ئاقسۇ جەڭ مەيدانلىرىدىكى پائالىيەتلىرىغا ئائىت تەپسىلاتلار يېتەرلىك تەپسىلىي يېزىلمىغان . بۇ ئەمەلىيەتتە ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئېھتىياجى ئەڭ كۆپ قىسمى بولۇپ،كۈپلىگەن تەپسىلاتلار يورۇتۇلماي ئۆتۈپ كېتىلگەن، بۇنىڭدىكى سەۋەب ھازىرچە ئېنىق ئەمەس،ئەلۋەتتە، قاتتىق سېنزۇرائاستىدىكى بۇ ئەسەرنىڭ خۇددى سوپاخۇننىڭ ھاياتىغا ئوخشاشلا ئۆزۈن ۋە مۇرەككەپ مۇساپىلارنى بېسىپ ئۆتۈپ ئاخىرى يورۇقلۇققا چىققانلىقى ئوقۇرمەنلەرگە ئايان ھەم خۇشاللىنارلىق ۋەقە!.

مەن بۇ ئەسەرنى ئوقۇپ كۈپلىگەن تەسىراتلارغا ئىگە بولدۇم، بولۇپمۇ ئەسەردە تىلغائېلىنغان

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى مىللىي ئىنقىلاپقا كۆرسەتكەن تەسىرلىرىگە ئائىت ئۇچۇرلارنىڭ تارىخ تەتقىقاتى ئۈچۈن پايدىلىنىش قىممىتى بارلىقىنى ھېس قىلدىم. نەتىجىدە مەن قولۇمغا قەلەم ئېلىپ سوپاخۇن سوۋۇروفنىڭ ئەسىرىدىكى قىسمەن نۇقتىلارنى ئىزاھلاش ۋە ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئەسەردە تىلغا ئېلىنغان سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بەزى خادىملىرى ھەققىدىكى چۈشەنچىلىرىنى چوڭقۇرلىتىش قارارىغا كەلدىم.

1. پېشقەدەم قوماندانىنىڭ ئۆز ئاغزىدىن ئاڭلىغان ئەسلىمىلەر

مەن ئەسلىمىنى ئوقۇۋېتىپ، سوپاخۇن ئاكا بىلەن 1996 - يىلىنىڭ ئەتىياز ئېيىدا ئۇنىڭ ئۆيىدە ئولتۇرۇپ قىلغان سۆھبەتلىرىمنى ئەسلىدىم . ئۇزۇندىن بۇيانقى ئامىنى كۆپ ئاڭلىغان، دىدارىنى بىر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلغان مەزكۇر زات مېنى ئۆزئۆيىدە ئىللىق چىراي بىلەن قارشى ئالدى. سوپاخۇن ئاكىنىڭ دادام بىلەن يېقىن تونۇشلۇق ۋە كۆپ سۆھبەتداشلىق مۇناسىۋىتى بار ئىدى. دادام ئۆزى بىر تارىخىي ۋەقەلەرگە قىزىققۇچى ھەم ئىزدەنگۈچى بولۇش سۈپىتى بىلەن مۇنداق تارىخى شەخسلەرنىڭ كۆپىنى ئىزدەپ تېپىپ ئۇلار بىلەن ئۆتكەن ۋەقەلەرھەققىدە پاراڭلىشاتتى ھەم يېقىنقى زامان ئۇيغۇر تارىخىي ۋەقەلەرى ھەققىدە بىر قىسىم ماقالىلارنىمۇ يېزىپ ئېلان قىلغان ئىدى.

مېنىڭ موسكۋادا مەخسۇس ئۇيغۇر تارىخى ئوقۇۋاتقانلىقىم، ئەينى ۋاقىتتا ئۇرۇمچىدىكى كۆپلىگەن پېشقەدەم زىيالىيلارنىڭ قىزىقىشىغا ئۇچرىغان ھەمدە ئۇلارنى ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 1930 - 40 - 50 - يىللىرىدىكى موسكۋانىڭ ئۇيغۇر سىياسىتى ۋە جۇڭگو سىياسىتىنى ،جۈملىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇيغۇرئېلىدىكى تەسىرلىرىنى ئەسلەتكەن ئىدى. چۈنكى، 20 - ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تەسىرىگە قاتتىق ئۇچرىغانلىقى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي ۋە مەدەنىيەت ئېڭى ھەم سىياسىي تەقدىرىدىن چوڭقۇر يىلتىز تارتقانلىقى ھېچكىمگە سىر ئەمەس.

مەن، 1990 - يىلى، سوۋېت - جۇڭگو مۇناسىۋەتلىرى نورماللىشىپ،ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچىدە تۇنجى قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ دوكتور ئاسپىرانتلىقىغا تاللىنىپ، مەزكۇر

ئاكادېمىيىنىڭ شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا كىرگەن ئىدىم. مۇنداقچە قىلىپ، ئېيتقاندا سابىق چارروسىيە ۋە كېيىنكى سوۋېت ئىتتىپاقى ھەمدە1991 - يىلدىن كېيىنكى روسىيە فېدېراتسىيىسىنىڭ ئەڭ ئالىي شەرقشۇناسلىق تەتقىقات ئىنستىتۇتى ھېسابلىنىپ، 150 يىللىق تارىخقا ئىگە بولغان مەزكۇر بىلىمدەرگاھىدا مەيلى ئوتتۇرا ئاسىيائۇيغۇرلىرى بولسۇن ۋەياكى ئۇيغۇر ئېلى ئۇيغۇرلىرى بولسۇن، ئۇلار ئارىسىدىن تۇنجى قېتىم مەزكۇرئىنستىتۇتتا تارىخ پەنلىرى بويىچە دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيىسىنى ياقلاپ، ئۇنۋان ئالغان ئىدىم. مەن 1985 - يىلدىن 1996 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا، ئورومچىدە كۆپلىگەن پېشقەدەم زىيالىيلار بىلەن سۆھبەتداش بولدۇم. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئابدۇرېيىم ئۆتكۈر، ھاجى ياقۇپ، ئىبرايىم مۇتىئى، ئابدۇشۈكۈرمۇھەممەد ئىمىن، شەرىپىدىن ئۆمەر، ئابدۇللا تالىپ قاتارلىقلارمۇ بار ئىدى. ئەلۋەتتە، بۇ جەريانلاردا مەنە يەنە باشقا ئۇنلىغان ئەينى ۋاقىتتىكى تونۇلغان ئۇيغۇر مۇتەخەسسىسلىرى، دوتسېنت - پروفېسسورلىرى،ئەدىبلىرى ۋە زىيالىيلىرى بىلەنمۇ سۆھبەتداش بولدۇم ھەتتا ئۇلارنىڭ بەزىلىرى بىلەن خىزمەتداش بولدۇم. بۇ جەرياندا مەن يەنە بىر قىسىم تارىخىي شاھىدلارنىڭ ۋەقەلىرىنى ئاڭلىدىم. بۇلارنىڭ ئارىسىدا مەن ئۇچۇن ئىككى شەخس، سوپاخۇن سوۋۇروف بىلەن سەيدۇللا سەيفۇللايوف ئەڭ ئۇنتۇلماس تەسىراتلارنى قالدۇرغان ئىدى.

سوپاخۇن ئاكا دادامدىن مېنىڭ تەتىلگە قايتىپ كەلگەنلىكىمدىن خەۋەرتېپىپ مەن بىلەن پاراڭلىششىنى ئېيتىپتۇ. مەنمۇ ئالاھىدە خۇش بولۇپ، دادام بىلەن بىرگە سوپاخۇن ئاكىنىڭ ئۆيىگە باردىم. تەخمىنەن تۆت سائەت ئەتراپىدا سوزۇلغان سۆھبەتلەر جەريانىدا سوپاخۇن ئاكابېشىدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بەردى. مەنمۇ بەزى سوئاللارنى قويدۇم. سۆھبىتىمىزنىڭ مۇھىم تېمىلىرىنىڭ بىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەينى ۋاقىتتا مىللىي ئىنقىلابقا قانداق تەسىر كۆرسەتكەنلىكى ۋە ئارىلاشقانلىقى مەسىلىسى بولدى. سوپاخۇن ئاكا بۇ ھەقتەئۆزىنىڭ بەزى قاراشلىرىنى ۋە كۆرگەن پاكىتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

مەن ئۇنىڭغا، 1949 - يىلى، 8 - ئايدا ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار سوۋېت ئىتتىپاقىدا

قازاقلىغاندىن كېيىن، ئىككىنچى نۆۋەتلىك ۋەكىللەرنىڭ بىرى سۈپىتىدە سەيفىدىن ئەزىز بىلەن بېيجىڭغا بارغان ئالىمجان ھاكىمبايېفنىڭ مەن ئوقۇغان ئەشۇ ئىنىستىتۇتتا 1950 - يىللاردىن تارتىپ، تاكى ۋاپات بولغان1991 - يىلغىچە ئىشلىگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردىم. بۇ ئىنىستىتۇتتىكى بىر قىسىم پېشقەدەم كىشىلەر سوۋېت - جۇڭگو مۇناسىۋەتلىرىگە ئائىت كىشىلەرئىدى. ئەينى ۋاقىتتا تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىسى بولغان ئالىمجان ھاكىمبايېف سوۋېت تەرەپنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن سەيفىدىنگە ھەمرا بولۇپ، بېيجىڭغا بارغان ھەمدە بارلىق سورۇنلاردا بىرگە بولغان ئىدى. ئۇ، 1950 - يىللارنىڭ باشلىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا كېتىپ، ئۆمۈر بويى موسكۋادا ئىشلىگەن .ئۇ، 1930 - يىللاردىكى ۋە 1944 - 1949 - يىللاردىكى مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابى ھەققىدە تەتقىقات قىلىپ،بۇ ھەقتە ئاشكارا ۋە يېپىق شەكىلدە بىر قانچە ئەسەرلەرنى يازغان ئىدى.

بۇئىنىستىتۇتتا يەنە ئابدۇراخمان كالىموف ئىسىملىك قىرغىزىستاننىڭ قاراقول شەھرىدەتۇغۇلغان بىر تۇڭگان ئالىمى بار بولۇپ، ئۇنىڭ ھاياتى تېخىمۇ قىزىقارلىق ئىدى. ئۇ 1944 - يىلى، 12 - ئايدا قىرغىزىستاندا تەشكىللەنگەن « باتۇر » ئەترىتىنىڭ تەركىبىدە سۈيدىڭ ۋە كۇرەدىكى جەڭلەرگە قاتنىشىپ، كېيىن مەنسۇر لومىيوفنىڭ تۇڭگان پولكىنىڭ شتاب باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرغان ھەمدە جىڭدىكى جەڭلەرگە قاتناشقاندىن كېيىن، 1946 - يىلىنىڭ 6 - ئېيىدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتىپ كېتىپ، كېيىن موسكۋادا ئوقۇپ، تۇڭگان تىلى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغان ئىدى. ئابدۇراخمان كالىموف ئۇيغۇر تىلىدا ياخشى سۆزلەيتتى، ئۇتاكى سوۋېت ئىتتىپاق يىمىرىلگىچە ئۆزىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن ئىلغا ئەۋەتىلىپ، گومىنداڭ بىلەن ئۇرۇش قىلغان تارىخنى يوشۇرۇشقا مەجبۇر بولغان. چۈنكى، ئەينى ۋاقىتتا سوۋېت بىخەتەرلىك ئورگانلىرى ئۇلارغا بۇ ئىشنى ھېچقاچان ۋە ھېچكىمگە تىنماسلىق ھەققىدە تىل خەت ئالغان ئىكەن. كابىلوف بىر ئۆمۈر ئۆز سىرىنى ئاشكارىلىيالماي، قىينىچىلىقتا ئۆتكەن، ئۇنىڭغا « ۋەتەن ئۈچۈن خىزمەت كۆرسەتكەن» دېگەن شەرەپلەرمۇ بېرىلمىگەنلىكى ئۈچۈن بىرئېغىز ئۆيدە قىينىلىپ ياشاشقا مەجبۇر بولغان. ئاخىرى ئۇ، سوۋېت ئىتتىپاقى ك گ بىسگە خەت يېزىپ، ئۆزىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى قىلغان خىزمىتىگە

يېڭىدىن باھا بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا ك گ ب ئاخىرى ئۇنىڭغا ۋەتەن ئۇرۇشى قاتناشقۇچىلىرى قاتارىدا مۇئامىلە قىلىش بۇيرۇقى چىقىرىپ، چوڭراق ئۆي تەقسىم قىلىپ بەرگەن. بىراق، ئۇنىڭغىچە سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ يىمىرىلىپ، ئۆز سىرىنى ئاشكارە ئېيتالايدىغان بولسىمۇ، بىراق قېرىپ يېشى بىر يەرگە بارغان ئىدى. ئابدۇراخمان كالىموف بۇ ھېكايىلىرىنى ئۆز ئاغزىدىن ماڭا سۆزلەپ بەرگەن ئىدى. ئەمما، ئۇ ئالىمجان ھاكىمبېگنى ياخشى كۆرمەيتتى ۋە ھاكىمبايېگنى ئىككى يۈزلىمچىلىك بىلەن سۆككەن ئىدى. مەن سوپاخۇن ئاكىغا ئۆزۈم كۆرگەن بۇ زات ھەققىدە ۋە باشقا سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئۇچراشقان پېشقەدەم مىللىي ئازادلىق ئىنقىلاپ قاتناشقۇچىلىرى ھەققىدە سۆزلەپ بەردىم.

ھەقىقەتەن بۇ يىللاردا 20 - ئەسىرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدىكى ئۇيغۇر ئېلىدە يۈزبەرگەن سىياسىي ۋەقەلەرنىڭ كۆپلىگەن شاھىدلىرى دۇنيانىڭ ھەممىلا يېرىدە ھايات بار ئىدى. ئەپسۇس ئۇ ۋاقىتلاردا تېخى ياش ۋە تەجرىبە كۆپ بولمىغانلىقى ئۇچۇن بۇ زاتلارنىڭ ھەممىسىنى تېپىپ زىيارەت قىلىپ، كۆپلىگەن بىرىنچى قول ماتېرىياللارنى توپلاشقا ئەھمىيەت بەرمىگەن ئىكەنمەن، ھازىر بۇنىڭدىن كۆپ ئەپسۇسلىنىمەن. بىر تارىخچى ئۇچۇن پۈتۈن ۋەقەلەرنى كىتابتىنلا ئەمەس، تىرىك شاھىدلاردىنمۇ ئۆگىنىش تېخىمۇ مۇھىمدۇر.

1996 - يىلىنىڭ باھار ئايلىرىدا يەنە ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پېشقەدەم كادىرلىرىدىن بىرى، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەن خىزمەت قىلغان يىللىرىدىكى سابىق مۇدىرى ھاكىم جاپپارئاكىنىڭ باشلىشى بىلەن سەيدۇللا سەيفۇللايېف بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇزۇن سۆھبەتلەردەبولغان ئىدىم. سەيفۇللايېف ئۆزىنىڭ مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىغا قانداق قاتناشقانلىقى ۋەئالمۇتا ئەتراپىدا فاتىخ باتۇرقاتارلىقلار بىلەن قانداق تەربىيەدىن ئۆتكەنلىكىگە ئائىت ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بەرگەن ئىدى. كېيىن، ئۇ بۇ ۋەقەلەرنى ماقالە ۋە ئەسلىمە قىلىپ ئېلان قىلدى. سەيفۇللايەف بىلەن بولغان سۆھبەتتىمۇ ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلى ئىنقىلابىغا كۆرسەتكەن تەسىرلىرى ھەققىدە توختالغان ئىدى.

سەيفۇللايېۋ سۆزىدە مەندىن ئالىمجان ھاكىمبايېۋنىڭ موسكۋادا ئىكەنلىكىگە ئائىت ئۇچۇرلارنى سورىدى، مەن ئۇنىڭغا ئالىمجان ھاكىمبايېۋ ھەققىدە بىلگەنلىرىمنى سۆزلەپ بەردىم. سەيفۇللايېۋ بۇ ئادەمنىڭ ئەسلىدە ئۆزبېكىستاندا تۇغۇلغان، ئۆزبېك مىللىتىدىن كېلىپ چىققان، چۆچەكتىكى باي شەخسلەرنىڭ بىرى ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ ئەسلىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەخپىي خادىمى بولۇش ئېھتىماللىقىنىڭ چوڭلۇقىنى، بەلكى، ئۇنىڭ بېيجىڭغا بېرىشىنى موسكۋا بەلگىلىگەنلىكىدە شەك يوق ئىكەنلىكىنى قەيت قىلدى. بۇ سورۇنداھاكىم جاپپارمۇ بار بولۇپ، ئۇ ئەلىخان تۆرەھەققىدە تۇنجى قېتىم ماقالە يېزىپ ، ئۇنىڭ تاشكەنتتىكى ھاياتى ۋە قانداق قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ كېتىلگەنلىكىنى بايان قىلغان ئىدى. ھاكىم جاپپارنىڭ بۇ ماقالىسى كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ ئەلىخان تۆرە ھەققىدە چۈشەنچىگە ئىگەبولۇشىدا مۇھىم مەنبەلىك رول ئوينىدى ۋە ھازىرغىچە پايدىلىنىلماقتا. ئۇزۇن مەزگىل مائارىپ ساھەسىدە ئىشلىگەن بۇ زات ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى دەۋرىدىكى مائارىپ ۋە ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ مائارىپ ئىدىيىسى قاتارلىق تېمىلاردا ماقاللارىيازغان ئىدى.

سۆزىمىزگەكەلسەك ، سوپاخۇن سوۋۇروفنىڭ ئۆيىدە بولغان سۆھبەت جەريانىدا، مەن ئۇنىڭ ئاقسۇ جەڭ مەيدانىنى ئەسلىگىنىدە ناھايىتى غەزەپلەنگەنلىكى، ئاقسۇنى ئازاد قىلالماي پاجىئەلىك تۈردە ئاقسۇدىن چېكىنگەنلىكىدىن چوڭقۇرئەپسۇسلانغانلىقىنى چۈشەنگەن ئىدىم. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ ئەۋەتكەن ھەربىي مەسلىھەتچى خادىملارنىڭ ھاكاۋۇرلۇقلىرى ھەم بەزى رەھبىرىي شەخسلەرگە بولغان نارازىلىق پىكىرلىرىنىمۇ يوشۇرمىغان ئىدى. مەن ئۇنىڭ ئەلىخان تۆرە ۋەئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق رەھبەرلەرگە بولغان قارىشىنى سورىغىنىمدا ئۇ بۇ ئىككى زاتنى ئەڭ يۇكسەك ئورۇنغا قويغان ئىدى. شۇ قېتىملىق سۆھبەتتىن كېيىن مەزكۇر پېشقەدەم قوماندانىنىڭ ئۆزى قاتناشقان بۇ ئىنقىلابقا نىسبەتەن ئۆزگەخاس بولغان، باشقىلاردىن پەرقلىق باھا بېرىش ئىدىيىسىگە ئىگە ئىكەنلىكىنىمۇ ھېس قىلغان ھەم يەنە ئۇنىڭ ئاغزىدىن سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي مەسلىھەتچىلىرى زاكىر ۋە ئىسكەندەر قاتارلىقلارغا بولغان ئاچچىقلىرىنى ئاڭلاپ، بۇ ئىسىملارنىڭ ئۇ كىشىنىڭ مېڭىسىگە چوڭقۇر ئورۇنلاشقانلىقىنى چۈشەنگەن ئىدىم.

سۆھبىتىمىز جەريانىدا يەنە مىرزىگۈل ناسىروۋ ھەققىدىمۇ پاراڭ بولدى. مەن بۇ كىشىنىڭ قازاقىستاننىڭ چىلەك رايونىدىكى بىر كالخوزنى باشقۇرۇپ، بوز يەر ئېچىش بويىچە 1950 - 60 - يىللاردا پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە داڭ چىقىرىپ، ئۇدا ئىككى قېتىم لېنىن ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلانغانلىقى، ئۇنىڭ قازاقىستاندا يۇقىرى ئابرويغا ئىگە زات ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردىم. بىراق، سوپاخۇن ئاكا سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ ئوفىتسېرى بولۇپ، گېرمانىيە ئارمىيىسىگە قارشى جەڭلەردە چېنىققان بۇ كوماندىرنى ئانچە ياقتۇرمايتتى. ئۇ، ئاقسۇدىن چېكىنىش جەريانىدا مىرزىگۈل ناسىروفنىڭ ئۆز قوشۇنلىرى بىلەن سوپاخۇن قوشۇنلىرىغا ماسلاشمىغانلىقى ھەم يارىماسلىق قىلغانلىقىدىن ئاچچىقى كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى. ئەمما ئۇ يەنىلامىرزىگۈلنى ھۆرمەت قىلىدىغانلىقىنى يوشۇرمىدى.

مەن ئەنە شۇ قېتىملىق سۆھبەتتىن كېيىن سوپاخۇن ئاكىنى كۆرمىدىم، ئەمما ئۇنىڭ بەزى ئەسلىمىلىرىنى ئىشتىياق بىلەن ئوقۇدۇم. 2001 - يىلى، ئۇنىڭ ۋاپات بولغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ، ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ھەربىي ئىشلار تارىخىدىكى ھەقىقىي قوماندان سوپاخۇن سوۋۇروفغا بولغا ھۆرمىتىمنى يەنە بىر قېتىم بىلدۈردۈم. مەخسۇس ھەربىي مەكتەپ پۈتتۈرگەن ۋە مىللىي ئارمىيىنىڭ پولكوۋنىكى بولغان ھەم مىللىي ئارمىيىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك كوماندىرلىرى ئارىسىدائەڭ ئۇزۇن مەزگىل ھەربىي خىزمەت ئۆتىگەن كەسپىي ھەربىي خادىم سوپاخۇن سوۋۇروفنىڭ 1950 - يىلىدىن كېيىن ھېچقانداق چوڭ ھوقۇق تۇتمىغانلىقى، ۋە بۇرۇنلا كەسىپ ئالماشتۇرۇلغانلىقى بىلەن 1955 - يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ گېنېرال مايورلىق ئۇنۋانىغا سازاۋەر بولالمىغانلىقى ئاجايىپ بىر ئىش ! بىراق ئۇيغۇر خەلقى ئاللىقاچان ئۇنىڭغا گېنېرالدىنمۇ يۇقىرى ئۇنۋان بېرىپ بولغان ئىدى !

2. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مىللىي ئازادلىق ئىنقىلاپتىكى تەسىرى

مەن مانا 16 يىلدىن كېيىن مەرھۇم سوپاخۇن سوۋۇروفنىڭ « مەن كەچكەن كېچىكلەر» ناملىق ئەسلىمىسىنى ئوقۇۋېتىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سوپاخۇن كوماندىرلىقىدىكى پارتىزان ئەترىتىگە

ھەربىي مەسلىھەتچىلىككە تەيىنلەنگەن زاكىر تۆرە ۋە ئىسكەندەر ئەپەندىلەر ھەققىدىكى بايانلارنى ئۇچراتتىم. ئەلۋەتتە بۇ، ئۇ سۆزلەپ بەرگەنگە قارىغاندا بىر قەدەرتەپسىلىيرەك ئىدى. ئەمما يەنە بەزى نازۇكراق نۇقتىلار كىرگۈزۈلمىگەن. مەن بۇ يەردەسوپاخۇن سوۋۇروفنىڭ ئەسلىمىسىدىكى باشقا تەپسىلاتلار ھەققىدە توختىلىشنى مۇۋاپىق كۆرمەي، پەقەت زاكىر ۋەئىسكەندەردىن ئىبارەت ئىككى ئەرباب ھەققىدىكى بايانلارغا قوشۇمچە قىلىش ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئىلىدىكى ھەربىي خادىملىرىنىڭ بەزى ۋەزىپىلىرىگە ئائىت ئۆزۈم ئىگىلىگەن مەلۇماتلارنى ئەسلىتىش ئارقىلىق «مەن كەچكەن كېچىكلەر»دىن ئورۇن ئالماي قالغان بىر قىسىم ئۇچۇرلارنى ئوقۇرمەنلەرگە ھاۋالە قىلىشنى قارار قىلدىم.

بۇ، قوشۇمچەمگە « سوپاخۇن ھەققىدە ساتالىنغان يوللانغان مەلۇمات» دەپ ئىسىم قويدۇم. مېنىڭچە، سوپاخۇن سوۋۇروفنىڭ ئەسلىمىسىدىكى مۇھىم نۇقتىلارنىڭ بىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئىنقىلابقا بولغان ئارىلىششى، سوۋېت ھەربىي مەسلىھەتچىلىرىنىڭ پائالىيەتلىرى قاتارلىقلاردۇر. سوپاخۇن ئەسلىمىسدەزاكىر، نوغايباي، ئىسكەندەر ۋە باشقا بىر قىسىم ئوفىتسېرلارنى تىلغا ئالىدۇ. ئۇنىڭ بايان قىلىشچە، مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابىدىكى ئوفىتسېرلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك سوۋېتلىكلەر بولۇپ، ھەتتا خەت باسقۇچى ماشىنىستكىلارمۇ رۇس ئاياللىرى ئىدى. قوماندانلىق شتابىدىكى سوۋېتلىك رۇس ئوفىتسېرى ئۇنىڭغا قانچە ياخشى تەسىرات قالدۇرمايدۇ. ئۇنىڭ بىلەن سۆھبەتلەشكەنلەر ۋە ئۇنىڭغا ۋەزىپەتاپشۇرغانلارنىڭ ھەممىسى سوۋېتلىكلەر بولۇپ، پەقەت باقىيېۋ ئىسىملىك سوۋېتلىك ئۇيغۇرلا بۇيەردىكى بىردىن بىر ئۇيغۇر ئىدى. ئۇ، شتابتا تەرجىمانلىق قىلىۋاتاتتى[1].

قوماندانلىق شتابتىكىلەر سوپاخۇننى ئاقسۇغا بارىدىغان يوللارنى مۇزاكىرە قىلىش ئۈچۈن تېكەستىكى ئاتلىق قىسمىنىڭ پولكوۋنىكى نوغايبايېفنىڭ يېنىغا ئەۋەتىدۇ. ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە ئۇنى نوغايبايېفنىڭ يېنىغا ئىسكەندەر ئەپەندى باشلاپ بارىدۇ ھەمدە ئۇ يەردە زاكىر ، ئىسكەندەر، نوغايبايېف ۋە ئابدۇرەيىمجانھەسەنوفلار بىلەن ئۇچرىشىپ، ئاقسۇغا بېرىش يوللىرىنى مۇھاكىمە

قىلدۇ[2]. تەكتىلەشكە تېگىشلىك نۇقتا شۇكى مەزكۇرسورۇندىكى تۆت ئادەمنىڭ ئۈچى، ئىسكەندەر، زاكىر ۋە نوغايبايېۋ سوۋېتلىكلەر بولۇپ، پەقەت ئابدۇرەيىمجان ھەسەنوفلا يەرلىك ئىدى. ئەمما، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ ئەسلىدە يەتتە سۇلۇق ئۇيغۇرلاردىن بولۇپ، ئۇ ياش ۋاقتىلىرىدا سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىدە ھەربىي خىزمەت ئۆتىگەن، يەنى ئابدۇللا روزىباقىيېۋ سىياسىي كومىسسارلىقى،مۇزەپپەر يارۇللايېۋ كوماندىرلىقىدىكى قىزىل ئارمىيىنىڭ تارانچىلار (ئۇيغۇرلار) پولكىنىڭ جەڭچىسى سۈپىتىدە يەتتە سۇدىكى ئاق گۋاردىيچىلەرگە قارشى جەڭلەرگە قاتنىشىپ،1920 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا ئىلىغا كۆچۈپ كەلگەن كىشى ئىدى. ئابدۇرېيىمجان ھەسەنوف، مىللىي ئارمىيىنىڭ سىياسىي ئىشلار بويىچە مۇئاۋىن قوماندانى سۈپىتىدەخىزمەت قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا پولكوۋنىكلىك ئۇنۋانى بېرىلگەن ئىدى.

سوپاخۇن سوۋۇروف يەنە مىللىي ئارمىيە سېپىگە قوشۇلغاندىن كېيىن، بۇ يەردىكى بارلىق ھەربىي كوماندىلار ۋە ھەربىي ئاتالغۇلارنىڭ رۇسچە ئىكەنلىكى، ئۆزىنىڭ ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنىڭ كۆزدىن كەچۈرىشىنى قوبۇل قىلغاندا، ئەسكەرلىرىگە ئۇيغۇرچەكوماندا بېرىپ، ئۇيغۇرچە جەڭ ناخشىسى ئېيتقاندا، رەھبەرلەرنىڭ ھەيران قالغانلىقىنى بايان قىلىدۇ.

سوپاخۇننىڭ مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابىدا پۈتۈنلەي سوۋېتلىكلەر (رۇسلارنىڭ)نى كۆرگەنلىكى ھەمدە ھەربىي ئاتالغۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ رۇسچەبولۇشىنىڭ مەلۇم ئاساسى بار بولۇپ، بۇ بىرىنچىدىن مىللىي ئارمىيەنىڭ ھەربىي قائىدە - تۈزۈمى بولسا، ئىككىنچىدىن، قوماندانلىق تەركىبىدە ئىلىغا يەرلەشكەن سابىق چاررۇسىيە ئوفىتسېرلىرىنىڭ مۇئەييەن سالماقنى ئىگىلىگەنلىكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك، ئۈچىنچىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مىللىي ئارمىيىنىڭ قوماندانلىق تەركىبىنى كونترول قىلغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىدى. سوپاخۇن شتابنىڭ ئەھۋالىنى « پۈتۈنلەي سوۋېتلىكلەر بولۇپ، بىرمۇيەرلىك يوق ئىدى» دەپ تەسۋىرلەيدۇ.

ھەقىقەتەن، 1945 - يىلى،8 - ئاپرېلدا مىللىي ئارمىيە رەسمىي قۇرۇلغاندا، ئۇنىڭ دەسلەپكى ئاپپاراتى بېكىتىلگەن بولۇپ، رۇسلاردىن ئىۋان گېئورگىيېۋىچ پالىنوف گېنېرالمايور ئۇنۋانى بىلەن

مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانلىقىغا، گېنېرال مايور ۋارسونوفقا ماژاروف شتاب باشلىقلىقىغا تەيىنلەنگەن. بۇلاردىن باشقا يەنە بىر قىسىم بۆلۈملەرگە بەزى ئۇيغۇرلار قويۇلغان بولسىمۇ، ئەمما ئەمەلىي ئىش بېجىرگۈچىلەر ئارىسىدا يەنىلا رۇسلار بولغان. پالېنوۋ،مازھاروۋ قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى سابىق چاررۇسىيە ئارمىيىسىنىڭ ئوفىتسېرلىرى بولۇپ، ئۇلار 1920 - يىلدىن كېيىن جۇڭگو تەۋەسىگە ئۆتكەن سوۋېت ھاكىمىيىتىگە قارشى ئاق گۋاردىيىچىلەر قوشۇنىغا مەنسۇپ كىشلەرشۇنىڭدەك كېلىپ چىقىش جەھەتتىن كازاك رۇسلىرىدىن ھېسابلىناتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى 1930 - يىللىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا سوۋېت رۇسىيىسى تەرەپكە ئۆتۈپ، سوۋېت رۇسىيىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلغان ھەمدە موسكۋانىڭ قوللىشى ۋە يۆلۈشى ئاستىدىكى شىڭ شىسەي قوماندانلىقىدىكى ئۆلكە قوشۇنىدا يۇقىرى ھەربىي ۋەزىپىلەرنى ئاتقۇرغان ئىدى.

ئىلى ۋادىسىغا يەرلەشكەن رۇس جامائىتى1944 - يىلى 9 - ئايدىكى نىلقا قوزغىلىڭى ۋە 7 - نويابىردىكى غۇلجا قوزغىلاڭلىرىغا ھەم ئۇنىڭدىن كېيىنكى بارلىق ھەربىي كۇرەشلەرگە ئاكتىپ ئىشتىراك قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ بىر ئۈلۈش ھەسسىسىنى قوشتى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى،رۇسىيە گراجدانلار ئۇرۇشىغا قاتناشقان ھەمدە مەخسۇس ھەربىي مەكتەپلەرنى تۈگەتكەن،ھەربىي ئىشلاردا تەجرىبىگە ئىگە بىر قىسىم كونا كەسپىي ئوفىتسېرلار بار بولۇپ، مەزكۇر رۇس جامائىتىنىڭ ھەربىي ئىشلار جەھەتتىكى بىلىم ساپاسى باشقا يەرلىك خەلقلەرگە قارىغاندا بىر قەدەر ياخشى ئىدى.

ئۇلارنىڭ ئىنقىلابتىكى پىداكارلىقى ۋە ھەربىي ئىشلاردىكى يۇقىرى ساپاسىنى نەزەرگە ئالغان جۇمھۇرىيەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى بۇ رۇسلارنىڭ ھەربىي قابىلىيىتىدىن پايدىلىنىش ۋە رولىنى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى پېشقەدەم ئوفىتسېرلارنى مۇھىم ۋەزىپىلەرگە تەيىنلىدى. ئەنە شۇ سەۋەبتىن مىللىي ئارمىيىنىڭ تۆت نەپەر گېنېرالىنىڭ ئىككى نەپىرى رۇس بولۇپ، ئۇلار پالېنوۋ ۋەماژاروۋ ئىدى. قاچاق رۇسلاردىن فاتىي لىبسكىن، ۋاسلىيموگۇتنوۋ، پاۋېل ماسكولىيېۋ،پېتىر ئالېكساندروف، گرېبىنكىن، ئانانىن، بېلىنوۋ قاتارلىقلارغا پولكوۋنىكلىك ئۇنۋانلىرى بېرىلدى.

جۇمھۇرىيەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتكە ئىلگىرى - كېيىن رۇسلاردىن ئالېكساندروف، ماسكولىيېۋ ۋە پالېنوۋ قاتارلىق ئۈچ ئادەم ئەزالىققا قوبۇل قىلىندى.

مىللىي ئارمىيىنىڭ 1946 - يىلى، 6 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئۈچ ئاتلىق بىرگادا ۋە ئىككى پىيادىلەر بىرگادىسىنىڭ تەركىبىگە كىرگەن ھەمدە كىرمىگەن جەمئىي 17 پولكىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك كوماندىرلار تەركىبىنى تەكشۈرگەندە، شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، 1946 - يىلى، 6 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتىكى بارلىق پولكلارنىڭ پولك كوماندىرلىرى، شتاب باشلىقلىرى ۋە سىياسىي كومىسسارلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەخمىنەن 50تىن ئارتۇق يۇقىرى دەرىجىلىك كومادىرلارنىڭ ئىچىدە 20 گە يېقىن رۇس بار. بۇلارنىڭ بەزىلىرى ئىلىدىكى يەرلەشكەن رۇسلار بولسا، يەنە بەزىلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەنلەر ئىدى[3].

مەزكۇر پولكلارنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك كوماندىرلىرى تەركىبىدە تەخمىنەن 10 دىن ئارتۇق ئادەم سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن قىرغىز،قازاق، ئۇيغۇر ، ئۆزبېك ، تاتار ۋە باشقىلار ئىدى.

بولۇپمۇ،1945 - يىلى، 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئىسساقبەك مۇنونوف كوماندىرلىقىدىكى جەنۇبىي يۆنىلىش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلغاندا مەزكۇر يۆنىلىشنىڭ تەركىبىدە ئىككى بىرگادا بولغان بولۇپ، سوپاخۇن سوۋۇروفنىڭ مەلۇماتىچە، 1 - بىرگادا ۋەئىككىنچى بىرگادانىڭ قوماندانلىق تەركىبى ۋە بۇ ئىككى بىرگادا تەركىبىدىكى پولكلارنىڭ قوماندانلىق تەركىبىنى ئاساسەن دېگۈدەك سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن قىرغىز، ئۆزبېك،تاتار، ئۇيغۇر ۋە رۇسلار تەشكىل قىلغان. [4]

گەرچە،پالېنوۋ ۋە ماژاروۋ قاتارلىقلارئۇيغۇر تىلىنى بىر قەدەر ياخشى بىلسىمۇ، ئەمما ئەينى ۋاقىتتا مىللىي ئارمىيەقوماندانلىق شتابىنىڭ پالېنوۋ ۋە ماژاروۋلار ئىمزا قويغان ئەمىر - پەرمانلىرى ۋە ھۆججەتلىرىنىڭ بىر قىسمى رۇس تىلىدا چىقىرىلغان ئىدى. بولۇپمۇ، 1946 - يىلى، 6 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا تېخىمۇ شۇنداق بولدى. كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، قوماندانلىق شتابىدا دەسلەپكى ۋاقىتلاردا رۇس تىلىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ئىشلىتىلىشى تەبىئىي. بىراق، شتابىنىڭ باشقا يەنە ئارقا سەپ، سىياسىي ھەم باشقا بۆلۈملىرى مەۋجۇت بولۇپ، بۇ ئورۇنلاردا ئۇيغۇرلارنىڭ نىسبىتىمۇ كۆپ

بولۇپ، ئۇيغۇرتىلىنىڭ ئىشلىتىلىشى ئېنىق ئىدى. سوپاخۇن زىيارەت قىلغان ئورۇن بەلكى شتابنىڭ رەسمىي جەڭ ئوپېراتسىيىلىرىنى تۈزۈش ۋە قوماندانلىق قىلىشتىكى يادرولۇق ئورگىنى بولۇشى مۇمكىن. مۇنداق، ئورۇنلارنى سوۋېتلىكلەرنىڭ ئىگىلىشى تەبىئىي.ئەمما، 1946 - يىلى، 7 - ئايلاردا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەنلەر ئۆز ۋەتىنىگە قايتقاندىن كېيىن، مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتاب تەركىبىدە ئۆزگىرىش بولۇپ، ئىسساقبەك مۇنونوف باش قوماندانلىققاتەيىنلەندى. ھەر قايسى بۆلۈملەرنىڭ باشلىقلىرى ئاساسلىقى ئۇيغۇرلار ۋە باشقا مىللەتلەردىن تەركىپ تاپتى. شۇنىڭدىن تارتىپ، كوماندا بېرىش ۋە شتابنىڭ ھۆججەتلىرى ھەم بۇيرۇقلىرى ئۈچۈن ئۇيغۇر تىلى ئىشلىتىلدى. قازاقلار كۆپ پولكلاردا بولسا، قازاق تىلى ئىشلىتىلدى[5].

سوپاخۇن سوۋۇروف بۇ ھەقتە مۇنداق دەپ يازىدۇ: 1946 - يىلى، 11 - ئايلاردا 11بىتىم مۇناسىۋىتى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن كوماندىرى ۋە مەمۇرىي مەسلىھەتچىلەر بىر كېچىدىلا مەملىكىتىگە قايتتى. ھەممە خىزمەت يەرلىك ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئىدارىلەرنىڭ باشقۇرۇشىغا قالدى[6].

سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن كوماندىرلار ۋەتىنىگە قايتقاندىن كېيىن، ھەر قايسى قىسملارنىڭ كوماندىرلىق شتابىدىمۇ ئۆزگىرىش يۈز بەردى. پولك ۋە بىرىگادىلار ئىخچاملاندى. بولۇپمۇ، 11 بىتىم بويىچە مىللىي ئارمىيىنىڭ ئادەم سانى 30 مىڭدىن ، 12مىڭغا، ئەسلىدىكى 17 پولك 3 پىيادە ۋە 3 ئاتلىق پولكقا قىسقارتىلغاندىن كېيىن، مەزكۇر پولكلارنىڭ كوماندىرلىق ۋەزىپىلىرى يەرلىكلەرتەرىپىدىن ئاتقۇرۇلدى. كوماندىرلار شتاتىنى ئاساسلىق يەرلىكلەر ئىگىلىدى. بىراق، مىللىي ئارمىيىنىڭ كادىر سىستېمىسى ۋە تەركىبىدە ئۆزگىرىش بولغان بىلەن ئەمما ھەربىي ئاتالغۇ، ئىنتىزام - قائىدە ، ئۇنۋان ۋە باشقا نۇرغۇن نەرسىلەر يەنىلا ئۆز پېتى بولۇپ، مىللىي ئارمىيە تۈپتىن ئۆزگەرتىلمىدە. ئىزۋوتتىن تارتىپ پولكقىچە بولغان بارلىق ھەربىي تارماقلارغا پۈتۈنلەي يەرلىك ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، تاتار، تۇڭگان ۋە باشقا مىللەتلەردىن كېلىپ چىققان كوماندىرلار

كوماندىرلىق قىلدى. ئەلۋەتتە، بۇ يەرلىكلەرئارىسىدا يەرلىكلەشكەن رۇسلارمۇ بار ئىدى.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇيغۇر، قازاق ، قىرغىز ۋە باشقا خەلقلەرنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكەتلىرىنى قوللاش ۋە ئۇنىڭغا ياردەم بېرىش 1943 - يىلى ماي ئېيىدا سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بىيورىسىنىڭ يىغىنىدا قارار قىلىنغان[7]. قارارقوبۇل قىلىنغان بۇ يىغىنىنىڭ ئېچىلغان ۋاقتى ھەققىدە ئىككى خىل ۋاقىت ئۇچۇرى بار. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 1945 - 1949 - يىللاردا ئالتاي تەۋەسىدە ھەرىكەت قىلغان بىخەتەرلىك خادىمى ئەمرىبايېڧ سىياسىي بىيورونىڭ قارارىنىڭ16 - ماي ئىكەنلىكىنى دەلىللەيدۇ[8]. ئەمما، قازاقىستان تاشقى رازۋېتكا تارىخىغا ئائىت ھۆكۈمەت ھۆججەتلىك مەلۇماتى بولسا، سىسسىر كوممۇنىستلار پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 1943 - يىلى ،4 - ماي كۈنى ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز ۋە موڭغول قاتارلىق خەنزۇ ئەمەس مىللەت ئاھالىلىرىنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىگە بارلىق ھەرقانداق ياردەملەرنى كۆرسىتىش ھەققىدە قارار قوبۇل قىلغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ[9].

سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستلارپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بىيوروسىنىڭ ستالىن ، مولوتوۋ ، بېرىيا قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەزكۇر يىغىندا شىنجاڭ مەسىلىسى مۇھاكىمە قىلىنىپ، شېڭ شىسەينى ئۆلكەھاكىمىيىتىدىن قالدۇرۇش قارار قىلىندى. بۇنىڭ ئۈچۈن «شىنجاڭدايا شاۋاتقان كىشىلەر ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى پۇقرالىقىدىكى كىشىلەردىن تەركىب تاپقان 'مىللىي قۇتۇلۇش گۇرۇپپىلىرى' قۇرۇش، ئۆزبېكىستان، قازاقىستان ۋە قىرغىزىستانلاردا مۇنداق گۇرۇپپىلارنىڭ كوماندىرلىرى ھەم تەشۋىقاتچىلىرىنى تەربىيىلەش ئۈچۈن مەخسۇس بىر قانچە مەكتەپ ئېچىش قارارى چىقىرىلدى » [10].

تارىخىي پاكىتلاردىن كۆرۈۋېلىشقابولىدۇكى، 1943 - يىلىنىڭ باشلىرىدا يوسىف ستالىن ئۆز ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غايەت زور ھەربىي - سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ھەتتا كادىر ياردەملىرىگە ئېرىشكەنلىكى ھەتتابولشېۋىكلار پارتىيىسىگە ئەزابولغانلىقىغا قارىماي سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يۈزئۆرۈگەن شېڭ شىسەينى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، يەرلىك خەلقلەرنىڭ

سوۋېت ئىتتىپاقىغا مايىل مىللىي ھاكىمىيەتنى قۇرۇش قارارىغا كەلگەن ئىدى. ئۇ، بۇ يول ئارقىلىق بىر تەرەپتىن شېڭ شىسەيدىن ئىنتىقام ئالسا، يەنە بىر تەرەپتىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۈچ ھەمدە ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇش مەقسىتىدە ئامېرىكا ۋەئەنگلىيە قاتارلىق سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئىدىيىۋى دۈشمەنلىككە ئىگە قۇدرەتلىك مەملىكەتلەرنىڭ ھەربىي - سىياسىي تەسىر كۈچىنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئارقا تېمى بولغان ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىگە قوشنا مەزكۇر رايونغا باشلاپ كىرىش تاكتىكىسىنى ئويناۋاتقان گومىنداڭ مىللەتچى گۇرۇپپىلىرىنىڭ دەككىسىنمۇ بېرەلەيتتى. ستالىننىڭ مەزكۇرئورۇنلاشتۇرۇشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن مەركىزىي كومىتېتتا ئالاھىدە بىر گۇرۇپپا قۇرۇلغان بولۇپ، مەزكۇر گۇرۇپپىغاسوۋېت ئىتتىپاقى خەلق كومىسسارلىرى كېڭىشىنىڭ مەسئۇللىرىدىن بىرى ھەمدە مەركىزىي كومىتېت ئەزاسى رۇسىيە سوتسىيالىستىك فېدېراتىپ جۇمھۇرىيىتى خەلق كومىسسارلىرى كېڭىشىنىڭ رەئىسى ئالېكسېيكوسگىن ، مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بيۇرو ئەزاسى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى خەلق ئىچكى ئىشلار كومىسسارى ياتىنىڭ كومىسسار لاۋرېنتى بېرىيا،سوۋېت ئىتتىپاقى مىللەتلەركېڭىشىنىڭ رەئىسى نىكولايشۋېرنىك ۋە كېممۇنىستلار پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى تاشقى سىياسەت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى مىخايىل سۇسلوۋ قاتارلىقلار كىردى[11].

سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستلار پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بىيورىسىنىڭ قارارى بويىچە س س سر خەلق ئىچكى ئىشلار كومىسسارىياتىنىڭ باشلىقى ۋە دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنىڭ ئەزاسى لاۋرېنتى بېرىيا ئۇيغۇرئېلىغا مۇناسىۋەتلىك بۇ بىر قاتار پىلانلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىشقا تەيىنلەنگەن بولۇپ، ئۇ ئۇيغۇر دىيارىدا بولىدىغان ئىنقىلاب نىشانى بويىچە لايىھە تەييارلىغان ئىدى. ئۇنىڭ لايىھىسى نىگۇدىنىڭ ئىدىيىسىنىڭ تۈپ نۇقتىسى مىللىي ئازادلىق ھەرىكەتنى قوللاش ۋە ھەربىي ھەرىكەتلەرگەياردەم كۆرسىتىش، بۇنىڭ خۇلاسىسى« مۇۋەپپەقىيەت قازىنىلسا،شىنجاڭدا جۇڭگودىن مۇستەقىل بولغان سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا دوست مۇسۇلمان دېموكراتىك دۆلىتى پەيدا بولىدۇ» دېگەندىن ئىبارەت ئىدى[12].

1943 - يىلى، مايىنىڭ ئاخىرىدا لاۋرېنتى بېرىيانىڭ رەھبەرلىكىدە سوۋېت ئىتتىپاقى ن كۇ د - ن ك

گب (خەلق ئىچكى ئىشلار كومىسسارىياتى ۋە دۆلەت بىخەتەرلىك خەلق كومىسسارىياتى)سىنىڭ يىغىنى ئېچىلىپ، بۇنىڭغا سوۋېت رازۋېتكا ئورگانلىرىنىڭ شىنجاڭغا مۇناسىۋەتلىك خادىملىرى قاتناشتى. يىغىنغا يەنە دۆلەت بىخەتەرلىك كومىسسارىياتىنىڭ كومىسسارى ۋسېۋولود مېركۇلوۋ شۇنىڭدەك يەنە ئوتتۇرا ئاسىيا ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ دۆلەت بىخەتەرلىك ئورگانلىرىنىڭ رەھبەرلىرى، تاشقى ئىشلاركومىسسارىياتىنىڭ خىتايغا مۇناسىۋەتلىك دائىرىلىرى قاتناشتى. مەزكۇر يىغىنغا يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچى، غۇلجا، چۆچەك، قەشقەر، ئالتاي ۋە موڭغۇلىيىنىڭ قوبدوقاتارلىق جايلىرىدا تۇرۇشلۇق رازۋېتكا خادىملىرىمۇئىشتىراك قىلدى. بۇ يىغىندا شىنجاڭ ۋەزىيىتى ۋە ئۇ يەردە قوزغىلىدىغان مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابى ھەرىكىتىنىڭ كونكرېت ۋەزىپە ۋە پىلانلىرى مۇھاكىمە قىلىندى[31]. بېرىيانىڭ رىياسەتچىلىكىدىكى مەزكۇر يىغىندا نك ۋد (خەلق ئىچكى ئىشلار كومىسسارىياتىنىڭ) نىڭ رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ۋە ن ك ۋد قوشۇنلىرىنىڭ قىزىل ئارمىيىنىڭ ئارقا سەپلىرىنى قوغداش باش باشقارمىسى مۇئاۋىن باشلىقى گېنېرال مايور ۋلادىمىرستېپانوۋىچ ئېگناروۋ، خەلق ئىچكى ئىشلاركومىسسارىياتى - خەلق دۆلەت بىخەتەرلىك كومىسسارىياتى (ن ك ۋد - ن ك گب) 4 - بۆلۈمىنىڭ 1 - باشقارمىسىنىڭ باشلىقى گېنېراللېيتېنانت ئالېكساندىر ئىۋانوۋىچ لاڭفاڭھەمدە خەلق دۆلەت مۇداپىئە كومىسسارىياتىرازۋېتكا باشقارمىسىنىڭ مەسئۇلى گېنېرال مايور بورىس كۇزنېتسوۋ بىرلىكتە تۈزۈپ چىققان ھەرىكەت پىلانى قاراردىن ئۆتكۈزۈلدى[14].

ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجا، قەشقەر، ئالتاي، چۆچەك قاتارلىق شەھەرلەردىكى كونسۇلخانىلىرى مەخسۇس ئۆز تۇرۇشلۇق رايونلارنىڭ مىللەتلەر مۇناسىۋىتى، ھەربىي - سىياسىي ئەھۋالى، يەرلىك مىللەتلەرنىڭ مىللىي ئازادلىق ھەرىكەتكە بولغان پوزىتسىيىسى ھەمدە ئىنقىلاب غەلىبىسىدىن كېيىن يۈزبېرىشى مۇمكىن بولغان ئەھۋاللار ھەمدە يەرلىك خەلقلەرنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا تۇتقان پوزىتسىيىسى ھەم كەيپىياتى قاتارلىق تۆرلۈك مەسىلىلەر بويىچە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، موسكۋاغا دوكلات يوللىدى.

1934 - يىلى ،ئۇيغۇر مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىنى قوللىماي، ئۇنىڭ ئەكسىچە ،مىلتارىست شېڭ شىسەينى قوللاپ، خوجا نىياز ھاجىم قاتارلىق رەھبەرلەرنى شېڭ شىسەي بىلەن ئىتتىپاق تۈزۈش يولىغا باشلاپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كونتروللۇقى ئاستىدىكى ئۆلكە ھاكىمىيىتىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگەن سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسى مەركىزى كومىتېتى 1941 - يىلى، گىتلېر گېرمانىيىسىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلىشى ھەم ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ باشلىنىشى بىلەن مەيدانغا كەلگەن خەلقئارا ۋەزىيەت شارائىتىدا شېڭ شىسەينىڭ موسكۋادىن يۈز ئۆرۈپ، گومىنداڭ مەركىزى ھۆكۈمىتىنىڭ كۈچىنى بۇئۆلكىگە باشلاپ كىرىشتەك مۇرەككەپ مەسىلىگە دۇچ كەلدى. شېڭ شىسەي 1942 - يىلىدىن كېيىن، چۇڭچىڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىگە ئۆتۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ رايوندىكى تەسىر كۈچىنى تازىلاشقا ۋە سىقىپ چىقىرىشقاكىرىشتى. ستالىن مۇئاۋىن تاشقى ئىشلار كومىسسارى ۋىلادىمىر دېكانازوف قاتارلىق يۇقىرى دەرىجىلىك خادىملىرىنى ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىپ، شېڭ شىسەيگە نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ، بىراق شېڭ قەتئىي تۈردە سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرۇش سىياستى قوللىنىپ، بارلىق مۇتەخەسسىلەر ۋەخادىملارنى قوغلاپ چىقاردى.سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان سودا ۋە مەدەنىيەت ۋەئىقتىساد ئالاقىلىرىنى ئۈزدى ھەتتا قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق سوۋېت نىكۋد سىنىڭ 8 - پولكىنى چىقىپ كېتىشكە مەجبۇرلىدى. ئەكسىچە،ھېچقاچان بۇ يەرگە كېلىشكەپېتىنالمىغان گومىنداڭ قوشۇنلىرى ۋە پارتىيە ھەم ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرى بۇ ئۆلكىگە كىرىپ ئورۇنلىششقا باشلىدى. بۇنى ئاز دەپ جاڭ كەيشى ھۆكۈمىتى 1943 - يىلىدىن ئېتىبارەن ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى ۋە ئەنگلىيىنىڭ ئۈرۈمچىدە كونسۇلخانا ئېچىشىغا يول قويدى.

يەنەبىر مۇھىم نۇقتا شۇكى، گىتلېر گېرمانىيىسى1930 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ، يادرو قورالى ئىشلەپ چىقىرىشقا كىرىشكەن.ئامېرىكا ۋە ئەنگلىيەمۇ ئاتوم بومبىسى ياساشقا كىرىشكەن بولۇپ، ئامېرىكا« مەنخاتتىن » پىلانىنى جىددىي ئېلىپ بېرىۋاتاتتى.ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرگېرمانىيىنىڭ ئاتوم بومبىسىغا بۇرۇن ئىگە بولۇشىدىن ناھايىتى ئەنسىرىگەن بولۇپ، ئەگەر گىتلېر بۇ بومبىغا ئالدىن ئىگە بولسا، دۇنيا ۋەزىيىتى تامامەن باشقىچە بولاتتى. سوۋېت ئىتتىپاقى

بىخەتەرلىك ئورگانلىرى 1940 - يىلىدىن ئېتىبارەن، گېرمانىيە ۋە ئەنگلىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ يادرو پىلانىدىن خەۋەر تېپىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭمۇ بۇ بومبىنى ياساپ چىقىشىنى ئويلاشقان، 1941 - يىلى، گىتلېر گېرمانىيىسى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلغاندىن كېيىن ، ستالىن رەھبەرلىكىدىكى سىياسىي بيورو سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاتوم پىلانىنى باشلاشنى قارار قىلدى.

1943 - يىلى، 11 - فېۋرالدا، يوسىف ستالىن سوۋېت ئىتتىپاقى دۆلەت مۇداپىئە كومىتېتىنىڭ ۋ. م. مولوتوۋنىڭ رەھبەرلىكىدەئاتوم بومبىسى ياساش پروگراممىسىنى تەستىقلىدى.لاۋرېنتى بېريا بولسا، ئۇران كانلىرىنى تېپىش ۋە ئۇرانغا ئىگە بولۇش ھەمدە ئاتوم بومبىسى پىلانىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش قاتارلىق كونكرېت ئىشلارغا مەسئۇل بولدى.

سوۋېت ئىتتىپاقى1940 - يىلىدىن ئېتىبارەن شىڭ شسەي بىلەن 50 يىللىق مۆھلەت بىلەن قەلەي كانلىرىنى ئېچىش ھەققىدە مەخپىي كېلىشىم تۈزۈپ ئۇيغۇرئېلىنىڭ ھەممە جايلىرىدا دېگۈدەك يەر ئاستى بايلىقلىرىنى تەكشۈرۈشكە كىرىشكەن ھەمدەبەزى جايلاردا كان بايلىقلىرىنى قېزىشقا كىرىشكەن ئىدى. 1943 - يىلغا كەلگەندە سوۋېت ئىتتىپاقى پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى تېررىتورىيىسىدە ئۇران زاپاسلىرىنى تاپالمىغان بولۇپ، بەزى رۇس تارىخچىلىرىنىڭ قارىشىچە ، بۇ ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقى مۇتەخەسسىسلىرى ئۇيغۇر دىيارىدا ئۇران كان زاپاسلىرىنى تاپقان. دېمەك، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاتوم بومبىسى ياسىشىدىكى بىردىن - بىر خام ئەشيا - ئۇران پەقەت ئۇيغۇر ئېلىدىن تېپىلغان بولۇپ، بۇموسكۋانىڭ ئاتوم بومبىسى پىلانى ئۈچۈن زور ئۈمىد تۇغدۇرغان ئىدى. مانا مۇشۇنداق ۋەزىيەت شارائىتىدا شىڭ شسەي سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يۈزئۆرۈپ، ئۇنىڭ موسكۋانىڭ مەخپىي ئاتوم بومبىسى پىلانىغا پۇتلىكاشاڭ قىلدى. ئەلۋەتتە، شۇنى ئەسكەرتىش كېرەككى، شىڭ شسەي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا ئۇران كانلىرىنى تاپقانلىقى ۋە بۇنىڭ ئاتوم بومبىسى قۇرۇلۇشى ئۈچۈن مەنبە ئىكەنلىكىنى بىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۇ مۇتلەق مەخپىي بولۇپ، بۇنى سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسى سىياسىي بيوروسى ۋە مۇناسىۋەتلىك ئاز ساندىكى بىخەتەرلىك رەھبەرلىرى ھەمدە ئاتوم ئالىملىرىلا بىلەتتى خالاس. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ نامدا شىنجاڭدا يەر

ئاستى بايلىقلىرىنى تەكشۈردۇق، نېفت، ئالتۇن، قەلەي ۋە باشقا بايلىقلارنى ئىزدىدۇق دېگەن بىلەن ئەمەلىيەتتە ئاساسلىق نىشان ئۇران مەنبەسى ئىزدەش ۋەئۇنىڭغا ئېرىشىشتىن ئىبارەت ئىدى.

ئەنەشۇ بىر قاتار ۋە كۆپ تەرەپلىمىلىك ئامىللارنى نەزەرگە ئالغان سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ئۆزىنىڭ1933 - 1934 - يىللىرىدىكى يەرلىك خەلقنىڭ ئازادلىق ھەرىكىتىنى قوللىماسلىق سىياستىنى ئۆزگەرتىپ، بۇ قېتىم ئۇنى قوللاشنى قارارقىلدى.ستالىن شىڭ شىسەينىڭ يۈزسىزلىكى ۋە ئالدامچىلىقىنى چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن سىياسىي بىيورنىڭ قارارىدا «شىڭ شىسەي تۈزكور ۋە يۈزسىز ئادەم. سوۋېت ھۆكۈمىتى ئۇنىڭغائۇزۇن يىللار كۆپ ياردەملەرنى قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ بۇلارنىڭ قەدرىنى قىلمايلا قالماستىن، بەلكى مۇھىمى ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېغىر زىيان سېلىش قەدىمىنى باستى. بۇ نۇقتىدىن چىقىش قىلىپ، شىڭ شىسەينى ئۆلكىنىڭ ھاكىمىيىتىدىن قالدۇرىدىغان زۆرۈر چارىلارنى قوللىنىش لازىم» دېيىلگەن ئىدى[15].

لاۋرېنتى بېريا باشچىلىقىدا ئېچىلغان ئىچكى ئىشلار كومىسسارىياتى ۋە دۆلەت بىخەتەرلىكى كومىسسارىياتىنىڭ يىغىنىنىڭ خۇلاسىسى سۈپىتىدە مەركىزىي كومىتېت سىياسىي ئالاھىدەھەرىكەت پىلانى قوبۇل قىلىنغان. يىغىن خۇلاسىسى سۈپىتىدە يەنە سوۋېت ئىتتىپاقى ئىچكى ئىشلارخەلق كومىسسارىياتى (ن ك ۋ د) پەۋقۇلئاددە ۋەزىپىلەر باشقارمىسىنىڭ باشلىقى گېنېرال مايور ۋلادىمىرستېپانوۋىچ ئېگناروۋ بىلەن ن كۋ د 4 - باشقارمىسىنىڭ باشلىقى گېنېراللېيتېنانت ئالېكساندىر ئۇۋانوۋىچلاڭفاڭنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئالاھىدە ھەرىكەت گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. مەزكۇر گۇرۇپپىنىڭ شتابى ئالمۇتا شەھرى ۋە چېگرا پونكىتى قورغاسقا جايلاشتى[16]. ئالاھىدە ھەرىكەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ ئېگناروۋ 1944 - يىلى، 5 - ئايدا يەنە سوۋېت ئىتتىپاقى خەلق ئىچكى ئىشلار كومىسسارىياتى (ن ك ۋد)نىڭ مەخسۇس ۋەزىپىلەر بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى.

رۇسىيەدۆلەت ئارخىپىدا ساقلىنىۋاتقان « لاۋرېنتى بېرىيانىڭ ئالاھىدە پاپكىسى» دىكى ھۆججەتتە بۇلاردىن باشقا يەنە مەزكۇر ئالاھىدە ھەرىكەت گۇرۇپپىسى يەنە ئۆزبېكىستان ۋە

قىرغىزىستان تېررىتورىيىلىرى ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ جەنۇبىي رايونلىرىدىمۇ ھەرىكەت ئېلىپ بارغانلىقى، 1946 - يىلى مارت ئېيىغىچە بولغان ئارىلىقتا بۇ جايدىكى ئالاھىدە ھەرىكەت گۇرۇپپىسىغا پولكوۋنىك ئۇنىۋانىدىكى رالنىكوۋ تەيىنلەنگەنلىكى قەيت قىلىنغان[17]. سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۆلەت بىخەتەرلىك ئورگىنىنىڭ پولكوۋنىكى،1944 - 1949 - يىللىرى ئارىسىدا ئالتايداھەرىكەت قىلغان ئەمىن ئەمرىبايېفنىڭ ئەسلىمىسىگە ئاساسلانغاندا ئىلى ۋادىسىدىكى مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابى ھەرىكەتلىرىنىڭ كونكرېت خىزمىتىگە لاۋرېنتى بېرىيا نكۋدنىڭ تاشقى رازۋېتكا ئورگىنىنىڭ باشلىقى گېنېرال پاۋېل فىتىننى مەسئۇل قىلدى. پاۋېل مىخايلوۋىچ فىتىن 1939 - يىلىدىن تارتىپ، 1946 - يىلى،6 - ئايغىچە نكۋد نىڭ سىياسىي ۋە تاشقى رازۋېتكىسىنىڭ بېشىدا تۇرغان بولۇپ، بۇ ئورگان نكۋدنىڭ 1 - باشقارمىسى دەپ ئاتالغان. 1946 - يىلى، 9 - ئايدا دۆلەت بىخەتەرلىك ئورگىنى نكۋد دىن ئايرىلىپ، سىس س ر دۆلەت بىخەتەرلىك مىنىستىرلىكى بولغاندا ئۇ بۇ مىنىستىرلىكنىڭ گېرمانىيىدىكى ۋەكىلى بولغان ئىدى[18]. فىتىن موسكۋادا س س س رنىڭ مەخسۇس خىزمەت ئورگانلىرىنىڭ شىنجاڭ ۋەجۇڭگو ئىشلىرى بويىچەمەخسۇس مەسئۇللىرى ۋەئۆزبېكىستان، قازاقىستان ھەم قىرغىزىستاننىڭ دۆلەت بىخەتەرلىكى كومىسسارىياتىنىڭ رەھبەرلىرىنى يىغىپ يىغىن ئېچىپ ، بۇجۇمھۇرىيەتلەرنىڭ تەۋەلىرىدەئورۇنلىشىپ قالغان شىنجاڭلىقلاردىن ھەربىي ئەترەتلەرنى ئۇيۇشتۇرۇش ۋە ئۇلارنى پارتىزانلىق ئۇرۇش ئۇسۇللىرى بىلەن ئۆگىتىش ۋەزىپىسى تاپشۇرغان[19].

سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بىيوروسىنىڭ قارارىغا ئاساسەن سوۋېت ئىتتىپاقى خەلق ئىچكى ئىشلار كومىسسارىياتى (ن ك ۋ د) ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى خەلق دۆلەت بىخەتەرلىك كومىسسارىياتى (ن ك گب) بىۋاستە ئۇيغۇر دىيارىدىكى ھەربىي - سىياسىي پىلانلارنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا ئارىلاشقاندىن سىرت يەنە ئۇيغۇر دىيارى بىلەن قوشنا ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىدىن قازاقىستان ، قىرغىزىستان ۋە ئۆزبېكىستان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ ئىچكى ئىشلار كومىسسارىياتلىرى ۋە دۆلەت بىخەتەرلىك كومىسسارىياتلىرىغا كونكرېت

ۋەزىپىلەرىۆكلەندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە مەزكۇر ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيە كومىتېتلىرىنىڭ بىرىنچى سېكرېتارلىرىمۇ بۇخىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىشقا قاتناشتى.

مەسلەن ، ئۆزبېكىستان كومپارتىيىسىنىڭ1 - سېكرېتارى ئوسمان يۇسۇپوف ئىلى ئىنقىلابىغا سىياسىي - ئىدىيە جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلغۇچىلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۆزبېكىستاندا تەييارلىقتىن ئۆتۈپ، ئىلىغا ياردەمگە ئەۋەتىلگەن پىدائىيلار ۋە كادىرلارنىڭ ھەممىسنى دىگۇدەك قوبۇل قىلىپ،ئۇلارنى ئۆزى بىۋاستە يولغا سالغان ئىدى. مەسلەن، 1944 - يىلى پالنوۋ باشچىلىقىدا تاشكەنتتە تەربىيىدىنئ ۆتكۈزۈلگەن گۇرۇپپىنى ھەمدە 1947 - يىلى ئەۋەتىلگەن خېلەم خۇدابەردى قاتارلىقلاردىن تەركىپ تاپقان ئىككىنچى تۇركۇمدىكى 13 كىشلىك مەسلىھەتچىلەر گۇرۇپپىسىنىمۇ ئوسمان يۇسۇپوف ئۆزى قوبۇل قىلىپ ئۇزاتقان ئىدى. ئۇنىڭ بىۋاستە كۆڭۈل بۆلۈشى بىلەن تاشكەنتتە « شەرق ھەقىقتى» ژۇرنىلى نەشر قىلىنىپ ، مەخپىي يوسۇندا ئۇيغۇردىيارىغا كىرگۈزۈلگەن ھەمدە 1947 - يىلى ئۇيغۇر تىلىدا رادىئو پروگراممىسى ئاڭلىتىش باشلانغان[20].

ئۆزبېكىستان مىنىستىرلار كېڭىشى موسكۋادىن 1946 - يىللىق دۆلەت خامچوتىنى تەلەپ قىلغاندائۇيغۇر دىيارىدىكى مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابى خىزمەتلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان خامچوتنىمۇ قوشۇپ تەلەپ قىلغان ئىدى.

سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسى سىياسىي بىيورىسىنىڭ قارارىغا ئاساسەن، قازاقىستان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى دۆلەت بىخەتەرلىك كومىسسارىياتىنىڭ 1 - رازۋېتكا بۆلۈمى جىددىي ھەرىكەتكە كېلىپ، « سوۋېت ئىتتىپاقى مۇسۇلمانلىرى مەركىزىي دىنىي باشقارمىسىنىڭ پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرى خىتابنامىسى» دەپ ئاتالغان چاقىرىقنى 5000 نۇسخا كۆپەيتىپ، ئۇيغۇر ئېلىغا كىرگۈزگەن. 1943 - 1945 - يىللىرى ئارىسىدا ئالتايدىكى مىللىي گۇللىنىش ۋەئالتاي قوزغىلاڭچىلىرى نامىدىن 16تۈرلۈك پۈتۈن ئۆلكە خەلقىغە چىقارغان تەشۋىقات ۋاراقچىسى تەييارلىغان ھەمدە « قازاقئېلى» ژۇرنىلى، « شەرق ھەقىقتى» ۋەباشقىلارنى ئۇيغۇر ئېلىغا كىرگۈزۈپ، خەلقنى ئويغىتىشتا

رول ئوينىغان[21]. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئالمۇتىدا قازاقىستاننىڭ يەرلىك كوممۇنىستلىرىدىن مەخسۇس ئۇيغۇر ئىلىدە خىزمەت قىلىدىغان مەخسۇس خادىملارنى تەربىيىلەش ھەكتىپى قۇردى. 1943 - يىلى، سېنتەبىردە بۇمەكتەپنى پۈتتۈرگەن 28 كۇرسانت - رازۋېتچىك (جاسۇس) سوۋېت ۋە موڭغۇلىيە چېگرىسىدىن مەخپىي ئۆتۈپ، شىنجاڭغا ئۆتۈپ، « سوۋسىنتورگ» (سوۋېت - شىنجاڭ سوداشىركىتى)نىڭ خادىملىرى دېگەن نامدا يەرلىك ئاھالىلارنى تەشكىللەش ۋە مىللىي گۇللىنىش گۇرۇپپىسىنىڭ ھەرىكەتلىرىگە رەھبەرلىك قىلىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللاندى[22].

مەسىلەن، بۇ مەكتەپنىڭ كۇرسانتى ئارسېپىك زائۇربېكوۋ 1944 - يىلى، ئىيۇن ئايلىرىدا ئۇيغۇر، قازاق ۋە موڭغۇللاردىن 250 كىشىلىك قوزغىلاڭچىلار گۇرۇپپىسىنى قۇرۇپ چىقتى. ئالمۇتا ئەتراپىدا تەييارلىقتىن ئۆتكەن مەزكۇر مەخسۇس مەكتەپنىڭ ئىككىنچى گۇرۇپپا كۇرسانتلىرىفاتىخ مۇسلىموۋنىڭ يېتەكچىلىكىدە 1944 - يىلى، ئاۋغۇست ئېيىدا ئىلى ۋىلايىتى تەۋەسىگەقوزغىلاڭچىلارغا يېتەكچىلىك قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتىلدى.

قىرغىزىستان تارىخچىسى ۋە ئىسساقبەگنىڭ ئەۋلادى ئابدۇۋاھاپ مونىيېفنىڭ قەيت قىلىشچە، ئىسساقبەك مۇنونوف 1943 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا غۇلجىدىكى سوۋېت كونسۇلخانىسىنىڭ ياردىمى بىلەن ساق - سالامەت قېچىپ بارغاندىن كېيىن، قازاقىستان ۋە قىرغىزىستان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ رەھبەرلىرى ئۇنى قوبۇل قىلغان. بولۇپمۇ قىرغىزىستان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى كوم پارتىيىسى، دۆلەت بىخەتەرلىك ۋە ئىچكى ئىشلاركومىسسارىياتى قاتارلىق ئورگانلارنىڭ ئالىي رەھبەرلىرى ئىسساقبەكنى قوبۇل قىلىپ،ئۇنىڭ ئۇيغۇر دىيارىدىكى مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىقا رەھبەرلىك قىلىش ئىشلىرىنى مۇزاكىرە قىلغان. ئابدۇۋاھاپ ھەتتا شۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ موسكۋاغا بارغانلىقى ھەمدە ستالىن تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغانلىقىمۇ قەيت قىلىدۇ[23].

مەيلى قانداق بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ، ھەر قايسى ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ بۇكونكرېت پائالىيەتلىرىنىڭ ھەممىسى يەنىلا موسكۋادىكى مەركىزىي ئورگان بەلگىلىگەن ئالاھىدە ھەرىكەت گۇرۇپپىسىنىڭ ئەمەلىي رەھبەرلىك ۋە بىۋاستەپائالىيەت دائىرىسىگە كىرگەن بولۇپ،

ئالاھىدە ھەرىكەت گۇرۇپپىسىنىڭ ئەڭ يۇقىرى مەسئۇلى ھېسابلانغان ۋلادىمىر ستېپانوۋىچئېگناروۋنىڭ قاچان غۇلجىغا كەلگەنلىكى ھەققىدە ئېنىق ھۆججەتلىك مەلۇمات يوق، ئەمما ئەلىخان تۆرىنىڭ ئوغلى، مىللىي ئارمىيە مايورى ئاسلىخان تۆرە ئۆز ئەسلىمىسىدە گېنېرال ۋلادىمىر ستېپانوۋىچنىڭ 1944 - يىلى، 9 - دېكابىر كۈنى غۇلجا شەھىرىدە،ئەلىخان تۆرە بىلەن كۆرۈشكەنلىكىنى قەيت قىلىدۇ[24]. ئۇ قەيت قىلغان ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ دەل ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ ئېگناروۋتۇر. ئەمما، ئالاھىدە ھەرىكەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشقا ئەزالىرىنىڭ، مەسىلەن پېتىر رومانوۋىچ ئالېكساندروۋنىڭ 1944 - يىلى، 7 - نويابىر كۈنى تاڭ سەھەردە ئابدۇكېرىم ئابباسوف بىلەن غۇلجىغاكېلىپ، غۇلجا قوزغىلىڭىغا قاتناشقانلىقى ۋە ئۇنىڭدىن ئازغىنا كەم ئىككى ھەپتە ئۆتۈپ، ئىۋان پالېنوۋقاتارلىقلارنىڭ غۇلجىغا كەلگەنلىكى، ئىۋانپالېنوۋ بىلەن كەلگەنلەر قاتارىدا ئىۋان ئىۋانوۋىچ ئىۋانوۋ، يەنى ئىسكەندەرئەپەندىنىڭ بىرگە كەلگەنلىكى مەلۇم.

ئىۋانئىۋانوۋىچ ئىۋانوۋ، يەنى، ئىسكەندەرئەپەندى بىر مەزگىل پالېنوۋقا مەسلىھەتچ ىسۈپىتىدە ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان. ئالاھىدەھەرىكەت گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى گېنېرال مايور ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ ئېگناروۋ چىلپەنزە (قورغاس) ئازاد قىلىنىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان يول ئېچىلغان ھەمدەقوزغىلاڭچىلار سۈيدىڭنى قورشاۋغا ئالغان، ھەرەمباغ، ئايرودروم ۋە لاڭشاڭدىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرى قاتمۇ - قات قورشاۋغا ئېلىنغان،تەلكىدىكى فاتىي لېسكىن كوماندىرلىقىدىكى پارتىزانلار بولسا، زاپاس 7 - دىۋىزىيە كوماندىرى لى يۈشاڭ قوماندانلىقىدىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ كەڭساي ئارقىلىق غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش ھۇجۇملىرىنى تارمار قىلىپ، كەڭساي ئېغىزىنى قاتتىق مۇداپىئە قىلىۋاتقان بىر پەيتكە توغرا كەلگەن ئىدى.

گېنېرال ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ ئېگناروۋ ۋە گېنېرال ئائېكساندر ئىۋانوۋىچلاڭفاڭ غۇلجىغا كەلگەندىن كېيىن، دەرھال ئالاھىدە ھەرىكەت گۇرۇپپىسىنىڭ بارلىق ھەرىكەتلىرىگە غۇلجىدا تۇرۇپ قوماندانلىق قىلىشقا كىرىشكەن بولۇپ، رۇسىيە تارىخشۇناسى ئا. بارمىن « گېنېرال ۋلادىمىر ستېپانوۋىچئېگناروۋ يەنە ئۆز نۆۋىتىدەسوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ۋاقىتلىق

ھۆكۈمتى دە تۈرۈشلۈق باش ھەربىي مەسلىھەتچىلىك ۋەزىپىسىنى ئاتقۇردى» دەپ يازىدۇ[25].

ئېگناروۋ رەھبەرلىكىدىكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي مەسلىھەتچىلىك ئورگىنى غۇلجا شەھرىنىڭ نوۋېيگورد مەھەللىسىدىكى چوڭ بىر قوروغا جايلاشقان بولۇپ،ئادەتتە 2 - دوم دەپ ئاتىلاتتى.

گېنېرال ئېگناروۋ ئەنە شۇ جايىنى ئىشخانا قىلىپ، بىۋاستە موسكۋا بىلەن ئالاقە قىلاتتى،ئۇ جۇمھۇرىيەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ بارلىق خىزمەتلىرىنى كۆزەتكەن ھەم نازارەت قىلغاندىن سىرت يەنە ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت بىلەن كۈندىلىك ئالاقىلاردا بولۇپ، مۇناسىۋەتلىك ئەھۋاللارنى ھەپتىدە دېگۈدەك موسكۋادىكى مۇناسىۋەتلىك ئورگانلار ۋە رەھبەرلىككە ئەھۋال يوللاپ تۇرغان[26].

ئېگناروۋ غۇلجىغا كەلگەندىن كېيىن فامىلىسىنى ئۆزگەرتىپ ئاتىغان بولۇپ، ئېگناروۋنى كوزلوۋقا ئۆزگەرتكەن. ئەمما،ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ ئىسمىنى ساقلاپ قالغان. شۇڭا ئۇنىڭ بىلەن ئۇچراشقان مىللىي ئىنقىلاب شاھىدلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنى ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ كوزلوۋدەپ بىلگەن ئىدى. بىراق ئۇنىڭ ھەقىقىي ئىسىم - فامىلىسى بولغان ئېگناروۋنى ھېچكىم بىلمەيتتى.

ئالېكساندىرئىۋانوۋىچ لاڭفاڭنىڭ غۇلجىدا قانداق ئىسىم - فامىلە قوللانغانلىقى نامەلۇم. بىراق جۇمھۇرىيەت باش كاتىپى ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم ئىبراھىمى ۋە مىللىي ئارمىيە مايورئاسلىخان تۆرە سوۋېت گېنېرال نىكولاي ئارخىپوۋىچ دېگەن بىر ئىسمىنى ئىشلىتىدۇ. بۇلاردىن باشقا يەنە جۇڭگودا چىققان كىتابلاردا بولسا، كۇزنېتسوۋ فامىلىلىك بىر گېنېرال تىلغا ئېلىنىدۇ. بۇ ئەشۇ گېنېرال لاڭفاڭ شۇمۇ ، ئەمما ھازىرچە ئېنىق ئەمەس.ئەينى ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلىغا ئەۋەتكەن رازۋېتكاخادىملىرىنىڭ ھەممىسى ئۆز ئىسىم - فامىلىسىنى يوشۇرغان ئىدى.كېيىن ئېيىشقابولىدۇكى، جۇڭگودا نەشر قىلىنغان ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى چوڭ ئىشلارخاتىرىسى ۋە تارىخىغا ئائىت كىتابلاردا قەيت قىلىنغان 2 - دومنىڭ مەسئۇلى كوزلوۋ دەل ئەشۇ ئېگناروۋتۇر.

جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتىنىڭ باش كاتىپى بولغان ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم ئىبرايىمنىڭ ئېيتىشىچە، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بۇگېنېراللىرى قوزغىلاڭ غەلىبە قىلىپ، تەخمىنەن بىرەر ئاي ئىچىدە غۇلجىغا كەلگەن بولۇپ، باشتا پالېنوۋ بالدۇرراق كەلگەن ئىدى. ئابدۇرەئۇپ مەخسۇمنىڭ ئېيتىشىچە،

سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ باشتا ئۇلارنىڭ غەلىبە قىلىشىغا ئانچەئىشەنمىگەنلىكى ئۈچۈن ئابدۇكېرىم ئاباسوفنىڭ باشچىلىقىدا 40 - 50 ئادەمنى ئازغىنا قورال - ياراقلار بىلەن ئەۋەتكەن. بۇ چاغدا غۇلجىدىكى قوزغىلاڭچىلارنىڭ كۈچى ھەقىقەتەن ئاجىز ئىدى. ئەمما، سوۋېت تەرەپ غەنى باتۇر ۋە فاتىخ باتۇر باشچىلىقىدىكى ئىلقا قوزغىلاڭچىلىرى يېتىپ كېلىپ، دۈشمەنگە كەڭ كۆلەملىك ھۇجۇملارباشلاپ، 12 - نويابىغىچە بولغان ئارىلىقتا غۇلجا شەھىرىنىڭ ئاساسىي قىسمى ئازادقىلىنغان ۋە پۈتۈن خەلق قوزغىلىپ، تېز ئارىدا ئەتراپتىكى بىر قانچە ناھىيىلەرئازاد قىلىنىپ، گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ ھەرەمباغ، سۈيدۈڭ ۋە كۈرەلەرگە قاپسىلىپ قالغانلىقىنى كۆرگەندىن كېيىن، بۇئىنقىلابنىڭ غەلىبە قىلالىشىغا ئىشەنچ قىلىپ، دەرھال ياردەم بېرىشكە كىرىشكەن.

ئەلىخان تۆرە 13 - نويابىر كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقى باش كونسۇلى داباشىن بىلەن كۆرۈشۈپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردەم بېرىشىنى ئوتتۇرىغاقويغان بولسىمۇ، ئەمما موسكۋانىڭ گېنېراللىرى ۋە ياردەملىرى تېزدىن كەلمىگەن. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، قوزغىلاڭچىلار جەڭلەرنى داۋاملاشتۇرۇپ، 2500 دىن ئارتۇق قورالىق كۈچكە ئىگە گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى ھەرەمباغ، ئايرودروم ۋە لاڭشاڭغا قاپسىۋالغان ئىدى. بۇ جايلارغا 8000 دىن ئارتۇق ئادەم جايلاشقان ئىدى. قورال - ياراق جەھەتتە دۈشمەن پارتىزانلاردىن ئۈستۈن ھېسابلىناتتى.

بۇ ۋاقىتلاردا قوزغىلاڭچىلارقورال - ياراق جەھەتتىن قىينالغان بولۇپ، ھەرەمباغدىكى دۈشمەننى يوقىتىش ۋە باشقا جايلارنى ئازادقىلىش ھەمدە ئۈرۈمچىدىن كېلىدىغان گومىنداڭ ياردەمچى قوشۇنلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن قورال - ياراق ۋە ئوق - دورىلارغا بولغان مۇھتاجلىق ناھايىتى زور ئىدى. چۈنكى، بۇ ۋاقىتتا جۇ شاۋجياڭ بەش يول بىلەن غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىش پىلانى تۈزگەن ھەمدە بۇ ھەرىكەتكە يېڭى 45 - دىۋىزىيىنىڭ بىرقىسمى ۋە زاپاس 7 - دىۋىزىيىنى تولۇقى بىلەن ئاجراتقان ئىدى. ئەگەر ھەرەمباغدىكى دۈشمەن كۈچلىرى ۋە سىرتتىن كېلىدىغان كۈچلەر بىرلىشىۋالسا، ئۇلارغاتاقابىل تۇرۇش ھەمدە يېڭىدىن قۇرۇلغان ھاكىمىيەتنى ساقلاپ قېلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. مانا مۇشۇنداق مۇرەككەپ ۋەزىيەت شارائىتىدا، 24 - نويابىر كۈنى ئەلىخان تۆرە

سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىگەخەت يېزىپ، ھەربىي قورال - ياراق ياردىمى بېرىش ۋە ياكى مالغا ئالماشتۇرۇش تەكلىپىنى بەردى. بېرىيا ئۆزىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى ئىچكى ئىشلار خەلق كومىسسارىياتىنىڭ كومىسسارى بېرىياتىنىڭ ستالىنغا يوللىغان دوكلاتىدا قوزغىلاڭچىلارنىڭ تەلىپى ھەققىدە توختىلىپ مۇنداق دەپ يازغان:

« سوۋېت كونسۇلخانىسىغاقىلغان مۇراجىتىدە ئۇلار ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغان بولسىمۇ، ئەمماھاكىمىيەتنى تۇتۇش ئۈچۈن يېتەرلىك مەبلەغ يوقلىقىنى بىلدۈرگەن.مۇراجەتنامىگە ئەلىخان تۆرە ۋە كومىتېتىنىڭ 13 ئادىمى ئىمزاقويغان»[27]. موسكۋا ئەنە شۇ تەلەپتىن كېيىن، ئۇزۇن ئۆتمەي گېنېرال مايور ۋلادىمىرستېپپانوۋىچنى غۇلجىغا ئەۋەتىپ، مەخسۇس ھەربىي - سىياسىي مەسلىھەتچىلىككە تەيىنلىگەن. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى بولسا ئەلىخان تۆرەباشلىق ئازادلىق تەشكىلاتىنىڭ ئالاقىسى سوۋېت كونسۇلى دۇباشىن ۋە ياكى ئۇنىڭ ۋەكىللىرى بىلەنلا بولغان ئىدى. سابىق مىللىي ئارمىيە پولكوۋنىكلىرىدىن ئايتوغان يۇنۇچىۋە ئەسسەت تېيىپوفلارنىڭ ئەسلىشىچە، گېنېرال ئېگناروۋ غۇلجىغا كېلىپ بىر ھەپتىلەردىن كېيىن زور ساندىكى قورال - ياراقلار غۇلجىغا يەتكۈزۈلگەن[28].

ئابدۇرەئۇپ مەخسۇم ئىبرايىمنىڭ ئەسلىشىچە، سوۋېت ئىتتىپاقى گېنېراللىرى كەلگەندىن كېيىن بارلىق ھەربىي ئىشلار ئۇلارنىڭ قولىغا ئۆتكەن. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، گېنېراللار كەلگەندىن كېيىن،ھەربىي ئىشلارنى بىز قىلايلى دەپ بارلىق ھەربىي ئىشلارنى ئۇلار ئۆز قوللىرىغائالغان، ئەمما دۆلەت باشقۇرۇش، سىياسىي ۋە باشقا ئىشلارغا ئۇلار كۆپ ئارىلىشىۋالمىغان[29]. لېكىن، ئېگناروۋنىڭ كېلىشىدىن كېيىن، يەنە سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ ھەر قايسى مىنىستىرلىكلەرگىمۇ مەسلىھەتچىلەرنى ئەۋەتكەن بولۇپ، ئەلىخان تۆرىگە مۇھسىن ئابدۇللىن ئىسىملىك ئۆزبېكىستانلىق ئۇيغۇر مەسلىھەتچىلىككە تەيىنلەنگەن. مائارىپ،مالىيە، سەھىيە، ئالىي سوت، دىنىي ۋە باشقا مىنىستىرلىكلەرنىڭ ھەممىسىدە سوۋېتلىك مەسلىھەتچىلەر ئورۇنلاشقان بولۇپ، بەزى پەرەزلەردەسىياسىي، مەمۇرىي مەسلىھەتچىلەرنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدىكى 2 - ۋە 1 - دوم دەپ ئاتالغان ئورۇنلىرىغا ئايرىم - ئايرىم ھالدا بويسۇنغانلىقى ئېيتىلىدۇ. چۈنكى،

بۇمەسلىھەتچىلەرنى موسكۋا بىۋاستە باشقۇرماي، ئەكسىچە موسكۋانىڭ غۇلجىدىكى باش ۋەكىلى، يەنى باش مەسلىھەتچىسى باشقۇرۇشى مۇمكىن ئىدى.

3. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلىغا ئەۋەتكەن دەسلەپكى بەش قوراللىق ئەترىتى

تارىخىي پاكىتلار ئىسپاتلىدىكى ، سوۋېت ئىتتىپاق تەرەپ گېنېرال ئېگناروۋ كەلگەندىن كېيىن قوزغىلاڭچىلارغا قورال - ياراق ياردىمى كۆرسىتىشكە كىرىشكەن بولسىمۇ، ئەمما تېزدىن كۆپ ساندا ئەسكىرى كۈچ ئەۋەتمىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپىنىڭ ئىلقا قوزغىلىڭىدىن تارتىپ، 1945 - يىلىنىڭ باھار ئايلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئىلىغا ئەۋەتكەن قوراللىق ئەترەتنىڭ بەش ۋە ئۇمۇمىي ئادەم سانىنىڭ 600 ئەتراپىدا ئىكەنلىكى رەسمىي سوۋېت مەخپىي ئارخىپلىرى ئارقىلىق ئاشكارىلاندى. سوۋېت ئىتتىپاقى ئىچكى ئىشلار خەلق كومىسسارىياتىنىڭ كومىسسارى لاۋرېنتى بېرىيا بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى دۆلەت بىخەتەرلىك كومىسسارىياتىنىڭ كومىسسارى ۋسېۋولود مېركۇلوۋنىڭ 1945 - يىلىنىڭ بېشىدا ستالىن ۋە تاشقى ئىشلار خەلق كومىسسارى ۋىچېسلاۋ مولوتوۋقا يوللىغان دوكلاتىدا مۇنداق مەلۇمات بېرىلگەن ئىدى: " يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ تەلىپىگە بىنائەن قوزغىلاڭچىلارغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن گېنېرال ئېگناروۋنىڭ باشچىلىقىدا كېرەكلىك ئالاقە ئەسلىھەلىرى ۋە پارتلىتىش مۇتەخەسسىسلىرى ئەۋەتىلدى. ئىلگىرى تەربىيىلەشتىن ئۆتكەن، ئەسلىدىكى شىنجاڭ ئاھالىسى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا مىللەتلىرىدىن كېلىپ چىققان، سانى 590 ئادەمدىن تەركىپ تاپقان بەش ئاتلىق ئەترەت قوزغىلاڭ پارتلىغان رايونلارغا تاشلاندى" [30].

بېرىيا تىلغا ئالغان مەزكۇر بەش قوراللىق ئەترەتنىڭ بەزىلىرى ھەققىدە ھازىرچە دەسلەپكى مەلۇماتلار مەۋجۇت. بەلكى، ئۇنىڭ كۆزدە تۇتقانلىرى ئارىسىدا ئىلقا قوزغىلىڭى ئۈچۈن ئالمۇتىنىڭ يېنىدا تەييارلىقتىن ئۆتكەن فاتىخ مۇسلىموف باشلىق ئون نەچچە كىشىدىن تەركىپ تاپقان ئەترەتمۇ بولۇشى مۇمكىن. بۇلارنىڭ ئارىسىدا سەيدۇللا سەيفۇللايېفمۇ بار ئىدى .بىراق، ئۇ يارىلىنىپ قېلىش سەۋەبى تۇپەيلىدىن فاتىخ قاتارلىقلار بىلەن بىرگە ئىلقا تاغلىرىغا كەلمىگەن

ئىدى(31).

بېرىيا تىلغا ئالغان بۇ بەش ئەترەتنى كېيىنكى ۋاقىتلاردا بۇ ئەترەتلەرگە قاتناشقانلارنىڭ ئەسلىمىلىرى ھەم سوۋېت ئىتتىپاقى ئارخىپلىرى ئارقىلىق دەسلەپكى قەدەمدە بېكىتتىم. بەلكى بۇ يەنىلا ئارخىپلارنى داۋاملىق تەكشۈرۈش ئارقىلىق تېخىمۇ ئىشەنچلىك دەلىللىنىشى ۋە تولۇقلىنىشى مۇمكىن.

بۇلارنىڭ ئىچىدە ئىككى ئەترەتنى ئالاھىدە ئەسكەرتىش كېرەك. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ 1944 - يىلى، 26 - دېكابىردا قىرغىزىستاننىڭ ئىسسىق ئاتا رايونىدا تەربىيىدىن ئۆتكەن دۈيشە نوغايباييېۋ، پېتىر ساۋىن (زاكىر تۆرە) ۋە قۇتان توگوييېۋ قاتارلىقلارنىڭ كوماندىرلىقىدىكى 67 كىشىلىك " باتۇر" ئەترىتىنى ۋە بىر ھەپتىدىن كېيىن ئۇش ئەتراپىدا تەربىيىدىن ئۆتكەن ئىسساقبەك مۇنونوف، گابىت مۇزىپپوۋ (غۇلجىدىكى ئىسمى ئەلى مەمەتوف ۋە ياكى ئەلى ئەپەندى) ۋە راززاق مەۋلانوف قاتارلىقلارنىڭ كوماندىرلىقىدىكى 100 كىشىلىك " بۈيگۈ" ناملىق ئەترەتنى قورغاس ئارقىلىق ئىلىغا ئەۋەتتى[32]. باتۇر ئەترىتى سۈيدۈڭ ۋە كۈرەنى ئېلىشقا قاتنىشىپ، 31 - دېكابىر كۈنىدە لوسگوڭغا ئورۇنلاشتى ھەمدە غۇلجا ئەتراپىدا جەڭدىن كېلىۋاتقان دۈشمەن قوشۇنلىرىغا قارشى جەڭ قىلدى. بۇ چاغدا " باتۇر" ئەترىتى يەرلىك ئۇيغۇر ۋە قازاق قوزغىلاڭچىلار ھېسابىغا كۆپەيتىلىپ، بىر دىۋىزىيونغا ئايلانغان ئىدى. "بۈيگۈ" ئەترىتى بولسا ھەرەمباغ سوقۇشىغا قاتناشتى ھەمدە 1945 - يىلى، 17 - يانۋاردىن باشلاپ، بىر ئاتلىق پولكقا كېڭىيىپ، ئىسساقبەك مۇنونوفنىڭ كوماندىرلىقىدا گېنېرال شې يىفېڭ قوماندانلىقىدىكى ئاچال داۋىنى ئارقىلىق غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىپ كەلگەن گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى مازار ۋە چاپقان يوتا قاتارلىق جايلاردا تارمار قىلدى.

ئىشەنچلىك ئېيتىشقا بولىدۇكى، 1945 - يىلىنىڭ 3 - ئايلىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ ئەۋەتكەن ھەربىي خادىملىرىنىڭ ئادەم سانى تەخمىنەن 600 ئەتراپىدا بولۇپ، بۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئەسلىدە ئۇيغۇر دىيارىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەتكەنلەر ئىدى. بۇ

5 ئەترەتنى ھەرگىزمۇ مۇنتىزىم سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى دېيىشكە بولمايتتى. بىراق، جۇڭگودا نەشر قىلىنغان << ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى تارىخى>> ۋە << ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى چوڭ ئىشلار خاتىرىسى>> ھەم باشقا ئەسەرلەردە ھەم ماقالىلاردا سوۋېت ئەتتىپاقىنىڭ مەخسۇس قىزىل ئارمىيە قوشۇنى ئەۋەتىپ، پارتىزانلارنىڭ ئۇرۇشلىرىغا قاتناشتۇرغانلىقى كۆپتۇرۇپتۈلگەن شۇنىڭدەك بۇ بايانلار ئۈچۈن ھېچقانداق پاكىت كۆرستىلمىگەن. بۇنىڭدىكى مەقسەت قوزغىلاڭچىلارنىڭ رولىنى ۋە كۈچ - قۇدرىتىنى ئاجىز كۆرستىش، يەنە بىر تەرەپتىن سوۋېت ئەتتىپاقى بولمىغان بولسا، ئىنقىلاب باشتىلا غەلىبە قىلالمايتتى ۋە ياكى ھەممە ئىش سوۋېتنىڭ قولى بىلەن بولغان دېگەن ئىدىيىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت بولسا كېرەك. مۇنداق ئىدىيە ئەينى ۋاقىتتىكى مىللىي ئىنقىلابنى باستۇرۇشقا ئەۋەتىلگەن گومىنداڭ ئوفىتسېرلىرى تەرىپىدىنمۇ كۆپتۈرۈلگەن ھەمدە گومىنداڭ ھۆكۈمىتى خەلقئارا جەمئىيەتكە سوۋېت ئەتتىپاقى ئىلىدا ۋەقە چىقىرىپ، جۇڭگونىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا ھۇجۇم قىلدى، سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنى شىنجاڭغا كىرگۈزدى ،دېگەندەك تەشۋىقاتلارنى يۈرگۈزگەن ئىدى.

ئەمما ، سوۋېت ئەتتىپاقىنىڭ بۇ ئىنقىلابقا باشتىن - ئاخىرى ئارىلاشقانلىقى ۋە ياردەملەرنى بەرگەنلىكى ئەمەلىيەت، لېكىن خەلقنىڭ ئەسلىدىن ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەرنى باشلىغانلىقى، خەلق ئىچىدە جىددىي قارشىلىق ئىدىيىلىرى ھەم ھەرىكەتلىرى داۋاملاشقانلىقى، سوۋېت ئەتتىپاقىنىڭ بولسا بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ياردەم بېرىش ۋە قوللاش سىياستى قوللىنىپ، قوزغىلاڭچىلارنىڭ كەڭ كۆلەملىك غەلىبە قازىنىشىدا بەلگىلىك روللارنى ئوينىغانلىقىمۇ ئەمەلىيەتتۇر. ئەگەر خەلق كەڭ كۆلەملىك ئازادلىق كۈرىشىگە ئاتلانمىغان بولسا ، ئۇلار ئەشۇ ئۆزلىرىنىڭ ئاخىرقى نىشانى بولغان - ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلىش نىيىتىگە كەلمىگەن بولسا، سوۋېت ئەتتىپاقى ھەر قانچە قىلسىمۇ، خەلقنى قوزغىيالمايتتى ھەمدە ھېچ نېمىگە ئېرىشەلمەيتتى. بۇ يەردە قورال - ياراقلا ئەمەس، بەلكى ئازادلىق ئىرادىسى ۋە غايىسى ئۈستۈنلۈككە ئىگە ئىدى.

ئاشكارىلانغان ئارخىپ ھۆججەتلىرىگە تايانغاندا سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ كەڭرەك ھەربىي ياردىمى ۋە مۇنتىزىم سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ ياردەمگە كىرىشى 1945 - يىلى، 5 - ئايدا ئۈچ يۆنىلىش جېڭى باشلانغاندىن كېيىن بولدى. ئۇنىڭغىچە بولغان ئارىلىقتا پەقەت ئاز ساندىكى ئايرىم ئەترەتلەر شۇنىڭدەك ئايرىم ھەربىي ئىنستروكتورلار پائالىيەت قىلدى. ئەترەتلەر بىۋاستە جەڭلەرگە قاتناشسا، ھەربىي ئىنستروكتورلار مىللىي ئارمىينىڭ جەڭچى - ئوفىتسېرلىرىنى مۇنتىزىم ھەربىي مەشىق قىلدۇرۇش ۋە تەربىيىلەش بىلەن شۇغۇللاندى. سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپ 1945 - يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ، قورغاستا مەخسۇس مەكتەپ ئېچىپ، قىسقا مۇددەت ئىچىدە 160 نەپەر تۆۋەن دەرىجىدىكى ئوفىتسېرنى ھەمدە 30 غا يېقىن ھەربىي رادىستنى تەربىيىلىگەندىن تاشقىرى يەنە بىر قىسىم ھەربىي ئىنستروكتورلارنى ئەۋەتىپ، مۇنتىزىم مىللىي ئارمىيە قۇرۇش ئۈچۈن ئەسكەرلەرنىڭ مەشىق قىلىشىغا ياردەم بەردى. مىللىي ئارمىينىڭ مۇنتىزىملىشىش جەريانىدا 2 - دۇنيا ئۇرۇشىغا قاتناشقان سوۋېتلىك ئۇيغۇر ئوفىتسېرلاردىن مىرزىگۇل ناسىروف ۋە سەيدەخمەت ئۆمەروف قاتارلىقلارمۇ ھەربىي تەلىم - تەربىيە بېرىش ئىشلىرىغا قاتناشقان ئىدى[33].

" ستالىننىڭ ئالاھىدە پاپكىسى" دىكى ھۆججەتلەرنىڭ بىرى بېرىيانىڭ ستالىن ۋە مولوتوۋقا يوللىغان گېنېرال ئېگناروۋنىڭ پائالىيەتلىرى ۋە ۋەزىپىلىرىگە ئائىت دوكلات بولۇپ، بۇنىڭدا " 1945 - يىلى، مارتقىچە بولغان ئارىلىقتا قوزغىلاڭچىلارنىڭ ئەسكەر سانى 8300 گە يەتتى. بەلكى بۇ تېز كۆپىيىپ 12 مىڭغا يەتكۈزىلىدۇ. گېنېرال ئېگناروۋقا ئۇلارنى تەربىيىلەپ، جەڭگە يارىغىدەك قىلىش، مەركىزىي جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ مەزكۇر رايونغا مۇنتىزىم ئارمىينىڭ 70مىڭ ئەسكىرىنى ئورۇنلاشتۇرغانلىقىنى نەزەرگە ئېلىپ، قورال - ياراقلارنى كۈچەيتىش، لاياقەتلىك ھەربىي كادىرلارنىڭ يېتىشمەسلىكىنى ھەل قىلىش ۋەزىپىلىرى يۈكلەندى" [34] دەپ يېزىلغان ئىدى.

ئەنە شۇ دوكلاتتىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى ، موسكۋا پارتىزانلارنى تەربىيىلەپ، ئۇنى مۇنتىزىم قوشۇنغا ئايلاندۇرۇشقا جىددىي كۆڭۈل بۆلگەن بولۇپ، جۇمھۇرىيەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى باشتىن

- ئاخىرى مۇنتىزىم مىللىي ئارمىيە قۇرۇش ئارزۇسىدا بولۇپ، مۇنتىزىم مىللىي ئارمىيە قۇرۇش پىلانلىرىنى تۈزۈش خىزمىتىگە باشتا پارتىزانلار باش قوماندانى ۋە ھەربىي ئىشلار نازىرى پېتىر رومانوۋىچ ئالېكساندروۋنى مەسئۇل قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ 1945 - يىلى، 17 - يانۋاردا شىپ يىفېك قوشۇنلىرى غۇلجىغا قىستاپ كەلگەن خەتەرلىك پەيتتە ۋەزىپىسىنى تاشلاپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قېچىپ كېتىشكە ئۇرۇنۇشى بىلەن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئۇنى ۋەزىپىدىن قالدۇرغان ئىدى . ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ئۆزۈن ئۆتمەي ئەخمەتجان قاسىمنى ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىگە مەسئۇل قىلىپ، مىللىي ئارمىيە قۇرۇش تەييارلىق خىزمەتلىرىگە سالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەربىي ئىشلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىقلىق ۋەزىپىسىنى زىممىسىگە ئالغان ئەخمەتجان قاسىمى جىددىي تۈردە مىللىي ئارمىيە قۇرۇلۇش خىزمىتىگە كىرىشىپ، ئالدى بىلەن مىللىي ئارمىيىنىڭ تۈزۈلمە لايىھىسى ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك پىلانلارنى تەييارلاپ ئوتتۇرىغا قويدى. ئەلۋەتتە، بۇ چاغدا 2 - دوم ئەخمەتجان قاسىمغا مەسلىھەتچىلىككە سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ ئوفىتسېرى، سوۋېتلىك ئۇيغۇر سەيدەخمەت ئۆمەروفنى تەيىنلىگەن بولۇپ، سەيدەخمەت ئۆمەروفنىڭ 2 - دوم گېنېرالى ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ ئېگناروۋقا بىۋاستە بويسۇنۇشىدا شەك يوق ئىدى. كەسپىي ھەربىي خادىم سەيدەخمەت ئۆمەروفنىڭ ئەخمەتجان قاسىمنىڭ مىللىي ئارمىيە قۇرۇلمۇسىغا ئائىت پىلانلىرىنى تەييارلاشتا مۇھىم رول ئوينىغانلىقنى پەرەز قىلىش مۇمكىن.

مىللىي ئارمىيىنىڭ ھەربىي ئۇنۋان، پاگون، ھەربىي ئۇستاف ۋە قوشۇن تۈزۈلمىسىنىڭ سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىدىن كۆپ دەرىجىدە، سابىق چار رۇسىيە ئارمىيىسىدىن ئازراق دەرىجىدە ئۈلگە ئالغانلىقىدا ئەخمەتجان قاسىمنىڭ 2 - دومنىڭ كەسپىي ھەربىي خادىملىرىنىڭ تەكلىپى ۋە تەشەببۇسىنى قوبۇل قىلغانلىقىنى كۆرۈۋېلىش تەس ئەمەس. ئەينى ۋاقىتتا جۇمھۇرىيەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى ئەزالىرى مىللىي ئارمىيىنىڭ قۇرۇلۇش لايىھىسىنى مۇزاكىرىلەردىن ئۆتكۈزگەندە، مىللىي ئارمىيىنىڭ نامىنى قانداق ئاتاش ھەققىدىمۇ كۆپ تالاش - تارتىش قىلغان. ئەخمەتجان قاسىمى دۇنيادا مەۋجۇت بولغان سوۋېت ئىتتىپاقى ، جۇڭگو ، تۈركىيە ، ئىران قاتارلىق ئەللەرنىڭ

ھەربىيناملىرى ھەم باشقا ئالاھىدىلىكلىرىنى مىساللار بىلەن كۆرستىپ ، يېقىندىن دۇنياغا كەلگەن بۇ مۇنتىزىم قوشۇننىڭ ھەر مىللەتنىڭ پەرزەنت قوشۇنى ۋە ھەر مىللەتنىڭ مەنپەئەتلىرىنى قوغدايدىغان ئارمىيە بولۇشى لازىملىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە يەنە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئىنقىلابنىڭمۇ مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتى ئىكەنلىكى، شۇڭا ئۇنى << مىللىي ئارمىيە>> دەپ ئاتاش لازىملىقىدىن ئىبارەت ئۆز لايىھىسىنى كۈچكە ئىگە قىلىشقا تىرىشقان. گەرچە ، ھۆكۈمەت تەركىبىدىكى بىر قىسىم ئەربابلار تەرىپىدىن مىللىي ئارمىيىنى تۈركىيىنىڭ ئۇسۇلى بويىچە "مىللىي ئوردۇ" دەپ ئاتاپ، تۈركچە ھەربىي ئاتالغۇ ۋە ھەربىي سىستېمىنى ئىشلىتىش تەشەببۇسى ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان بولسىمۇ، ئەمما سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىگە ۋە قوللىشىغا ئېرىشىۋاتقان مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تېخىمۇ زور ياردەملىرىنى ۋە خەلقئارالىق سىياسىي قوللاشلىرىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ تەشەببۇسى توغرا تېپىلغان ئىدى.

ئۇنىڭ ئۇستىگە يەنە مۇنتىزىم مىللىي ئارمىيە قۇرۇش ۋە ئۇنى قوراللاندۇرۇش مەسىلىرىدە سوۋېت تەرەپ ، جۈملىدىن موسكۋانىڭ باش مەسلىھەتچىسى ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ ئېگناروۋنىڭ مەسلىھەتىنى قوبۇل قىلماسلىقمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىقلار مىللىي ئارمىيىنى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ ئۈلگىسىدىكى مۇنتىزىم ئارمىيە قىلىپ قۇرۇش چىقىشىنىڭ كۆپ جەھەتلەردىن پايدىلىق ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۆز لايىھىسى ۋە تەشەببۇسىدا چىڭ تۇردى. خۇددى لاۋرېنتى بېرىيا يوسىف ستالىنغا يوللىغان دوكلاتىدا كۆرسەتكەندەك ، مىللىي ئارمىيىنى قۇرۇش ۋە تەييارلىقتىن ئۆتكۈزۈش ئىشلىرىغا باش ھەربىي - سىياسىي مەسلىھەتچى ئېگناروۋ بىۋاستە ئارىلاشقان ئىدى.

1945 - يىلى، 3 - ئايدىن باشلاپ، مۇنتىزىم ئارمىيە قۇرۇش ئىشلىرى جىددىي تۇتۇش قىلىنىپ ، پارتىزان ئەترەتلىرى ئۆزگەرتىلىپ، پارتىزانلار ۋە پارتىزان كوماندىرلىرى مۇنتىزىم ئارمىيىنىڭ ئوفىتسېر - ئەسكەرلىرىگە ئايلاندۇرۇلدى شۇنىڭدەك جۇمھۇرىيەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىنىڭ 1945 - يىلى، 2 - فەۋرال كۈنى ئېلان قىلغان 19 - نومۇرلۇق ھەربىي ئىشلار قارارى بويىچە 20

ياشتىن 45 ياشقىچە بولغان پۇقرالار ئەسكەرگە قوبۇل قىلىنىپ، سوۋېت ھەربىي ئىنستروكتورلىرى ۋە يەرلىك كوماندىرلار تەرىپىدىن مەشىق قىلدۇرۇلدى. قىسقا مۇددەت ئىچىدە چىلپەڭزىدە تەربىيىلەنگەن بىر قىسىم تۆۋەن دەرىجىلىك ئوفىتسېرلار ھەر قايسى قوشۇنلارغا تەقسىم قىلىندى ھەمدە يەنە داۋاملىق تۇردە ئۈچ ئايلىق ئوفىتسېر تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى.

كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى ، 1945 - يىلى، ئاپرىل ئايلىرىدا سانى تەخمىنەن 15 مىڭ بولغان[35] مۇنتىزىم مىللىي ئارمىيىنىڭ يەتتە ئاتلىق ۋە پىيادە پولكى، ئۈچ ئاتلىق ۋە پىيادە مۇستەقىل باتالىيونى ، بىر زەمبىرەكچىلەر باتالىيونى ھەم بىر ئاتلىق مۇستەقىل ئېسكادرونىنىڭ جەڭگىۋار ۋە مۇنتىزىم ھالدا جىڭ، شىخو، تارباغاتاي ۋە ئالتاينى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەڭرى تاغلىرىنىڭ شىمالىدىكى جايلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان گومىنداڭنىڭ ئۈچ دىۋىزىيىگە يېقىن مۇنتىزىم ھەربىي كۈچىنى تارمار قىلىپ، ئۈچ ۋىلايەتنى تولۇق ئازاد قىلىشىدا ھەمدە قوشۇننىڭ 1946 - يىلى، 6 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا داۋاملىق كۆپىيىپ، تەخمىنەن 30 مىڭ كىشىلىك ئارمىيىگە ئايلىنىشىدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇشقا بولمايدۇ. ئۈچ ئايلىق مۇنتىزىملىشىش، قاتتىق ھەربىي مەشىق ۋە ھەربىي تەييارلىق ئۆمرىدە مىلتىق تۇتۇپ باقمىغان ئۇيغۇر دېھقان ياشلىرى ۋە قازاق چارۋىچىلىرىنىڭ روھىدىكى قەھرىمانلىقلارغا تېخىمۇ زور كۈچ قوشۇپ، ئۇلارنىڭ گومىنداڭنىڭ ئەڭ ئىلغار قورال - ياراقلىرى بىلەن قوراللانغان، ياپونىيە ئارمىيىسى بىلەن جەڭ قىلىپ، تەجرىبىلەرگە ئىگە بولغان مۇنتىزىم قوشۇنلىرىنى، يەنى غەربىي شىمالنىڭ يەرلىك پادىشاھى ھېسابلانغان مىلتارىست خۇ زوڭنەنگە تەۋە 29 - گۇرۇپپىۋاي ئارمىيىنىڭ يېڭى 2 - كورپۇسىنى بىتچىت قىلىپ تاشلىيالىشىدا مۇھىم رول ئوينىدى. ئەمما، شۇ نۇقتىنى ئەسكەرتىش زۆرۈركى، ئەگەر باتۇر ئەسكەر بولمىسا، قوماندان قانچە جەڭگە ماھىر ۋە يۇقىرى ھەربىي تەلىم - تەربىيىگە ئىگە بولسىمۇ بىكار. گومىنداڭنىڭ يېڭى 2 - كورپۇس قوماندانى گېنېرال لېيتىنانت لى تېجۇن، يېڭى 45 - دىۋىزىيە كوماندىرى گېنېرال مايور شې يىفېڭ ۋە گېنېرال مايور گۇچى، زاپاس 7 - دىۋىزىيە كوماندىرى لى يۇشاڭ، يېڭى 45 - دىۋىزىيىنىڭ پولك

كوماندىرلىرىدىن خۇ ۋېنسى ۋە باشقا پولكوۋنىكلار ھەمدە باتالىيون ۋە روتا كوماندىرلىرىنىڭ كۆپىنچىسى خۇئاڭپۇ ھەربىي مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن كەسپىي ئوفىتسېرلار ئىدى. بۇلارنىڭ ئۇزۇن مەزگىللىك جەڭ قىلىش تەجرىبىسى بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى جاڭ جېشىنىڭ 1927 - يىلى، شىمالغا يۈرۈش قىلىش ، 1928 - 1937 - يىللىرى ئارىسىدا جۇڭگو قىزىل ئارمىيىسىنى قورشاپ يوقىتىش ئۇرۇشلىرىغا ھەمدە 1937 - يىلىدىن كېيىن ياپونغا قارشى تۇرۇش قاتارلىق ئۇرۇشلارغا قاتناشقان شۇنىڭدەك كۆپلىگەن جەڭلەرگە قوماندانلىق قىلغان كونا ھەربىي كوماندىرلار ۋە گېنېراللار ئىدى. بىراق، ئۇلار ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، تاتار، موڭغۇل ، تۇڭگان ۋە رۇس پارتىزانلىرى ھەم كوماندىرلىرىنىڭ قولىدا يېڭىلىپلا قالماستىن، بەلكى يەنە 1945 - يىلى، 5 - ئايدىن كېيىن مۇنتىزىم مىللىي ئارمىيىنىڭ قولىدىمۇ داۋاملىق مەغلۇپ بولدى.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئامالسىزلىقتىن <<ياتلارنى ياتلارنىڭ قولى بىلەن يوقىتىش>> ئەنئەنىسى بويىچە گەنسۇدىكى ما بۇفاڭنىڭ قوماندانلىقىدىكى تۇڭگان ۋە سالا قاتارلىق مۇسۇلمان مىللەتلەرنى ئاساس قىلغان ئاتلىق 5 - كورپۇسنى يۆتكەپ كېلىپ، مۇسۇلمانلارنى مۇسۇلمانلار ئارقىلىق يوقاتماقچى بولدى.

گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتايدىكى پاجىئەلىك مەغلۇبىيەتلىرىدە تۇرلۈك ئامىل مەۋجۇت بار. بۇنىڭدىكى ئاساسلىق سەۋەب، گومىنداڭ ئوفىتسېر ۋە ئەسكەرلىرى قورقۇنچاق، ئۆلۈمدىن قورقىدىغانلىقى، ئۇلاردا يەرلىك خەلقلەرنى دۈشمەن ھېسابلاش، ئۇلارنى كەمسىتىش، ھاقارەتلەش خاھىشى كۈچلۈك ئىدى.شۇ سەۋەبتىن ئۇلار بارلىق ئۇرۇش جەريانىدا ئۇيغۇر قاتارلىق يەرلىك مىللەت خەلقىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشەلمەي، ئارقا سەپسىز قالدى.

گومىنداڭ ئوفىتسېرلىرى تېخىمۇ شۇنداق بولۇپ، ئۆز ئەسكەرلىرىنىڭ ئۆلە - تىرىلىشىگە قارىماي، ئۆزلىرىنىڭ جېنىنى ساقلاشنى ئويلايتتى. بۇ خىل يەكۈننى ئەينى ۋاقىتتىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ ئوفىسېرلىرىدىن بىرى دۇ شېزوڭمۇ شۇنداق چىقارغان ئىدى(36).

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە يەرلىك مۇھىت ۋە ھاۋا كىلىماتىغا كۆنەلمىگەن گومىنداڭ

ئەسكەرلىرى ۋە كوماندىرلىرى ئۆزلىرىدىكى يۇقىرىقى بىر قاتار كەمچىلىكلىرى بىلەن قوشۇلۇپ، پارتىزانلار ۋە كېيىن مۇنتىزىم مىللىي ئارمىيىنىڭ زەربىلىرىگە مۇتلەق تەڭ كېلەلمىدى. گومىنداڭ ئوفىتسېر - گېنېراللىرى بولسا ئۆزلىرىنىڭ بۇ مەغلۇبىيىتىنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا دۆڭگەپ، ھە - دېسىلا ئۆزلىرىنى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى بىلەن جەڭ قىلغان، ئۆزلىرىنىڭ رەقىبلىرىنىڭ يەرلىك پارتىزانلار ئەمەس، بەلكى مۇنتىزىم سوۋېت ئىتتىپاقى قىزىل ئارمىيىسى ئىكەنلىكىنى پەدەزلەپ، ئۆزلىرىدىن يۇقىرى باش قوماندانلىق شتابلىرىغا مەلۇمات يوللاپ، ئۆزلىرىنى جازاغا تارتىلىشتىن ساقلاپ قېلىشقا ئۇرۇندى.

مۇنداق كۆپتۇرمە دوكلاتلار، يالغان مەلۇماتلار، ھەرەمباغنى مۇداپىئە قىلغان گېنېرال مايور دۇ دېفۇدىن تارتىپ، باشتا غۇلجا ئەتراپىدا، كېيىن شىخودا مەغلۇپ بولغان يېڭى 45 - دىۋىزىيە قوماندانى گېنېرال مايور شې يىفېڭ، كەڭساي ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغان زاپاس 7 - دىۋىزىيە كوماندىرى گېنېرال مايور لى يۇشاڭ، 45 - دىۋىزىيىنىڭ 3 - پولكىنىڭ كوماندىرى پولكوۋنىك خۇ ۋېنسى، ھەرەمباغنى مۇداپىئە قىلغان پولكوۋنىك ساۋ رىلىڭ، جەڭدا مەغلۇپ بولۇپ ئەسىرگە چۈشكەن گېنېرال مايور گۇچى ھەتتا مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىنى باستۇرۇشتىكى ھەربىي ھەرىكەتلەرگە باش قوماندانلىققا تەيىنلىنىپ، 1944 - يىلى، 12 - ئايدىن 1945 - يىلى، 9 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتىكى بارلىق ھەربىي ھەرىكەتلەرگە قوماندانلىق قىلغان يېڭى 2 - كورپۇس قوماندانى گېنېرال لېيتىنانت لى تېجۇن قاتارلىقلارنىڭ قەلىمى بىلەنمۇ 8 - ئۇرۇش رايونى قوماندانى جۇ شاۋلياڭ ۋە باشقىلارغا يوللانغان ئىدى.

بۇ خىل كۆپتۈرۈلگەن تېلېگراممىلار ۋە مەلۇماتلار گومىنداڭ تارىخچىسى جاڭ داجۈننىڭ << شىنجاڭدىكى 70 يىللىق بوران - چاپقۇن>> ناملىق كىتابىدىن ئورۇن ئالغان.

ھەقىقەتەن، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پارتىزانلارغا ۋە مىللىي ئارمىيىگە ياردەم بەرگەنلىكى راست، ئەمما بۇ ياردەملەرنىڭ چەكلىك بولغانلىقى، ھەرگىزمۇ مەغلۇپ بولغان گومىنداڭ ئوفىتسېرلىرىنىڭ يالغان ۋە كۆپتۇرمە ئۇچۇرلىرىدا ئېيتىلغاندەك بولمىغانلىقىمۇ ھەقىقەت . سوۋېت ئىتتىپاقى ئەينى

ۋاقىتتا ئۆزىنىڭ خەلقئارالىق ئابرويى ، ئامېرىكا ۋە ئەنگلىيە قاتارلىق ئىتتىپاقداشلارغا بەرگەن ۋەدىلىرى ئۈچۈن ھەرگىزمۇ ئىلى ئىنقىلابىنى ئاشكارا قوللىمىغان بولۇپ، ئۆز ياردەملىرىنى مۇتلەق مەخپىي تۈردە كۆرسەتكەن ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن موسكۋا زور ساندىكى سوۋېت قىزىل ئارمىيە قوشۇنلىرىنى گومىنداڭ ئارمىيىسى بىلەن بىۋاستە جەڭ قىلىشقا ئەۋەتمىگەن بولۇپ، پەقەت ئايرىم ئەترەتلەر ۋە ياكى ئوفىتسېرلارنى پارتىزانلار ھەم مۇنتىزىم مىللىي ئارمىيىنىڭ تەركىبىدە جەڭ قىلىشقا ئەۋەتكەن. بۇلارنىڭ سانىمۇ كۆپ ئەمەس ئىدى. بۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 1934 - يىلى، ۋە 1937 - يىلى مۇنتىزىم قوشۇنلىرىدىن ن ك ۋ د نىڭ ئالمۇتا 13 - ئاتلىق پولكى قاتارلىق پولك دەرىجىلىك قوشۇننى بىۋاستە ئۆلكىگە كىرگۈزۈپ تۇڭگان ۋە ئۇيغۇر قوشۇنلىرى بىلەن جەڭ قىلدۇرغىنىغا ئوخشمايتتى.

ھەتتا مەخپىيەتلىك سەۋەبىدىن سوۋېت ئىتتىپاقى مەخسۇس ئورگانلىرى ئىلىغا ئەۋەتكەن ئاتلىق پارتىزانلارنىڭ كىيىملىرى، ئىشلەتكەن قوراللىرىغىچە ئالماشتۇرىۋەتكەن ھەمدە خادىملارنىڭ يانلىرىدىكى ئەسلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا مەنسۇپ بولغان كىملىك كىنىشكىلىرى ۋە بەلگىلىرىنى يىغىۋالغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەنلىكىنى يەرلىك كىشىلەرگە ئېيتىشىمۇ چەكلەنگەن ئىدى. بىراق، مۇنتىزىم مىللىي ئارمىيە قۇرۇلغاندىن كېيىن، كوماندىرلار تەركىبىدىكى يەرلىك كوماندىرلار كىمنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەنلىكىنى بىلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئىنتىزام تۈپەيلىدىن داۋراڭ سېلىنمىغانلىقى مەلۇم.

سوۋېت ئىتتىپاقى مەيلى خەلقئارا سورۇنلاردا ۋە ياكى گومىنداڭ رەھبەرلىرى بىلەن بولغان سۆھبەتلەردە ھېچقاچان ئۆزىنىڭ ئىلى ئىنقىلابىغا ھەربىي ياردەم بېرىۋاتقانلىقىنى ئېتىراپ قىلغان ئەمەس. موسكۋا باشتىن ئاخىرى بۇنى يەرلىك خەلقنىڭ خاتا سىياسەت كەلتۈرۈپ چىقارغان ئازادلىق كۈرىشى ۋە قوزغىلىڭى ئىكەنلىكى ، بۇنىڭ بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھېچ بىر ئالاقىسى يوقلۇقىنى تەكىتلىگەن.

بىراق، ئېتىراپ قىلىش لازىمكى، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى ئۆزلىرىنى قوزغىلاڭ بىلەن ئالاقىسى

يوق دېگەن بىلەن بەرىبىر مەخپىي تۈردە مىللىي ئارمىيىنى چەكلىك دەرىجىدىكى ھەربىي ئىنستىرۇكتور، ئوفىتسېر ۋە جەڭ قىلغۇچى خادىملار ھەم قورال - ياراق، ئوق - دورا ۋە ھەربىي ئەشيالار بىلەن تەمىنلەشنى تاكى 1945 - يىلى 10 - ئايغىچە داۋاملاشتۇردى ھەمدە بىراقلا ئۆز ئادەملىرى، قورال - ياراق ۋە ئوق - دورىلىرىنى ئېلىپ چىقىپ كەتتى. بۇ قوراللار ۋە ئوق - دورىلار ھەم خام ئەشيالارنىڭ بىر قىسمى باشتا يېزا ئىگىلىك ۋە دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئالماشتۇرۇلغان ئىدى. چۈنكى، ئىنقىلاب باشلانغاندا سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنى ياۋروپادا جەڭ قىلىۋاتاتتى، سوۋېت ئىتتىپاقى ئۈچۈن ئاشلىق، مال - چارۋا، خام ئەشيا قاتارلىق تۈرلۈك مەھسۇلاتلار كېرەك ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقى قورال - ياراقلىرىنىڭ بىر قىسمىنى بىكارغا بەرمىدى ھەمدە سودىنى يولغا قويۇپ، ئىلى، چۆچەكنىڭ سودىگەرلىرىنىڭ شۇنىڭدەك <<تەرەققىيات شىركىتى>>نىڭ يەرلىك مەھسۇلاتلارنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېنىك سانائەت مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئالماشتۇرۇشى ئۈچۈن يول ئاچقان ئىدى.

مىللىي ئارمىيە ئارتىلرىيە دىۋىزىيونىنىڭ كوماندىرى ئەسھەت تېيىپوفنىڭ 2004 - يىلى سۆزلەپ بېرىشىچە، ھەتتا سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي مۇتەخەسسىسلىرى مىللىي ئارمىيىنىڭ ئارتىلرىيە دىۋىزىيونىنى قۇرۇش ئۈچۈن كەڭسايدا 1945 - يىلى 3 - ئايدىن باشلاپ رەسمىي تەربىيىلەشكە كىرىشكەن بولۇپ، 3 - 4 ئايلىق تەربىيىدىن كېيىن مىللىي ئارمىيىنىڭ ئارتىلرىيە دىۋىزىيونى قۇرۇپ چىقىلىپ، جىڭ ۋە شىخو ئۇرۇشلىرىغا قاتناشقان ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي ياردەملىرى ئۈچۈن ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت رەئىسى ئەلىخان تۆرە 1945 - يىلى ماي ئېيىدا مەخسۇس موسكۋا خەت يېزىپ، سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ كۆرسەتكەن ياردەملىرىگە رەھمەت بىلدۈرگەن[37].

شۇنىڭدىن كېيىن يەنە سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى 1945 - يىلى 6 - ئايدا قوزغىلاڭچىلارغا ياردەم بېرىپ، مىللىي ئارمىيىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن قىزىل ئارمىيىنىڭ 500 نەپەر ئوفىتسېرى ۋە 2000 نەپەر ئەسكىرىنى ئەۋەتكەن[38]. سوۋېت

ئىتتىپاقى دۆلەت بىخەتەرلىك ئىشلىرىنىڭ مەسئۇلى لاۋرېنتى بېرىيا مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بىيورو ئەزاسى ۋە تاشقى ئىشلار كومىسسارى ۋىچېسلاۋ مولوتوۋقا يازغان دوكلاتىدا " شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ قوزغىلاڭ ھەرىكەتلىرىگە قاتنىشىش ئۈچۈن قىزىل ئارمىيىنىڭ ئوفىتسېر ۋە ئەسكەرلەرنى يەتكۈزۈش ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى" دەپ مەلۇمات بەرگەن[39].

بىراق، بۇ قوشۇنلارنىڭ قايسى جەڭلەرگە قانداق شەكىلدە قاتناشقانلىقى ئېنىق ئەمەس. لېكىن، ھازىرغىچە مەلۇم بولغان ئۈچۈرلار كۆرسەتتىكى شىخو ۋە جىڭدىكى جەڭلەر مىللىي ئارمىيىنىڭ ئەڭ شىددەتلىك ئۇرۇشلىرى بولۇپ، بۇ ئۇرۇشلارغا مىللىي ئارمىيىنىڭ بارلىق كۈچى ۋە بارلىق قىسىملىرى سېلىنغان ئىدى. ھازىرغىچە مەخسۇس سوۋېت قىزىل ئارمىيسسنىڭ ئايرىم بىر باتالىيونى ۋە ياكى بىر پولكىنىڭ جىڭ ۋە ياكى شىخو ئۇرۇش مەيدانىدا ئۆز ئالدىغا جەڭ قىلغانلىقى ھەققىدە مەلۇمات يوق.

پەرەز قىلىشقا بولىدۇكى، مەزكۇر 500 ئوفىتسېر ۋە 2000 ئەسكەر بەلكى مىللىي ئارمىيىنىڭ شىمالىي ۋە ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى، بەلكى ئاساسلىقى ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى قىسىملىرىنىڭ ئارىسىغا چېچىۋېتىلگەن بولۇشى، ئوفىتسېرلارنىڭ بولسا، ھەر قايسى قىسىملارنىڭ ھەر دەرىجىلىك كوماندىرلىق ۋەزىپىلىرىنى ئاتقۇرغان بولۇشى ئېھتىماللىققا يېقىن، ئەگەردە سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى ئايرىم پولك ۋە ياكى ئايرىم باتالىيون سالاھىتىدە جەڭ قىلغان بولسا بۇنىڭ ئاسانلا سىرتقا بىلىنىپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى.

دېمەك، كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىراز كەڭ كۆلەملىك ياردىمى مىللىي ئارمىيە قۇرۇلۇپ، رەسمىي ئۈچ فرونت بويىچە جەڭ قىلىشقا كىرىشكەندە بولغان. مۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب، جىڭ ۋە شىخودىكى ئىككى دۈشمەن گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى مەغلۇپ قىلىش ئۈچۈن مىللىي ئارمىيىنى تېخىمۇ كۈچەيتىش زۆرۈر ئىدى. بېرىيا ئۆز دوكلاتىدا گومىنداڭنىڭ بۇ ئۆلكىگە <<70 مىڭ كىشىلىك مۇنتىزىم قوشۇننى ئورۇنلاشتۇرغانلىقى>>نى ئالاھىدە ئەسكەرتىشى تەسادىپىي ئەمەس. بۇ ۋاقىتتا مىللىي ئارمىيىنىڭ قوماندانلىق شتابىدا تۈزۈلىدىغان ھەربىي

ھەرىكەت پىلانلىرى، ئۇرۇش خەرىتىلىرى ۋە باشقا ھەربىي ئىشلارغا مۇناسىۋەتلىك خىزمەتلەرگە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي خادىملىرىنىڭ قاتناشقانلىقى ھەتتا مۇھىم رول ئوينىغانلىقى شۈبھىسىز. سوپاخۇن سوۋۇروف ئۆز ئەسلىمىسىدە مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابىدا پۈتۈنلەي دېگۈدەك سوۋېتلىكلەرنىڭ بولغانلىقى ھەققىدىكى ئۇچۇرى دەل ئەنە شۇ يۇقىرىدا قەيت قىلىنغان مەلۇماتلار بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. سوپاخۇن سوۋۇروفنىڭ بۇ مەلۇماتلىرى مىللىي ئارمىيە شتاب تەركىبىنى چۈشىنىشتە مۇھىم پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

4. سوپاخۇن سوۋۇروف قەلىمى ئاستىدىكى ئاقسۇ ئۇرۇشى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى

سوپاخۇننىڭ ئەسلىمىسىدە، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت ۋە مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابى ئۇنى ئاقسۇدا پارتىزانلىق ئۇرۇشى قىلىشقا بەلگىلەيدۇ. ئۇ مىللىي ئارمىيە شتابىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئۇ ئاقسۇغا بېرىش يوللىرىنى ۋە مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىش ئۈچۈن ئىسكەندەر بىلەن كۆرۈشىدۇ. ئىسكەندەر ئۇنى تېكەس پولكىغا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇ يەردە نوغايبايېۋ، ئىسكەندەر قاتارلىقلار بىلەن ئاقسۇغا بېرىش ھەربىي ھەرىكەت مەسىلىلىرىنى مۇھاكىمە قىلىدۇ.

سوپاخۇننىڭ ئەسلىمىسىدىكى باياناتلاردىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، سوپاخۇن باشلىق 100 دىن ئارتۇق گومىنداڭنىڭ ئۇيغۇر ئەسكەرلىرى خىل قورال - ياراقلىرى بىلەن مىللىي ئارمىيە تەرەپكە ئۆتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار بىر مەزگىل گۇمان بىلەن كۆزىتىلىدۇ. باش قوماندانى ئىۋان پالېنوۋ ئۇلارنىڭ قوراللىرىنى يىغىۋېلىپ، تارقاقلاشتۇرىۋېتىدۇ. ھەتتا شتابتىكى بىر سوۋېتلىك پولكوۋنىك دەرىجىلىك ئوفىتسېر ئۇنىڭدىن گۇمانلىق سوئال سورايدۇ.

سوپاخۇن سوۋۇروف ئەترىتىنىڭ بىر مەزگىل گۇمان ئاستىدا بولغانلىقى زىيا سەمەدىنىڭ " ئەخمەت ئەپەندى" ناملىق ھۆججەتلىك بىئوگرافىك رومانىدىمۇ ئەسلىتىلىپ ئۆتۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ يېزىشىچە، قوماندانلىق شتابىدىكى << ئاق باش>> لەقەملىك سوۋېتلىك مەسلىھەتچى سوپاخۇن ئەترىتىگە ھەمدە ئۇنىڭ پارتىزانلىرىنىڭ جەنۇبقا ئەۋەتىلىشىگە گۇمانلىق قارايدۇ. مۇنداق

گومىننىڭ ئاساسلىقى سوۋېت ئوفىتسېرلىرى ، بولۇپمۇ 2 - دوم تەرىپىدىن بولغانلىقىنى پەرەز قىلىش مۇمكىن.

شۇنى، ئەسكەرتىش كېرەككى، سوپاخۇن، قاسىمجان قەمبىرى ۋە ئابدۇكېرىم ئابباسوف قاتارلىق ئەسلى كېلىپ چىقىشى جەنۇبلۇق بولغان كىشىلەرنىڭ ھەربىي - سىياسىي مەسئۇللىقىدا 200 كىشىلىك پارتىزان ئەترىتىنى (سىياسىي تەشۋىقات ۋە سودا - ئارقا سەپ خادىملىرىمۇ ئۆز ئىچىدە) ئاقسۇ تەۋەسىگە چۈشۈرۈشى ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭلا پىلانى بولماستىن بەلكى مىللىي ئارمىيە شتابى ۋە 2 - دومنىڭ پىلانى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. چۈنكى، بۇ ۋاقىتتا مىللىي ئارمىيىنىڭ ئاساسلىق ھۇجۇم نىشانى جىڭ ۋە شىخودىن ئىبارە ئوتتۇرا يۆنىلىش بولۇپ، ئەگەردە ئوتتۇرا يۆنىلىشتە غەلىبە قىلىنسا، شىمال ۋە جەنۇبىي يۆنىلىشنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرگىلى بولاتتى. جىڭ ۋە شىخو لىنىيىسىگە گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ ئاساسىي كۈچى ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، بۇ ئىككى نۇقتا مىللىي ئارمىيىنىڭ پۈتۈن ئۇيغۇر ئېلىنى ئازاد قىلىپ، گومىنداڭ قوشۇنلىرىنى شىڭ شىڭشادىن قوغلاپ چىقىرىشىنىڭ ئاچقۇچى ئىدى. ئەمما، يەنە بىر خەتەر شۇكى، مىللىي ئارمىيە پۈتۈن كۈچىنى شىمال ۋە ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى ئۇرۇشقا سېلىپ، غۇلجىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئارقا سەپلەردە ئەسكەر قالمىغان مۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئاقسۇ، قەشقەر ۋە كۇچاردىكى گومىنداڭ قوشۇنلىرى كۈچىنى توپلاپ مۇزداۋان ئارقىلىق ئىلىغا ھۇجۇم قىلىپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئارقا سېپىنى بۆسۈپ تاشلىشى مۇمكىن ئىدى. مۇنداق نازۇك ئەھۋال ئاستىدا قوماندانلىق شتاب سوپاخۇن ئەترىتىنى ئاقسۇغا ئەۋەتىپ، پارتىزانلىق ئۇرۇشى قىلىپ، دۈشمەننى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ تۇرۇش ئارقىلىق ئوتتۇرا يۆنىلىش ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرمەكچى بولدى. مەزكۇر ئىستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى ئىنتايىن يۇقىرى بولغان بۇ ھەربىي ھەرىكەتكە 2 - دوم گېنېرالى ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ ئېگناروۋنىڭ ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشى شۇنىڭدەك ئۇنىڭ موسكۋانى خەۋەردار قىلىشى تەبىئىي ئىدى.

سوپاخۇننىڭ بايان قىلىشىچە، ئاقسۇدىكى پارتىزانلىق ھەرىكەتنىڭ ئىنتايىن مۇھىملىقىنى باش

قوماندان پالېنوۋ ئۆزى بىۋاستە تەكتىلەيدۇ ھەمدە ۋەزىپە تاپشۇرىدۇ.

ئاقسۇدىكى بۇ ھەربىي ھەرىكەتنىڭ ئەھمىيىتىنىڭ ئەنە شۇنداق ناھايىتى مۇھىملىقى تۈپەيلىدىن 2 - دوم مەخسۇس تۈردە يۇقىرى دەرىجىلىك ئىككى ھەربىي خادىم زاكىر تۆرە بىلەن ئىسكەندەر ئەپەندىنى سوپاخۇن ئەترىتىگە باش مەسلىھەتچىلىككە تەيىنلىگەن ئىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى ن ك ۋد سى (خەلق ئىچكى ئىشلار كومىسسارىياتى)نىڭ پودپولكوۋنىك دەرىجىلىك مەزكۇر ئىككى ئوفىتسېرى بىۋاستە گېنېرال ئېگناروۋقا بويسۇنىدىغان بولۇپ، زاكىر تۆرىنىڭ كېيىن يېزىپ قالدۇرغان ئاقسۇ ئۇرۇشى ھەققىدىكى ئەسلىمىسىدە ئۆزىنىڭ ۋە ئىسكەندەرنىڭ بۇ ۋەزىپىگە ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ تەرىپىدىن تەيىنلەنگەنلىكىنى يازىدۇ. ئۇنىڭ نەزىرىدە مىللىي ئارمىيە باش شتابى ئەمەس، بەلكى ۋلادىمىر ئېگناروۋلا مەۋجۇت ئىدى. زاكىر ئەسلىمىسىدە يۇقىرىنىڭ سوپاخۇن ئەترىتىنى ئۆزىنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىغا تاپشۇرغانلىقىنى شۇنىڭدەك ئەترەتنى ئاقسۇغا ئۆزىتىش مۇراسىمى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن دەرھال غۇلجىغا قايتىپ، ئەھۋالنى ۋلادىمىر ستېپانوۋىچقا دوكلات قىلغانلىقىنى يازىدۇ. ئۇ يەنە ئۆزىنىڭ بۇرۇنلا ئاقسۇغا مەخپىي ئادەملەرنى ئەۋەتكەنلىكى، ئەلخان تۆرىگە تەشۋىقات چاقىرىقلىرىنى يازدۇرۇپ، بۇ تەشۋىقاتلارنى ئاقسۇ تەۋەسىدىكى مەسچىتلەرگە تاشلاتقانلىقىنى بايان قىلىدۇ.

سوپاخۇن ئۈچۈن ئۆزى بىلەن بىرگە ئاقسۇغا چۈشكەن زاكىر ۋە ئىسكەندەر دېگەن كىشىلەر ئۆز ھەرىكىتىگە ئەڭ تەسىر كۆرسەتكەن شەخسلەردۇر. بولۇپمۇ سوپاخۇن بىلەن زاكىرنىڭ بىۋاستە ھەربىي ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى بولۇپ، ئۇ زاكىر بىلەن بولغان مۇناسىۋەت ھەققىدە بىر قەدەر كۆپرەك بايان قىلىدۇ. ئاقسۇدىن چېكىنىش بۇيرۇقى كېلىپ، پارتىزانلار چېكىنىپ، قورغانغا كېلىپ ، 10 كۈندىن ئارتۇق ۋاقىت تۇرۇپ قالىدۇ. زاكىر تۆرە بۇ ۋاقىتتا قورغاندا مەخسۇس رادىئو ئالاقە پونكىتى قۇرۇپ، ئۆزىنىڭ رۇس رادىستى بىلەن تۇراتتى. سوپاخۇن قورغاندا ئۇنىڭدىن ئاقسۇدىن نېمە ئۈچۈن چېكىنگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى سورىغاندا، ئۇ " بىلمەيمەن" دەپ جاۋاب بېرىپ، بۇ مەسىلىدىن ئۆزىنى قاچۇرىدۇ. شۇنىڭدەك ئۇ سوپاخۇندىن ئاقسۇ ئەتراپىغا ما بۇفاڭنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ

كەلگەن ياكى كەلمىگەنلىك ئەھۋالىنى ئېنىقلاشنى تەلەپ قىلىدۇ. سوپاخۇن ئىبرايىماخۇن ئىسمىلىك كىشىنى ئەۋەتىپ، 5 - كورپۇسنىڭ تېخى ئاقسۇغا كەلمىگەنلىكى ، ئەمما پات يېقىندا كېلىدىغانلىقى ۋە غۇلجىغا ھۇجۇم قىلىشى مۇمكىنلىكىگە ئائىت ئۇچۇرنى ئىگىلەپ يەتكۈزىدۇ. بۇ ئۇچۇر زاكىرنى ئىنتايىن خۇشال قىلىۋېتىدۇ.

1945 - يىلى، 12 - ئايدا سوپاخۇن غۇلجىغا قايتقاندىن كېيىن، زاكىرنىڭ تەكلىپى بىلەن ئۇنىڭ ئۆيىدە 1946 - يىلىنىڭ يېڭى يىلىنى بىرلىكتە كۈتۈۋېلىش مۇراسىمىغا قاتنىشىدۇ. سوپاخۇننىڭ يېزىشىچە، بۇ يەردىكى سورۇندىكىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك سوۋېتلىك ئوفىتسېرلار ۋە گېنېراللار بولۇپ، بۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىسكەندەرمۇ بار ئىدى. ئىسكەندەر ئاقسۇغا بارغان سوپاخۇن، قاسىمجان قەمبىرى ۋە سىدىق ھاجىلار بىلەن بۇ يەردە قۇچاقلىشىپ كۆرۈشىدۇ. مېھماندارچىلىق تازا قىزىپ، هاراقلار يېتەرلىك ئىچىلگەندىن كېيىن، زاكىر سوپاخۇننى ئايرىم خانىغا باشلاپ، ئۇنىڭغا ئۆزلىرىنىڭ نېمە ئۈچۈن ئاقسۇدىن چېكىنىشىنىڭ سەۋەبىنى ھېچكىمگە ئېيتماسلىق شەرتى بىلەن سۆزلەپ بېرىدۇ. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ئاقسۇدىكى ئۇرۇشنى توختىتىش بۇيرۇقى موسكۋا ئارقىلىق ئىلى باش قوماندانلىق شتابىدىن كەلگەن. ئىلى شتابى موسكۋانىڭ تېلېفوننى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئاقسۇدىن چېكىنىش بۇيرۇقىنى چۈشۈرگەن. زاكىر يەنە ستالىن بىلەن جاڭ كەيشىنىڭ پۈتۈشكەنلىكى، ئەمدى ئۇرۇش بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرىدۇ[40]. سوپاخۇننىڭ يېزىشىچە، مانا بۇ ئۇنىڭ زاكىر تۆرىنى ۋە ئىسكەندەرنى ئاخىرقى بىر قېتىم كۆرۈشى بولۇپ، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ زاكىر ۋە ئىسكەندەرنى ئىككىنچى قېتىم كۆرمىگەن. شۇنى ئەسكەرتىشنى مۇۋاپىق تاپتىمكى، پارتىزانلار باينى ئىشغال قىلغاندىن كېيىن، پارتىزان رەھبەرلىرى ئىككى نەپەر سوۋېتلىك ھەربىي مەسلىھەتچى زاكىر بىلەن ئىسكەندەرلەرنىڭ قاتنىششى بىلەن ئۇرۇشنى ئاقسۇ شەھىرى ئەتراپىغىچە كېڭەيتىش، مۇز داۋان يولىنى ئېچىش مەسىلىسىنى مۇھاكىمە قىلىدۇ.

ئاخىرى ئالدى بىلەن قورغاننى ئازاد قىلىپ، مۇز داۋان يولىنى ئېچىش قارار قىلىنىدۇ.

زاكىر تۆرە ئاقسۇ ئۇرۇشى ۋە سوپاخۇن ھەققىدە يازغان قىسقا ئەسلىمىسىدە ئەسلىدە

پارتىزانلارنىڭ ئاقسۇ ئەتراپىغا بېرىش ۋە ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىش نىيىتى بولمىغانلىقى، قورغاننى ئازاد قىلغاندىن كېيىن، ئۈمىد تۇغۇلۇپ، ئىنقىلابنى كېڭەيتىش قارارىغا كەلگەنلىكىدىن ئىبارەت پارتىزانلارنىڭ يېڭىدىن چىقارغان بۇ قارارنى ۋلادىمىر ستېپانوۋىچقا يەتكۈزۈپ، ئۆزى ۋە ئىسكەندەرنىڭ غۇلجىدىن ياردەم ئېلىش ئۈچۈن كەتكەنلىكىنى يازغان .

بۇ ۋاقىتتا پارتىزان رەھبەرلىرى ئارىسىدا كۇچارغا ھۇجۇم قىلىش، قورغانغا ھۇجۇم قىلىش ۋە ئۈچتۇرپانغا ھۇجۇم قىلىش ھەمدە ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىشتىن ئىبارەت بىر قانچە تاللاش بار بولۇپ، ئۇلار ئۇزاق تالاش-تارتىش قىلغان ھەمدە ئابدۇكېرىم ئاباسوفنىڭ ئۈچتۇرپاننى ئازاد قىلىپ، بۇ يەرنى بازىغا ئايلاندۇرۇش، ئەگەردە مەغلۇپ بولسا ئۈچتۇرپان ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىغا چېكىنىش ھەم ئۇ يەردىن ياردەم ئېلىش تەكلىپى مەزكۇر سوۋېت مەسلىھەتچىلىرى تەرىپىدىن سوكۇت ئىچىدە قارشى ئېلىنمايدۇ. كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، سوۋېت مەسلىھەتچىلىرى ئاباسوفنىڭ بۇ تەكلىپىنى بۇ ئىنقىلابنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىگە ئېرىشكەنلىك سىرىنى ئاشكارىلاپ قويۇشقا ئېلىپ كېلىدۇ دەپ چۈشەنگەن. سوپاخۇننىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، سوۋېتلىك بۇ مەسلىھەتچىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەسىرگە چۈشۈپ قېلىشىدىن بەك ئەنسىرەيتتى. زاكىر بىلەن ئىسكەندەر پارتىزان قوماندانلىرىنىڭ ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىش پىلانىنى مۇۋاپىق دەپ قاراپ ، ئالدى بىلەن غۇلجىدىن رۇخسەت سوراش قارارىغا كەلگەن ئىدى. زاكىرنىڭ ئەسلىمىسىدە ئېيتىلىشىچە، ئەسلىدە ئۇلارغا ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىپ، ئالتە شەھەردە كەڭ ئىنقىلاب قوزغاش ۋەزىپىسى بېرىلمىگەن. ئۇنىڭ يېزىشىچە، بۇنىڭ ئۈچۈن گېنېرال ئېگناروۋنىڭ رازىلىقىنى ئېلىش كېرەك ئىدى. شۇنى ئەسكەرتىش كېرەككى، ئۇنىڭ ئەسلىمىسىدە بۇ مەسىلىسىنى قارار قىلىدىغان ئادەم يەنىلا ئېگناروۋتۇر. بىراق، ئۇ غۇلجىدىن خەۋەر ئېلىپ كەلگىچە سوپاخۇنلار ئاقسۇ ۋە كونىشەھەرلەرگە ھۇجۇم قىلىپ، بۇ جايلارنى ئازاد قىلىپ بولدى. ئەمما، ئاقسۇغا قىلغان بىرىنچى قېتىملىق ھۇجۇم مۇۋەپپەقىيەت قازىنالمىدى ھەتتا كونىشەھەردە ئاقسۇدىكى گومىنداڭ كۈچلىرى بىلەن ئۈچتۇرپاندىن كەلگەن 300 دەك قوشۇننىڭ بىرلىشىپ قىلغان ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. دۈشمەننىڭ يالغان تەسلىم بولغانلىق ھىلىيسىگە

ئالدانغان، ئۇرۇش تەجرىبىسىگە ئىگە ئەمەس، ياش ئابدۇكېرىم ئابباسوفنىڭ سوپاخۇننىڭ تەكلىپىنى رەت قىلىپ، دۈشمەنگە ئوق چىقارماسلىق بۇيرۇقى بەرگەن ئىدى. دۈشمەن پارتىزانلارغا يېقىنلىشىۋېلىپ بىراقلا ھۇجۇم قىلدى ،نەتىجىدە، پارتىزانلار ئاقسۇ تەۋەسىگە چۈشكەندىن كېيىن تۇنجى قېتىم ئەڭ ئېغىر بىر زەربىگە ئۇچرىدى. بۇنىڭ خەلق ۋە جەڭچىلەر ئىچىدىكى تەسىرى ناھايىتى يامان بولدى[41]. پارتىزانلار قايتىدىن ئاقسۇ شەھرىگە كىرىپ، قورشاشنى داۋاملاشتۇردى ۋە يىغىن ئېچىپ، ۋەزىيەتنى مۇھاكىمە قىلدى. بۇ ۋاقىتتا ئىلىدىكى مىللىي ئارمىيە شتابى ئاقسۇ شەھرىنى ئازاد قىلىش جېڭىگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن كۆلىمى چوڭراق ھېچقانداق ئەسكىرى كۈچ ئەۋەتمىگەن بولۇپ، سوپاخۇن بۇنىڭ سەۋەبىنى مۇنداق دەپ يازىدۇ: " بىزنىڭ كۈچىمىز ئاز، ياردەم تېخى يېتىپ كەلمىدى. ياردەمگە كەلمەسلىكىنىڭ سەۋەبى بەلكى بىز ماڭغاندا، سىلەر جەنۇبىي شىنجاڭغا ئۆتۈپ، دۈشمەن قوشۇنلىرىنىڭ ئىلى تەرەپكە ئۆتۈشىنى قاتتىق توسايسىلەر، رازۋېتكا، پارتىزان ئۇرۇشى قىلىپ، دۈشمەننى ساراسىمىگە سېلىپ تۇرىسىلەر، دېگەن ئىدى. بىرەر شەھەرنى ئالسىلەر دەپ تاپشۇرمىغان ، شۇڭا ئۇلار بىزنى پارتىزانلىق ئۇرۇشى قىلىۋاتىدۇ دەپ قاراپ ياردەمگە قىسىم ئەۋەتمىگەن بولۇشى مۇمكىن" .[42]

زاكىر ئۆزىنىڭ ئەسلىمىسىدە " بىز، مەن ۋە ئىۋان ئىۋانوۋىچ، بىر قانچە يارىدار ۋە قۇربانجان سوپاخۇننى ئەترەت بىلەن قورغاندا قالدۇرۇپ، مۇزارت داۋىنى ئارقىلىق تېكەس ۋادىسىغا كەتتۇق. سوپاخۇنغا ياردەمچى قوشۇن كەلمىگىچە قورغاننى قوغداپ تۇرۇش بۇيرۇقى بېرىلدى" دەپ يازغان[43]. ئۇلار قالماقكۈرەگە كەلگەندىن كېيىن، ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ، ۋلادىمىر ستېپانوۋىچقا مەلۇم قىلماي تۇرۇپلا، شۇ يەردىكى كارىلوۋ كوماندىرلىقىدىكى موڭغۇللار پولكىدىن بىر ئېسكادروننى سوپاخۇنغا ياردەمگە ئەۋەتىدۇ. زاكىر سوپاخۇنلارنىڭ بۇ موڭغۇل ئېسكادرونى بىلەن ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلغانلىقىنى ئەسلەيدۇ. سوپاخۇننىڭ ئەسلىمىسىدىن مەلۇم بولۇشىچە، سوپاخۇن ، بۇ كىچىك ئەترەتنى ئىلىدىكى باش شتاب ئەۋەتتى دەپ خاتا چۈشىنىپ قالغان. ئەمەلىيەتتە، بۇلارنى زاكىر بىلەن ئىسكەندەر ئەۋەتكەن بولۇپ، باش شتاب كېيىن خەۋەر تاپقان.

ئىسكەندەر ۋە زاكىر تۆرە غۇلجىغا قايتقاندىن كېيىن، ئىلى مىللىي ئارمىيە شتابى ۋەزىيەتتىن خەۋەردار بولىدۇ. پەقەت بىر ئېسكادرون ئەسكەرنى تەلەمەت ئارقىلىق باي ئەتراپىغا ئەۋەتىپ، كۆچاردىن كېلىدىغان دۈشمەننى توسۇشقا سالغان. 9 - ئاينىڭ بېشىدا يەنە ئىككى ئېسكادرون ئەلىخان تۆرىنىڭ ئوغلى ئاسىلخان ۋە مىرزىگۈل ناسىروف قاتارلىقلارنىڭ مەسئۇللۇقىدا ياردەمگە كەلگەن بولۇپ، بۇلار تەلەمەت داۋىنى ئارقىلىق ئۆتكەن ھەمدە باي ۋە كۆچار ئەتراپىدا جەڭ قىلغاندىن كېيىن. ئۇلارنىڭ بىر ئېسكادرونى شۇ ئەتراپتا قالدۇرۇلۇپ، ئاسىلخان ۋە مىرزىگۈل باشچىلىقىدىكى ئەترەت جامغا كېلىپ، ئۇ يەردە سوپاخۇن ئەترىتى بىلەن بىرلەشكەندىن كېيىن قايتىدىن كونا شەھەرگە ھۇجۇم قىلىپ، ئاقسۇنى قورشاۋغا ئالدى.

مىرزىگۈل ۋە ئاسىلخان باشچىلىقىدىكى بۇ ئەترەتنىڭ تەركىبىدىكى ئىككى ئېسكادروندا تېگى ئۆزبېكستانلىق ئۇيغۇرلاردىن، سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ ئوفىتسېرلىرىدىن قوچقاروف ۋە يەتتەسۇلۇقلاردىن مىرزىگۈل ناسىروف قاتارلىق كوماندىرلار بار ئىدى. مەلۇم بولۇشىچە، ئازغىنا بۇ ياردەمچى ئېسكادرونلارنى ئەلىخان تۆرە ئاقسۇنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تېپىپ، ئۆزى بىۋاستە بۇيرۇق بىلەن ئەۋەتكەن بولۇپ، ئەمەلىيەتتە بۇ غۇلجىدىكى جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتىنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان مۇھاپىزەت باتالىيونىدىن ئىبارەت ئىدى. سوپاخۇننىڭ يېزىشىچە، مەزكۇر مۇھاپىزەت ئەترىتىدە كۆپ ساندا ئۆزبېك پەرزەنتلىرى بولغان ئىكەن. ئەلۋەتتە، بۇنىڭدا ئۇيغۇرلارنىڭ يەنىلا ئاساسلىق سالماقنى ئىگىلەيدىغانلىقى تەبىئىي. ئەينى ۋاقىتتا غۇلجا شەھرىدە بۇ باتالىيوندىن باشقا يېتەرلىك كۈچ يوق بولۇپ، ھەممىسى ئالدىنقى سەپتە ئىدى.

شۇ ۋاقىتتا يەنە ئىلى باش شتابى سوپاخۇنغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن سوۋېتلىك ئوفىتسېر ، پودپولكوۋنىك دىنىسكوفنىڭ باشچىلىقىدا ئون نەچچە رۇس، ئۆزبېك، ئۇيغۇر ۋە قىرغىز ئوفىتسېرلارنى ئەۋەتتى. بۇلارنىڭ بەزىلىرى پارتىزان شتابىغا ، بەزىلىرى ئېسكادرونلارغا كوماندىر ۋە ياكى مۇئاۋىن كوماندىرلىق ۋەزىپىسىگە ئورۇنلاشتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە 2 - دۇنيا

ئۇرۇشقا قاتناشقانلارمۇ بار ئىدى[44]. ئاقسۇغا كەلگەن بۇ سوۋېتلىك مەسلىھەتچىلەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئۇنۋانلىقى پودپولكوۋنىك دىسىنكوف بولۇپ، ئۇ ئىسكەندەر ۋە زاكىر قاتارلىقلارنىڭ ۋەزىپىسىنى تاپشۇرىۋالغان ئىدى. ئەمما، دىسىنكوفنىڭ پائالىيەتلىرى ھەققىدە كۆپ ئۇچۇرلار يوق. بىراق ، پارتىزانلارنى ئاقسۇدىن چېكىندۈرۈشە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قورالىرىنى يىغىۋېلىپ ئېلىپ كېتىشتە ئۇنىڭ رولى چوڭ بولۇشى تەبىئىي. دىسىنكوف باشچىلىقىدىكى مەسلىھەتچىلەر ئەترىتىنىڭ ئاقسۇ جەڭ مەيدانىدا ھېچقانداق كۆرۈنەرلىك رولى بولمىغان بولۇپ، 2 - قېتىملىق مەسلىھەتچىلەرنىڭ ئەۋەتىلىشى ئەمەلىيەتتە سوپاخۇن، قاسىمجان قەمبىرى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف ۋە كېيىن قوشۇلغان ئاسلخان ھەم مىرزىگۇل قاتارلىق كوماندىرلارنىڭ پائالىيەتلىرىنى نازارەت قىلىشتىن ئىبارەت بولسا كېرەك. بولۇپمۇ، ئەلخان تۆرىنىڭ ئۆز ئوغلى ئاسلخاننى مىرزىگۇل ناسروف بىلەن قوشۇپ بىۋاستە ئاقسۇغا ئەۋەتىشى 2 - دومنى بىئارام قىلغان بولۇشى ئېھتىماللىقا ئۇيغۇن.

قىسقىسى، مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابىنىڭ ئاقسۇغا چۈشكەن ئاتلىق پارتىزان ئەترىتىنىڭ ئىككى ئايدىن ئارتۇق ۋاقىت ئېلىپ بارغان ئۇرۇشلىرى جەريانىدا ئەۋەتكەن ياردەمچى قوشۇنى ئىلگىرى - كېيىن بىر باتالىيونغا يەتمەيدىغان ئەترەتلەر بولۇپ، پارتىزانلار يەرلىك پىدائىيلارنىڭ كۆپلەپ قوشۇلۇشىنى قولغا كەلتۈرگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنى قورال - ياراق بىلەن تەمىنلەشتە قىينالدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يەنە ئۇلار ئاقسۇ ئەتراپىدا جەڭ قىلىش ۋە ئاقسۇنى قورشاش جەريانىدا پەقەت گومىنداڭ قوشۇنلىرىدىن ئولجا ئالغان ئوق - دورىلارغىلا تايىنىشقا مەجبۇر بولغان بولۇپ، سوپاخۇن قاتارلىق رەھبەرلەر ئىلغا ئادەم ئەۋەتىپ ياردەمچى قوشۇن ۋە ئوق - دورا ئەۋەتىشنى بىر قانچە قېتىم تەلەپ قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئىلىدىكى قوماندانلىق شتابى بۇنىڭغا قۇلاق سالمىدى. شۇ سەۋەبتىن پارتىزانلارنىڭ ئوق - دورىلىرىنى ئازلاپ، قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. ئاسلخان بۇ ھەقتە مۇنداق دەپ يازىدۇ:

" ئۆزىمىزدىكى بارلىق ئوقلار ساناقلىقلا قېلىپ، ھۇجۇمنى داۋاملاشتۇرالماي ، تەكرار مۇزاراتقا ئوق سوراپ ئادەم ئەۋەتتۇق. ئەۋەتكەن ئادەملىرىمىزنى يەنە قۇرۇق ۋەدىلەرنى قىلىپ

قايتۇردى" [45]. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە پارتىزانلار شتابى ئاقسۇ سېپىلىنىڭ ئاستىغا پارتلاتقۇچ دورىسى كۆمۈپ، سېپىلنى پارتلىتىش ئارقىلىق شەھەرگە ھۇجۇم قىلىپ كىرىش ئۈچۈن مەخپىي لەخمە كولاپ سېپىل تۈۋىگىچە ئەكىلىپ، غۇلجىدىن پارتلىتىش دورىسى كېلىشىنى كۈتكەن بولسىمۇ، ئەمما پارتلىتىش دورىسى يېتىپ كەلمىگەن. پارتىزان رەھبەرلىرى پارتلىتىش دورىسى ۋە ئوق - دورا تەلەپ قىلىپ، ئاخىرقى قېتىم ئادەم ئەۋەتكەن بولسىمۇ، مۇزارت داۋىنىدا تۇرىدىغان مىللىي ئارمىيە شتابىنىڭ ۋەكىللىرى غايىپ بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئىشمۇ بىكار بولغان[46].

مىللىي ئارمىيە باش شتابى بىر ئاي ئەتراپىدا داۋاملاشقان ئاقسۇنى قورشاپ ھۇجۇم قىلىش ئۇرۇشىغا بىرەر پولك دەرىجىلىك قوشۇن ۋە ياكى بىرەر مىناميوتچىلار روتىسى ھەم ئېغىر قوراللارنى ئەۋەتمىگەن ئىدى. بۇلاردىن باشقا يەنە زور ساندىكى پۇقرالار پىدائىي بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارغا ئىلى تەرەپتىن قورال - ياراق ۋە ئوق - دورىلار يېتەرلىك دەرىجىدە ئەۋەتىلمىگەنلىكى ئۈچۈن قوراللىنىش ئەھۋالى ناچار ئىدى. ئەمەلىيەتتە، 9 - ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىدا مىللىي ئارمىيىنىڭ دەرھال قوشۇن ئاجرىتىپ، ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىش مۇمكىنچىلىكى شەكىللەنگەن بولۇپ، مىللىي ئارمىيە 7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى چۆچەكنى ، 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئالتاينى، 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى شىخونى، 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى جىڭنى ئازاد قىلىپ، ئۈچ ۋىلايەت بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ بولغان ئىدى. مىللىي ئارمىيە شتابىنىڭ بۇ ۋاقىتتا ئاقسۇنى قورشاپ تۇرغان پارتىزانلارغا بىر ئەمەس، ھەتتا ئىككى پولك ئەۋەتىش مۇمكىنچىلىكى تامامەن بار ئىدى. ئەمما، ئاقسۇنى قورشاپ ياتقان پارتىزان كوماندىرلىرى ۋە ھۆكۈمەت ۋەكىللىرى، ھەتتا غۇلجىدىكى جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىرىمۇ بۇ ۋاقىتتا ستالىن رەھبەرلىكىدىكى سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بىيورىسىنىڭ 14 - ئاۋغۇست كۈنى سوۋېت - جۇڭگو دوستلۇق شەرتنامىسى ئىمزالاپ، ئۆزلىرىنىڭ يالتا كېلىشىمدە ئېرىشكەن ئىمتىياز - مەنپەئەتلىرى نەنجىڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن كاپالەتكە ئىگە قىلىنغاندىن كېيىن، مىللىي ئارمىيىنىڭ ھۇجۇملىرىنى توختىتىش ھەم <<شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيەت>> ھۆكۈمىتىنى نەنجىڭ ھۆكۈمىتى بىلە

سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە قىستاپ، ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇش قارارىغا كەلگەنلىكىدىن بىخەۋەر ئىدى. ستالىن ھۆكۈمىتى مىللىي ئارمىيە قوشۇنلىرىنىڭ ماناس دەرياسى بويىغا كەلگەندىن كېيىن، بارلىق ھەربىي ھەرىكەتلەرنى توختىتىشنى بۇيرۇق قىلغاندىن كېيىنلا ئەلىخان تۆرە باشلىق قوزغىلاڭ رەھبەرلىرى ۋەزىيەت ۋە موسكۋانىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ يەتكەن ئىدى. ئەلىخان تۆرە مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى ئىۋان پالىنوۋقا ئۈرۈمچىگە ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقى بەرگەن بولسىمۇ، ئەمما پالىنوۋ ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىشنى رەت قىلدى ھەمدە ئۆزىنىڭ پەقەت موسكۋانىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى[47]. دېمەك، بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا مىللىي ئارمىيە باش شتابى ئاقسۇغا قوشۇن ئەۋەتىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئاقسۇنى ئازاد قىلىش ئەسلىدىنلا باش شتاب تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن ئەمەس بولۇپ، كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، موسكۋا باشتىن ئاخىرى پارتىزانلارنىڭ تەڭرى تاغلىرىنىڭ جەنۇبىدىكى چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى بولغان ئاقسۇ شەھىرىنى ئىشغال قىلىش، ئارقىدىن پۈتۈن ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ ئازاد قىلىنىپ، جەنۇبنىڭ بىر تۇتاش ئازاد رايون بولۇشىنى خالىمىغان. مەيلى، تاشقورغاننى بازا قىلغان قەشقەر تەۋەسىدىكى جەڭلەر ۋە ئاقسۇ تەۋەسىدىكى جەڭلەرنىڭ ھەممىسى

پەقەت تەڭرى تاغلىرىنىڭ شىمالىدىكى كەڭ كۆلەملىك ھەربىي ھەرىكەتنىڭ ئارقا سېپىنى قوغداش رولىنىلا ئۆتىدى خالاس! موسكۋانىڭ چۈشەنچىسى بويىچە ئالغاندا، ئەگەردە پۈتۈن قەشقەرىيە ئازاد قىلىنىپ، بۇ يەردىكى گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ۋە قوشۇنى يوقىتىلسا، بۇ رايوننى كونترول قىلىش قىيىن بولاتتى. چۈنكى، مەزكۇر رايوننىڭ جەنۇبىي ئۇلۇغ بىرىتانىيىنىڭ تەۋەسىدىكى

ھىندىستان ھەم مۇستەقىل ئافغانىستان بىلەن چېگرىغا ئىگە بولۇپ، بۇ رايوندا 19 - ئەسىردىن تارتىپ، ئەنگلىيە ۋە رۇسىيە مەنپەئەتلىرى قاتتىق توقۇنۇشۇپ كەلگەن ئىدى. ئەگەر قەشقەرىيىدە خۇددى ئىلىدىكىدەك ئازاد ھاكىمىيەت قۇرۇلسا، بۇ رايون قەدەم - قەدەم غەربلىكلەرنىڭ تەسىرى ئاستىغا كىرىپ قېلىپ، موسكۋانىڭ بۇ جايغا چىشى پاتماسلىق ۋەزىيىتى شەكىللىنىشى ، بۇ ئاخىردا ئۇنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ بىخەتەرلىكىگە تەھدىت ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن

ئىدى. مانا بۇ نۇقتىلار ئاقسۇ ئۇرۇشىنىڭ ھەربىي جەھەتتىن غەلىبە قىلالمىسلىقى، ھەتتا تاشقورغاندىن باشلانغان ئىنقىلابنىڭمۇ غەلىبە قىلالمىسلىقىدىكى تاشقى ئامىللار ھېسابلىناتتى.

ئەمەلىيەتتە، ئىلى مىللىي ئارمىيە باش شتابى ئاقسۇدىكى پارتىزانلارنى چېكىندۈرۈپ چىقىشتىن بۇرۇنلا ئىسساقبەكنىڭ قوماندانلىقىدا بىر بىرگادا ئاتلىق قوشۇننى ئاقسۇ يۆنىلىشىگە ئۇرۇنلاشتۇرغان بولۇپ، نوغايبايېۋ ۋە كورىلوۋ كوماندىرلىقىدىكى پولكلار جىددىي تەييارلىقلاردا تۇرغان ئىدى. بۇ ئاقسۇغا ھۇجۇم قىلىش ئەمەس، بەلكى مىللىي ئارمىيە باش شتابىنىڭ ما بۇفاڭنىڭ ئاتلىق 5 - كورپۇسىنىڭ ئاقسۇغا ئورۇنلىشىپ مۇزارت داۋىنى ئارقىلىق ئىلىغا ھۇجۇم قىلىشىدىن مۇداپىئە كۆرۈش پىلانى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك.

يەنە بىر تەرەپتىن ئالغاندا، 1945 - يىلى، 14 - ئاۋغۇستتا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن جۇڭخۇئا مىنگو ھۆكۈمىتى ئارىسىدا ئىمزالانغان شەرتنامە موسكۋانىڭ مەنپەئەتلىرىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىپ بولغانلىقى ئۈچۈن مىللىي ئارمىيىنىڭ داۋاملىق ئۇرۇش قىلىشى ستالىن ئۈچۈن ھاجەتسىز ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە 2 - جاھان ئۇرۇشى ئاخىرلىشىپ، گومىنداڭمۇ غەلىبە قىلغان دۆلەتلەر قاتارىغا كىردى ۋە ياپونىيە ئارمىيىسى قورال تاشلاپ، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ جەڭ قىلىدىغان دۈشمىنى تۈگىدى. ئەگەردە گومىنداڭ ما بۇفاڭ قوشۇنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان باشقا قوشۇنلىرىنى يۆتكەپ كېلىپ، مىللىي ئارمىيىگە ھۇجۇم قوزغىسا، ئۇرۇش تېخىمۇ زور دەرىجىدە كېڭىيىشى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تېخىمۇ بەكرەك مەيدانغا چىقىشى ۋە ياكى ئاشكارا يوسۇندا يا ئۇ تەرەپتە، يا بۇ تەرەپتە تۇرۇشى لازىم بولاتتى. شۇ سەۋەبتىن موسكۋا ئۇرۇشنى ۋاقتىدا توختىتىپ، تىنچلىق سۆھبەت تاكتىكىسىنى قوللىنىپ، ئۆزىنىڭ ئۆلكىدىكى ، جۈملىدىن ئىلى ، تارباغاتاي ۋە ئالتايدىكى تەسىرى كۈچىنى ساقلاپ قېلىشنى قارار قىلدى.

ما بۇفاڭ قوشۇنلىرىنىڭ كېلىش مەسلىسىگە زاكىر ۋە ئىسكەندەرلەر باشتىن ئاخىرى كۆڭۈل بۆلگەن بولۇپ، ئۇلار سوپاخۇنغا ما بۇفاڭ قوشۇنلىرىنىڭ كېلىشى مەسلىسىنى بىر قانچە قېتىم تىلغا ئالغان. سوپاخۇن ئېيتقاندەك، زاكىر تۆرىنىڭ ما بۇفاڭنىڭ ئاتلىق 5 - كورپۇسى ھەققىدىكى

ئۇچۇرلارغا ئىگە بولغانلىقىدىن خۇشال بولۇپ كېتىشى تەسادىپىي ئەمەس ئىدى.

5. سوپاخۇننىڭ قەلىمى ئاستىدىكى سوۋېتلىكلەر

سوپاخۇن سوۋۇروف ئۆزىنىڭ «مەن كەچكەن كېچىكلەر» ناملىق ئەسلىمىسىدە بىر قىسىم سوۋېت ئىتتىپاقى مەسلىھەتچىلىرى ۋە ئوفىتسېرلىرىنى شۇنىڭدەك مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى پالىنوۋنى تىلغا ئالىدۇ. بولۇپمۇ ، ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ئاقسۇغا ئەۋەتىلگەن سوۋېت ئىتتىپاقىلىق ھەربىي مەسلىھەتچىلەر زاكىر تۆرە بىلەن ئىسكەندەر ئەپەندى ئۇنىڭ قەلىمى ئاستىدا بىر قەدەر كۆپرەك تەسۋىرلىنىدۇ.

1945 - يىلى، 5 - ئىيۇل كۈنى مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابى ئاقسۇغا چۈشىدىغان پارتىزان ئەترىتىنىڭ تەركىبى ۋە ۋەزىپىلىرىنى رەسمىي ئېلان قىلدى. باش قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە زاكىر بىلەن ئىسكەندەر ئاتلىق پارتىزان ئەترىتىنىڭ ھەربىي ئىشلار مەسلىھەتچىسى بولۇپ تەيىنلەندى(48) . << شىنجاڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر چوڭ ئىشلار خاتىرىسى>>دە بۇ ھەقتە ئېنىق مەلۇمات بېرىلگەن بولۇپ، ئىسكەندەرنىڭ ئەسلى تولۇق ئىسمى توغرا ئاتالغان بولسىمۇ، بىراق زاكىرنىڭ ئەسلى ئىسمى خاتا ھالدا <<شوخپۇل>>(49) دەپ ئاتالغان.

پارتىزان ئەترىتىنىڭ ۋەزىپىسى بەلگىلىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە قىزىل كۆرەدە ئۇلارنى ئۇزىتىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ، ئاقسۇغا ئەۋەتىلگەن پارتىزان ئەترىتىنى ئۇزىتىش مۇراسىمغا جۇمھۇرىيەت رەئىسى ئەلىخان تۆرە باشلىق ھۆكۈمەت رەھبىرىي كادىرلىرى ۋە مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابىنىڭ تەركىبىدىكى ئەربابلار ھەمدە قىزىل كۆرەدىكى ھۆكۈمەت كادىرلىرى ۋە پۇقرالار بولۇپ، كۆپ ساندا ئادەم قاتنىشىپ، ناھايىتى داغدۇغىلىق ۋە ھاياجانلىق ئىچىدە ئۆتكەن. ئۇزىتىش مۇراسىمغا زاكىر تۆرە بىلەن ئىسكەندەرمۇ قاتناشقان. زاكىر تۆرە ئۆزىنىڭ بۇ ئۇزىتىشتىن 34 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، ئۆز دوستى، يەنى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدىكى يەنە بىر نەپەر رازۋېتچىكى ئەلى ئەپەندى ئۈچۈن يېزىپ بەرگەن قىسقا ئەسلىمىسىدە مۇنداق دەپ

بايان قىلغان : << جەنۇبتا ھەرىكەت قىلىش ئۈچۈن پارتىزانلىق ئەترىتى تەشكىللىدىم. مەركىزىي فرونتتىكى سوپاخۇن رۇتىسى قوزغىلاڭچىلار تەرەپكە ئۆتكەندە، بۇ رۇتىنى تولۇقى بىلەن ماڭا پارتىزان ئەترىتىگە قوشۇش ئۈچۈن تاپشۇرۇپ بەردى. ئەترەتنى ھۇجۇمغا تەييارلاش ئۈچۈن ئۇنى ئىزۋوت ۋە ئوتدېلېنىيىلەرگە ئايرىپ، سوپاخۇننى ئەترەتنىڭ كوماندىرلىقىغا تەيىنلەپ، ئەلىخاننىڭ ئۆزىتىپ قويۇش ئۈچۈن كېلىشىنى كۈتتۇق. ئۆزىتىش ئۈچۈن قىزىل كۈرەگە ئەلىخان بىلەن بىرگە ھۆكۈمەت ۋەكىلى سۈپىتىدە ئابدۇكېرىم ئابباسوف ۋە ئەترەتنىڭ موللىسى بىرگە كەلدى. ئەترەت ئەلىخاننىڭ تەسىرلىك نۇتقى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئەلىخانغا قەسەمىيات قىلدى ۋە ئاتلىق ھالدا تاغ تەرەپكە قارا مېڭىپ ، تىيانشان تاغلىرىدىن ئاتلىق ھالدا ئېشىپ، جەنۇبتا ھەرىكەت قىلىش ئۈچۈن يۈرۈش قىلدى. مەن ئەترەتنى ئاتلاندۇرۇۋېتىپ، بىر قانچە كۈندىن كېيىن، ساڭا مەلۇملۇق "مەخسۇم" بىلەن بىرگە ۋ.س غا دوكلات قىلىش ئۈچۈن غۇلجىغا كەتتىم>>(50).

زاكىر تۆرە تىلغا ئالغان ۋ. س ئەمەلىيەتتە غۇلجىدىكى 2 - دومنىڭ باشلىقى، موسكۋانىڭ جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتىدىكى ھەربىي - سىياسىي باش مەسلىھەتچىسى گېنېرال مايور ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ ئېگناروۋ ئىدى. زاكىر تۆرە ۋە ئىسكەندەر دائىم ئۇنىڭ ئىسمىنى قىسقارتىپ ۋ.س دەپ ئاتىغان. بىراق ئۇيغۇر رەھبەرلىرى ئۇنى ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ كوزلوۋ دەپ ئاتايتتى.

سوپاخۇن سوۋۇروف ئۆز ئەسلىمىسىدە يەنە مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانى پالېنوۋ، تېكەس پولكىنىڭ كوماندىرى نوغايبايېف، مەۋلانوف ۋە باشقىلارنىمۇ تىلغا ئالغان بولسىمۇ، بىراق پالېنوۋتىن باشقا قالغانلار ئىككى قىرغىز ھەربىي ئەرباب ھەققىدە كۆپ توختالمىغان. يېڭى ئېچىلغان ئارخىپ ماتېرىياللىرى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ۋەقەلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئەربابلىرىنىڭ ئۈچۈرلىرى بىر قىسىم شەخسلەرنىڭ ئەسلى كىملىكىنى ئېنىقلاشقا ياردەم بەردى.

(1) زاكىر تۆرە كىم؟

ئەمدى بىز زاكىر تۆرىنىڭ كىملىكى ھەققىدە توختىلايلى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئاشكارىلانغان مەلۇمات شۇكى، زاكىر تۆرىنىڭ ئەسلى ئىسمى پېتىر ئىۋانوۋىچ ساۋىن بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتىكى سوۋېت ئىتتىپاقى دۆلەت بىخەتەرلىك ساھەسىنىڭ پودپولكوۋنىك دەرىجىلىك ئوفىتسېرى ئىدى. ئۇنىڭ ئەسلى ئىسىم فامىلىسى پېتىر ئىۋانوۋىچ ساۋىن بولۇپ، پېتىر ئۆزىنىڭ ئىسمى، ئىۋانوۋىچ دادىسىنىڭ ئىسمى، ساۋىن فامىلىسىدۇر. زاكىر ئۇنىڭ كېيىنكى ۋەقەلەردە ئىشلىتىلگەن لەقەم خاراكتېرلىق ئىسمى بولۇپ ، بۇ ئۇنىڭ رازۋېتكا ھاياتى بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان ئىدى. ئۇ 1944 - 1946 - يىللىرىدا غۇلجىدا زاكىر ۋە ياكى زاكىر تۆرە دەپ ئاتالدى.

زاكىر تۆرىنىڭ كەسپداش سەپدېشى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەينى ۋاقىتتا غۇلجىغا ئەۋەتكەن يەنە بىر پودپولكوۋنىك دەرىجىلىك رازۋېتچىكى ئەلى ئەپەندى (ئەسلى ئىسمى گابىت مۇزىپوۋ) بىلەن 1960 - 1970 - يىللاردا يېزىشقان خەتلىرىنىڭ بىرىدە ئۇ ئۆزىنىڭ تەرجىمھالىنى قىسقىچە بايان قىلغان (51). ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ يېزىشىچە، زاكىر ۋە ياكى پېتىر قىرغىزىستاننىڭ ئىسسىق كۆل بويىدا تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان، يەرلىك مىللەتلەر تىللىرىنى ياخشى بىلەن رۇستۇر. ئۇ، 1906 - يىلى، ئىسسىق كۆلنىڭ يەتتە ئۆگۈز رايونىدىكى ئۇيغۇرلار ، قىرغىزلار ۋە رۇسلار بىر قەدەر كۆپرەك ئولتۇراقلاشقان پوكروۋكا يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1928 - يىلىغىچە دېھقانچىلىق قىلغان ھەمدە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئۈچ يىل ئوقۇغاندىن كېيىن، 1929 - يىلى قىزىل ئارمىيىگە قوبۇل قىلىنىپ، پولكنىڭ ھەربىي مەكتىپىدە ئوقۇغان. 1929 - يىلى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى تەركىبىدە مەخپىي تۈردە ئافغانىستاننىڭ مازار شەرىپ، تاشقورغان قاتارلىق جايلىرىدا سوۋېتپەرەس ئامانۇللا خانغا قارشى ئىسيان كۆتۈرگەن قوزغىلاڭچىلارنى باستۇرۇش ئۇرۇشلىرىغا قاتناشقان. ئۇ 1930 - يىلىغىچە ئافغانىستاندا تۇرغان. ئۇنىڭ ئافغانىستاندا كۆرسەتكەن خىزمىتى ئۈچۈن ئۇنىڭغا قىزىل بايراق ئوردېنى بېرىلگەن. سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ ئافغانىستاندىكى مەزكۇر ھەرىكىتى تامامەن مەخپىي ھەرىكەت بولۇپ، سوۋېت قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى يەرلىك ئافغانىستانلىقلارنىڭ كىيىمىنى كىيگەن ۋە ئۆزلىرىنىڭ نەدىن كەلگەنلىكىنى سىر تۇتقان ئىدى.

زاكىر 1930 - يىلى ھەربىي سەپتىن قايتىپ، ئۆز يېزىسىدا ساقچى بولۇپ ئىشلىگەن ھەمدە 1933 - يىلغىچە قىرغىزىستان تاغلىرىدا سوۋېت ھاكىمىيىتىگە قارشى گورۇپپىلارنى ھەم باندىتلارنى تازىلاش ھەربىي ھەرىكەتلىرىگە قاتنىشىپ، 1933 - يىلى فرۇنزى شەھىرىگە (ھازىرقى بىشكەك شەھىرىگە) يۆتكىلىپ، ئىچكى ئىشلار ئىدارىسىدە ئىشلىگەن شۇنىڭدەك مەخسۇس دۆلەت ئامانلىق خادىملىرىنى تەربىيلەش مەكتىپىدە ئوقۇغان.

زاكىر 1941 - يىلى، قىرغىزىستان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى دۆلەت بىخەتەرلىك ئورگىنىغا يۆتكەلگەن. 1941 - يىلى، ئۇرۇش باشلانغاندا گوركىي رايونلۇق دۆلەت بىخەتەرلىك كومىسسارىياتىدا باشقۇرۇش ۋەزىپىلىرىنى ئاتقۇرغاندىن كېيىن، كۇرسك رايونلۇق دۆلەت بىخەتەرلىك ئورگىنىدا ۋەزىپە ئۆتىگەن. ئۇ بۇ جايلاردا گېرمانىيە ئارمىيىسىنىڭ بىخەتەرلىك خادىملىرىنى تازىلاش، گېرمانىيە قوشۇنلىرىنىڭ تۈرلۈك دىۋېرسىيون (بۇزغۇنچى) گورۇپپىلارنى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىنىڭ ئارقا سېپىگە ئەۋەتىپ، ۋەيران قىلىش ھەرىكەتلىرىگە تاقابىل تۇرۇش خىزمەتلىرى بىلەن مەشغۇل بولغان. زاكىر خېلى ئۇزۇن مەزگىل تاشقى ۋە ئىچكى رازۋېتكا خىزمەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ مول تەجرىبە توپلىغاندىن كېيىن، 1944 - يىلى، موسكۋا ئۇنى قىرغىزىستان ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى دۆلەت بىخەتەرلىك كومىسسارىياتىنىڭ 1 - بۆلۈمىگە ئالاھىدە ھەرىكەتلەرگە رەھبەرلىك قىلىشقا ئەۋەتكەن.

بۇ ئەمەلىيەتتە ، سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسىنىڭ 1943 - يىلى 4 - مايدىكى شىڭ شىسەينى يىقىتىش ۋە مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابنى قوللاش قارارىنى ئىشقا ئاشۇرۇش بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى موسكۋانىڭ قىرغىزىستاندا <<باتۇر>> ۋە<< بۈيگۈ>> قاتارلىق ئىككى ھەربىي ھەرىكەت گورۇپپىسىنى قۇرۇش پىلانىنى بېجىرىشتىن ئىبارەت بولسا كېرەك. زاكىر ، يەنى پېتر ساۋىن 1944 - يىلى، ماي ئېيىدا ئىسسىق كۆل بويىدا قۇرۇلغان << باتۇر >> ناملىق ئەترەتنىڭ رازۋېتكا ئىشلىرىغا مەسئۇل كوماندىرى بولغان. << باتۇر>> ئەترىتىنىڭ ئەزاسى توقان يۇسۇپباقۇنوفنىڭ ئەسلىمىلىرىگە

ئاساسلانغاندا ، <<باتۇر>> ئەترىتى ئىسسىق ئاتا ئەتراپىدا تەربىيىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، نارىن ئەتراپىغا بېرىپ، تورغات ئارقىلىق قەشقەر ئەتراپىدا بولىدىغان ئىنقىلابقا قاتنىشىش تەييارلىقىنى قىلدى. بىراق، بۇ پىلان ئۆزگەرتىلىپ، ئىلى پارتىزانلىرى 1944 - يىلى، 20 - نويابىر كۈنى قورغاس (چىلپەڭزە) قاتارلىق جايلارنى ئىگىلەپ، سوۋېتنىڭ قورشاۋىغا ئالغاندىن كېيىن << باتۇر >> ئەترىتى 1944 - يىلى، 26 - دېكابىر كۈنى قورغاس ئارقىلىق سوۋېتقا كىرىپ، سوۋېت ۋە كۇرەنى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىغا قاتناشتى(52). زاكىر ، يەنى پېتىر ساۋىننىڭ ئۆز ئەسلىمىسىدە بايان قىلىشىچە، ئۇ بۇ ۋاقىتتا موسكۋادىكى ن ك ۋ د باش رەھبەرلىك ئورگىنىغا چاقىرتىلغانلىقى ئۈچۈن، باتۇر ئەترىتى سوۋېتقا كىرىپ، سوۋېتنى ئازاد قىلىنىپ، ئىككى كۈندىن كېيىن رادىستى كالىنىن بىلەن بىرگە سوۋېتقا كەلگەن ھەمدە كۇرەنى ئازاد قىلىش ھەرىكەتلىرىگە ۋە گومىنداڭ تەرەپ بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلغان.

ئارقىدىن ئۇ غۇلجا ئەتراپىدىكى جەڭلەرگە قاتناشقان. كېيىن، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىدە مەسلىھەتچى سۈپىتىدە ئىشلىگەن. ئۇ تاكى 1946 - يىلى 6 - ئايلارغىچە بولغان ئارىلىقتا رەھىمجان سابىر ھاجى مىنىستىرلىكىدىكى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىدە مەسلىھەتچىلىك ۋەزىپىسىنى ئاقتۇرغان ئەلى مەمەتوف بىلەن بىرگە بىخەتەرلىك خىزمەتلىرىنى قىلغان. مەزكۇر مىنىستىرلىكنىڭ كونتېررازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ خادىمى ، مىللىي ئارمىيە كاپىتانى مەرھۇم رىشات سابىتوفنىڭ 2004 - يىلى ئاپتورغا سۆزلەپ بېرىشىچە(53)، ئەلى ئەپەندى ۋە زاكىر ئەپەندىلەر ئاساسلىقى كونتېررازۋېتكا (رازۋېتكىغا قارشى رازۋېتكا) خىزمەتلىرىنى تۇتقان بولۇپ، ئۇلارنىڭ بۇ ۋاقىتتىكى ۋەزىپىلىرى ئۈرۈمچىدىكى گومىنداڭنىڭ ۋە باشقا دۆلەتلەرنىڭ ئازاد ئۈچ ۋىلايەتكە ئەۋەتكەن جاسۇسلىرىنى ئېنىقلاش ۋە تۇتۇش، جۇمھۇرىيەت رەھبەرلىرى ۋە كادىرلىرى، مىللىي ئارمىيە رەھبەرلىرى ۋە كادىرلىرىنىڭ سىياسىي يۈزلىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش، ئۇلاردىكى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ئىدىيە ۋە پىكىرلەرنى ئېنىقلاش ھەمدە مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىگە قارشى ئىدىيە ۋە ھەرىكەتلەرنى كۆزىتىش ھەم زەربە بېرىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت ئىدى. ئۇلارنىڭ

بۇ ھەرىكەتلىرى بىر تەرەپتىن ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغداش ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ ئۈچ ۋىلايەتتىكى پائالىيەتلىرىنى قاتتىق يوشۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى ئوخشاشلا ئۆز دۆلەت مەنپەئەتى كاتېگورىيىسىگە كىرگۈزگەن بولسا كېرەك. پېتىر ساۋىننىڭ قاچاندىن بېرى زاكىر دەپ ئاتالغانلىقى ئېنىق ئەمەس. بىراق، <<قىزىل ئارمىيىنىڭ 20 - يىللاردا ئافغانىستاندىكى ئالاھىدە ھەرىكەتلىرى>> ماۋزۇلۇق ماقالىنىڭ << سىگان زاكىر - پېتىر ساۋىن>> ناملىق قىسمىدا مەخسۇس پېتىر ساۋىننىڭ 1920 - 1930 - يىللاردىكى ئافغانىستاندىكى ھەربىي ھەرىكەتلەرگە قاتنىشىش پائالىيەتلىرى بايان قىلىنغا بولۇپ، بۇ ماقالىدە مۇنداق دېيىلگەن: <<چىرايى كۆيۈپ ئاپتاپتا كۆيگەندەك كۆرۈنىدىغان پېتىر ساۋىن ئافغانغا ۋە ئۇيغۇرغا ئوخشايتتى. ئۇ پوكرووۋكىدا رۇسچە ۋە قىرغىزچە سۆزلەشتى. تېرمىزدە بولسا ئۆزبېكچە سۆزلىدى. ئۇ كىچىك ۋاقتىدىنلا رۇس تىلىدىن باشقا يەنە قىرغىزچە، ئۇكرائىنچە، ئۇيغۇرچە تىلنى ئىگىلىگەن ئىدى. ھەتتا ئۆزبېكچىنىمۇ بىلگەن ئىدى. بۇ ئۇنىڭ كىشىلەرگە يېقىنلىشىپ، نانغا ئېرىششى ئۈچۈن ياردەم بەردى. پېترنى پولكتىكىلەر ئۇنىڭ قارىلىقى ۋە قوپاللىقى ھەم مىجەزىنىڭ شوخلۇقى بىلەن باشقىلار ئۇنى سىگان دەپ ئاتاشتى>>(54).

پېتىر ساۋىن 1929 - يىلى، قىزىل ئارمىيىنىڭ 81 - پولكىنىڭ جەڭچىسى سۈپىتىدە ئۆزبېكىستان - ئافغانىستان چېگرىسىدىكى تېرمىز شەھىرىگە جايلاشقان ئىدى. 1929 - يىلى، 5 - ماي كۈنى قىزىل ئارمىيە ئۆز كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ، يەرلىك خەلقلەرنىڭ خالاتلىرىنى كىيىپ، قىياپەتلىرىنى ئۆزگەرتىپ ئافغانىستان چېگرىسىدىن كىردى. بۇ ۋاقىتتا ئافغانىستاندا باچاي ساكاۋ باشچىلىقىدا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈلۈپ، ئامانۇللا خان ھاكىمىيىتىنى يىمىرىپ تاشلاپ، باچاي ساكاۋ ئۆزىنى ئەمىر دەپ ئېلان قىلغان، ئافغانىستان خانى ئامانۇللا خان 1928 - يىلى موسكۋاغا بېرىپ ستالىن بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭدىن ياردەم سورىغان ئىدى. ئامانۇللا خان باشچىلىقىدىكى ئافغانىستان ھۆكۈمىتى 1919 - يىلى قۇرۇلۇپ، مۇستەقىللىق جاكارلاپ، ئۇلۇغا برىتانىيىنىڭ

تەسرىگە قارشى تۇرغاندىن كېيىن لېنىن رەھبەرلىكىدىكى سوۋېت رۇسىيىسى بىرىنچى بولۇپ ئامانۇللا خاننى ئېتىراپ قىلغان ھەمدە 1921 - يىلى، ئىككى دۆلەت ئارىسىدا ھەمكارلىق شەرتنامىسى ئىمزالانغان، 1926 - يىلى بولسا نېيتراللىق ۋە ئۆزارا ھۇجۇم قىلماسلىق كېلىشىمى ئىمزالانغان ئىدى. سوۋېت ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنىڭ بىخەتەرلىكى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى مۇستەقىللىق ھەرىكەتلىرىگە زەربە بېرىش ھەمدە ئۇلۇغ برىتانىيىنىڭ بۇ رايونغا سىڭىپ كىرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئامانۇللا خان ھۆكۈمىتىنى قوللاپ، ئۇنىڭدىن پايدىلانغان ئىدى.

باچاي ساكاۋ باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭچىلار بولسا، برىتانىيىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەنلىكى ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقى مەزكۇر قوزغىلاڭچىلار ھاكىمىيىتىنى ئۆزى ئۈچۈ خەتەرلىك ھېسابلىدى ھەمدە ئۇنى يوقىتىش قارارىغا كەلدى. ئەنە شۇ قارار بويىچە سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى تۇنجى قېتىم 1929 - يىلى، ئافغانىستانغا كىردى. زاكىر ئەنە شۇ قوشۇننىڭ تەركىبىدە جەڭ قىلىپ قەھرىمانلىق كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭغا قىزىل بايراق ئوردېنى بېرىلدى.

دېمەك، پېتىر ساۋىن ئەنە شۇ ئافغانىستانغا مەخپىي ھەربىي ھەرىكەت ئۈچۈن ئەۋەتىلگەندە زاكىر ئىسمى بىلەن ئاتالغان شۇڭىڭدەك ئۇنى يەنە ئۇنىڭ سەپداشلىرى <<سىگان زاكىر >> دەپمۇ ئاتىغان. زاكىر ، 1930 - يىلى يەنە بىر قېتىم ئافغانىستانغا ئەۋەتىلگەن.

مەزكۇر ماقالىدە بايان قىلىنىشىچە، پېتىر ساۋىن بىر ئۆمۈر مەخپىي ھەرىكەتلەر بىلەن شوغۇللانغانلىقى ئۈچۈن دوستلىرى تەرىپىدىن «جۇدە سېكرېتنىي زاكىر» دېگەن لەقەمنى ئالغان(55). رۇس تىلىدىكى«سېكرېتنىي» ئۇيغۇرچىدا مەخپىي دېگەن مەنانى،«جۇدە» سۆزى ئۆزبېكچىدە ناھايىتى دېگەن مەنانى بېرىدۇ. بۇ لەقەمنىڭ تولۇق مەنىسى «ناھايىتى مەخپىي زاكىر» دېگەندىن ئىبارەتتۇر.

مەزكۇر ماقالىدە زاكىر ھەققىدە مۇنداق دېيىلگەن:

ساۋىن فرونتتا ۋە چەت' ئەللەردە، تەبىئىي ھالدا شەرقتە مەخسۇس خىزمەتلەرنى ئاتقۇردى.

ئۇ يەنە بىر قاتار قىزىل بايراق ئوردېنى ، لېنىن ئوردېنى، ۋەتەن ئۇرۇشى ۋە قىزىل يۇلتۇز ئوردېنلىرى بىلەن مۇكاپاتلاندى. 50 - يىللاردا پودپولكوۋنىك ساۋىن ئىستېپاغا چىقتى ۋە ئائىلىسى بىلەن، يەنى، ئايالى، ئوغلى ۋە قىزى بىلەن بىرلىكتە كراسنادار شەھرىدە ياشىدى. ئۇ ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشقۇچىسى، ئۇرۇشتا يارىلانغان (ئافغانىستاندىكى يارىلىنىشى ھېسابقا ئېلىنمىغان) دېگەندەك سالاھىيىتى بىلەن ناھايىتى ئۇزۇن مەزگىل نەپەقىگە ئېرىشتى. ساۋىن دائىم ئافغانىستان ۋە شىنجاڭدا خىزمەت قىلغا سەپداشلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ تۇراتتى، شىنجاڭ - بۇ ئەلۋەتتە ئۇنىڭ يەنە بىر تولۇق تارىخى، ئەمما بۇ باشقىچە بىر ھېكايىدۇر (56).

پېتىر ساۋىن غۇلجىغا ئەۋەتىلگەندىن كېيىن يەنە شۇ زاكىر دېگەن ئىسمنى قوللانغان بولۇپ، ئۇيغۇرلار ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمىنى ھەتتا مىللەت تەركىبىنى بىلمەيتتى. ھەتتا كۆپىنچە ھاللاردا ئۇنى بىلىدىغانلار ئۇنى ھۆرمەتلەپ زاكىر تۆرە دەپ ئاتايتتى. زاكىر ئۆزىنى ناھايىتى مەخپىي تۇتقانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ كىملىكى ۋە ئىسمىنى ھېچكىمگە بىلدۈرمىگەن. شۇ سەۋەبتىن ئۇيغۇرلار ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمىنى بىلمەي، ئۇنى خاتا ھالدا «زاھار كۇزنېتسوۋ»، «شۇخپۇل» دېگەندەك ئىسملار بىلەن ئاتىدى خالاس. پېتىر ساۋىن، كەسپىي ھەربىي جاسۇس بولۇپ، ئۇ غۇلجىدىكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەربىي - سىياسىي رازۋېتكا ئورنى بولغان 2 - دومنىڭ باشلىقلىرىدىن ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ ئېگناروۋقا بىۋاستە بويسۇناتتى.

زاكىر ، ئىسكەندەر ۋە ئەلى ئەپەندى ئىسىملىك ئۈچ پودپولكوۋنىك دەرىجىلىك سوۋېت ھەربىي رازۋېتچىكلىرى غۇلجىدا 2 - دومنىڭ گېنېراللىرىدىن كېيىنكى ھەربىي ئۇنۋان دەرىجىسى يۇقىرى ھېسابلىنىدىغان سوۋېت مەخپىي خادىملىرى بولسا كېرەك.

زاكىر بىلەن ئىسكەندەر يەنى، ئىۋان ئىۋانوۋىچ ئىۋانوۋ، سوپاخۇن سوۋۇروف ، ئابدۇكېرىم ئابباسوف ۋە قاسىمجان قەمبەرى ، داموللا رازى قاتارلىقلار باشلامچىلىقىدىكى جەنۇبقا ئەۋەتىلگەن پارتىزان ئەترىتىنى نازارەت قىلىش ھەم مەسلىھەت بېرىپ قارار چىقىرىشلارغا ئارىلىشىش ھوقۇقىغا ئىگە ئىدى. ئۇلار بۇ كىشلەرنىڭ ئەھۋالىدىن 2 - دومنى خەۋەردار قىلىپ

تۇراتتى.

زاكىر ، يەنى، پېتر ساۋىن 1946 - يىلى 6 - ئايدا ئەڭ ئاخىرقى ۋەزىپە سۈپىتىدە ئەلىخان تۆرىنى ئېلىپ كېتىش ئوپېراتسىيىسىگە قاتنىشىپ، غۇلجىدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەتكەندىن كېيىن، ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە فرۇنزې، كراسنادار، زھۇكوۋسكىي قاتارلىق شەھەرلەردە ياشاپ، 1981 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئۆلگەن. ئۇ غۇلجا ۋە باشقا جايلاردا كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئۈچۈن لېنىن ئوردېنى ۋە قىزىل يۇلتۇز ئوردېنلىرى بىلەن تەقدىرلەنگەن. 1949 - 1951 - يىللىرى موسكۋادىكى ماركسىزىم - لېنىنىزم ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئوقۇغان، 1956 - يىلى، كېسەل سەۋەبىدىن خىزمەتتىن ئايرىلىپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە پېنسىيىدە ياشىغان.

زاكىر تۆرە 1946 - يىلى 6 - ئايدا ئەلىخان تۆرىنى ئېلىپ كېتىش ئوپېراتسىيىسىنى بېجىرىپ بولۇپ، 2 يىلدىن كېيىن، يەنە بىر قېتىم خىزمەت بىلەن غۇلجىغا كېلىپ، گېنېرال ئىسساقبەك قاتارلىقلار بىلەن كۆرۈشكەن. بۇ چاغدا ئۇ فرۇنزىگە يەرلەشكەن ئىدى(57). ئەمما، ئۇنىڭ بۇ قېتىم غۇلجىغا قانداق كونكرېت ۋەزىپىلەر بىلەن كەلگەنلىكى نامەلۇم. سوپاخۇن سوۋۇروف ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرقى قېتىم خوشلاشقان 1946 - يىلىنىڭ 1 - يانۋار كۈنىدىن كېيىن ئىككىنچى قېتىم ئۇنى كۆرمىگەن، ئەمەلىيەتتە ئۇ تاكى 1946 - يىلى، 6 - ئايغىچە غۇلجىدا بار بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتقاندا بۇ ئالتە ئاي جەريانىدا ئاقسۇ جەڭ مەيدانىدىكى سەپدېشى سوپاخۇن سوۋۇروفنى قايتا ئىزدەپ كۆرۈشۈشنىڭ ئەھمىيىتى يوق بولغان بولسا كېرەك.

سوخاپۇن سوۋۇروفنىڭ قەلىمى ئاستىدىكى زاكىر ھەربىي ئىشلاردا سەزگۈر بولۇپ، ئۇ سوپاخۇندىن ما بۇفاڭنىڭ 5 - كورپۇسىنىڭ ئاقسۇ قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلىشىش ئەھۋالى ھەققىدىكى ھەربىي ئۇچۇرلارنى ئىگىلەشنى تەلەپ قىلىدۇ، ئۇ يەنە نېمە ئۈچۈن ئاقسۇدىن چېكىنىش ۋە ئىنقىلابنىڭ توختاپ قېلىشى مەسىلىسىدە سوپاخۇنغا، بۇنىڭ پۈتۈنلەي موسكۋادىن كەلگەن بۇيرۇق ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت سىرلارنى ئېيتىپ بېرىدۇ.

(2) ئىسكەندەر ئەپەندى كىم؟

سوپاخۇننىڭ قەلىمى ئاستىدىكى ئىسكەندەر ئەپەندىنىڭ ، ئەسلى ئىسمى ئىۋان ئىۋانوۋىچ ئىۋانوف بولۇپ، ئۇ ئالمۇتىدا ياشاپ، 1975 - يىلى، 75 يېشىدا ئۆلگەن(58). ئۇنىڭ كەسىپداشلىرى ئۇنى چاچچاق تەرىقىسدە <<3 ئى>> دەپ ئاتىشىدۇ. بۇنىڭ ئەۋەبى ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ، دادىسىنىڭ ۋە فامىلىسىنىڭ ئوخشاشلا ئىۋان دەپ ئاتالغانلىقىدۇر.

ئۇ 1900 - يىلى تۇغۇلغان بولۇپ، ياشلىق دەۋرىدە قىزىل ئارمىيگە قاتناشقان. ئۇ، 1934 - يىلى، موسكۋا شېڭ شىسەيگە ياردەم بېرىپ، ما جوڭيىڭ قوشۇنلىرىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئالتايسكىي نامىدا سوۋېت ن ك ۋ د سىنىڭ ئالمۇتا 13 - ئاتلىق پولكىنى ياردەمگە كىرگۈزۈپ، شېڭ شىسەي ھاكىمىيتىنى قوغداپ قالغاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن ھەربىي رازۋېتكا خادىملىرى قاتارىدا ئۇيغۇر دىيارىغا كەلگەن. ئىۋانوۋ ما جوڭيىڭ قوشۇنلىرىنى يوقىتىش ھەربىي ھەرىكەتلىرىگە ھەمدە خوجا نىياز ھاجى باشچىلىقىدىكى ئۇيغۇر قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ تەقدىرىنى بىر تەرەپ قىلىش پىلانلىرىغا ئارىلاشقان ھەمدە قەشقەر، ئاقسۇ، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلاردا بولغان. ئىۋانوۋ، 1934 - 1937 - يىللىرى ئارىسىدا شېڭ شىسەي ئارمىيسىدە يۇقىرى رەھبەرلىك خىزمىتىگە تەيىنلەنگەن ئىۋان پالېنوۋ بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتە بولغان ئىدى(59).

ئىۋانوۋ 1930 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتقان ھەمدە 1944 - يىلى، 11 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا سوۋېت ئىتتىپاقى ئەۋەتكەن پالېنوۋ كوماندىرلىقىدىكى بىر باتالىيونغا يېقىن قورالىق ئەترەت تەركىبىدە پالېنوۋنىڭ مەسلىھەتچىسى سۈپىتىدە غۇلجىغا كەلگەن، ئەمەلىيەتتە ئۇ ن ك ۋ د نىڭ پالېنوۋقا يېتەكچىلىك قىلىدىغان مەخسۇس ئادىمى ئىدى.

ئۇ، غۇلجىغا كەلگەندىن كېيىن ئىسكەندەر ئىسمىنى ئىشلەتكەن بولۇپ، يەرلىك خەلقلەر ئۇنى كۆپىنچە ھاللاردا تاتار دەپ چۈشەنگەن . ئىۋانوۋ، يەنى ئىسكەندەر مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابىدا پالېنوۋنىڭ مەسلىھەتچىسى سۈپىتىدە تۇرغاندىن كېيىن(60) ئاقسۇغا چۈشكەن ئەترەتنىڭ

ھەربىي مەسلىھەتچىلىك سالاھىتىگە بەلگىلەنگەن.

سوپاخون سوۋۇروف ئۇنى <<مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابىنىڭ ۋەكىلى>> دەپ يازغان بولۇپ، تەشكىلى جەھەتتە ئۇ بىۋاستە مىللىي ئارمىيە قوماندانلىق شتابىغا تەۋە بولسىمۇ، لېكىن ئۇ بىۋاستە 2 - دومدىكى گېنېرال ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ ئېگناروۋقا بويسۇناتتى. ئېگناروۋ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ باش ھەربىي - سىياسى مەسلىھەتچىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن مىللىي ئارمىيە باش قوماندانى پالىنوۋقا مەسلىھەت بېرىشلا ئەمەس، بەلكى بۇيرۇق بېرىش سالاھىيىتىگە ئىگە دەپ قاراشقا ھەقلىقمىز دەپ ئويلايمەن. مىللىي ئارمىيە شتابى ئەمەلىيەتتە ئېگناروۋنىڭ رۇخسىتىسىز ھەر قانداق چوڭ ھەربىي ھەرىكەت قوللىنالمايدىغان بولۇپ، ئېگناروۋ بارلىق چوڭ ئۇرۇشلارنىڭ ئەھۋالىدىن موسكۋانى خەۋەرلەندۈرۈپ تۇراتتى، مەسىلەن ، <<ستالىننىڭ ئالاھىدە پاپكىسى>>دىكى ھۆججەتلەرنىڭ بىرىدە مىللىي ئارمىيىنىڭ شىمالغا يۈرۈش قىلىش قىسمىنىڭ 29 - ئىيۇن كۈنى دۆربىلجىننى ئازاد قىلغانلىقى بېرىياغا يەتكۈزۈلگەندىن كېيىن، بۇ مەلۇماتقا سوۋېت ئىتتىپاقى ن ك ۋ د(ئىچكى ئىشلار خەلق كومىسسارىياتى)نىڭ قوشۇنلىرىنىڭ مۇۋەپپەق قوماندانى گېنېرال ستاخانوۋنىڭ ئىمزاسى قويۇلۇپ، بېرىيا ئارقىلىق ستالىنغا يوللانغان[61].

كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، مىللىي ئارمىيىنىڭ شىخو، جىڭ ۋە باشقا جايلاردىكى جەڭلىرىنىڭ ھەممىسىدىن ستالىن، مولوتوۋ ۋە بېرىيا قاتارلىق سوۋېت ئالىي رەھبەرلىرى خەۋەردار بولۇپ، ئېگناروۋ ئالدى بىلەن بۇلارنى ن ك ۋ د نىڭ بېشى لاۋرېنتى بېرىياغا دوكلات قىلغاندىن كېيىن، بېرىيا ستالىن ۋە مولوتوۋقا يەتكۈزەتتى.

سوۋېت دۆلەت بىخەتەرلىك ئورگىنىنىڭ پودپولكوۋنىكى ئىۋان ئىۋانوۋ ، يەنى ئىسكەندەر 1946 - يىلى، 17 - ئىيۇن كۈنى پېتر ساۋىن (زاكىر) بىلەن بىرگە ئەلىخان تۆرىنى قورغاستىن ئۆتكۈزۈپ كېتىش ئوپېراتسىيىسىنى بېجىرگەندىن كېيىن ئالمۇتىغا ئورۇنلاشقان. ئەلىخان تۆرىنىڭ ئېلىپ كېتىلىش كۈنى ھەققىدە 28 - ئىيۇل ۋە 13 - ئىيۇن دېگەن قاراشلارمۇ بار. ئەلىخان تۆرىنىڭ ئوغلى، 13 - ئىيۇن كۈنى دەپ يازىدۇ. ئەمما سوۋېت ئارخىپىدىن ئاشكارىلىنىشىچە، گېنېرال

ئەگناروۋ 19 - ئىيۇن كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىر كرۇگلوۋ بىلەن دۆلەت بىخەتەرلىك مىنىستىرى ئاباكۇموۋقا << 17 - ئىيۇن كۈنى شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتىنىڭ سابىق رەئىسى ئەلىخان تۆرە شاكىرخوجايېۋنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ كېتىلگەنلىكى ھەققىدە>> تېلېگرامما يوللىغان(62). دېمەك ، ئەلىخان تۆرە 1946 - يىلى، 17 - ئىيۇن كۈنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ كېتىلگەن.

ئەلىخان تۆرىنى مەخپىي تۈردە سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېلىپ كېتىش ئوپېراتسىيىسگە ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى كونتېرراززېۋېتكا بۆلۈمىنىڭ ئۇيغۇر خادىمى رىشات سابىتوفمۇ قاتناشقان بولۇپ، بۇ بۆلۈمنى بىۋاستە ئەلى مەمەتوف ۋە زاكىر تۆرىلەر باشقۇراتتى. بۇ ھەرىكەتكە ئەلى مەمەتوفمۇ ئىشتىراك قىلغان شۇنىڭدەك بۇ ھەرىكەتكە قاتناشقانلارنىڭ بۇ ئىشنى ئەبەدىي سىر ساقلىشى ھەققىدە تىل خەت ئېلىنىپ قەسەم قىلدۇرۇلغان. ئەگەر سىرنى پاش قىلسا، بۇنىڭغا ھاياتى بىلەن جاۋاب بېرەتتى.

ئۇيغۇر تارىخىي شاھىدلىرى ئەلىخان تۆرىنى ئەكتىش ئوپېراتسىيىسگە ئىسكەندەر، زاكىر ۋە ئەلى قاتارلىقلارنىڭ قاتناشقانلىقىنى يېزىشىدۇ(63). ئەمما، بۇنى ئارخىپلار ئاساسىدا يەنە بىر قەدەم دەلىللەش لازىم.

ئىسكەندەر غۇلجىدىن كەتكەندىن كېيىن، ئالمۇتىدا تۇرسىمۇ، ئەمما غۇلجا بىلەن بولغان رازۋېتكا ئىشلىرىنى داۋاملىق ئېلىپ بارغان بولۇپ، 1946 - يىلدىن كېيىنمۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قورغاستىكى رازۋېتكا پونكىتى پائالىيىتىنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرغان ئىدى. ئىسكەندەر ئالمۇتىدا تۇرۇپ، ئىزچىل ھالدا ئىلىنىڭ ئەھۋالىنى كۆزىتىپ تۇرغان.

ئىۋانوۋنىڭ 1955 - يىلى 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئوشقا ئورۇنلاشقان ئەلى مەمەتوفقا يازغان خېتىدە ئۆزىنىڭ بىخەتەرلىك ئورگىنى تەرىپىدىن 1951 - يىلى،ئۈرۈمچىدە ئىشلەشكە ئەۋەتىلىپ، 1954 - يىلى، 28 - ئۆكتەبىردە قايتىپ كەلگەنلىكىنى قەيت قىلغان(64). ئەگەر شۇنداق بولغان بولسا، ئىسكەندەر ئەپەندى 1951 - يىلدىن 1954 - يىلغىچە بىر مەزگىل

ئۈرۈمچىدە تۇرغان بولىدۇ. 1955 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا يەنە موسكۋا 1944 - 1946 - يىللىرى ئارىسىدا غۇلجىدا كونسۇللۇق ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرغان، ئەلىخان تۆرە قاتارلىقلارنىڭ باشچىلىقىدىكى <<ئازادلىق تەشكىلاتى>> بىلەن ئالاقە قىلغان ھەمدە ئىنقىلابنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بولغان ئالاقىلىرىنى باشقۇرغان داباشىنمۇ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇللۇقتا تەيىنلىگەن ئىدى. دۇباشىن ، ئىسكەندەر قاتارلىق بۇ كىشىلەرنى ئۈرۈمچىدىكى سابىق مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابنىڭ رەھبىرى كادىرلىرىنىڭ كۆپىنچىسىنى تونۇيتتى. داباشىن بىلەن سەيفىدىن ئەزىز ئارىسىدا

ئۈرۈمچىدە رەسمىي ئۇچرىششلار بولغانلىقى ھەققىدە ئۇچۇرلار مەۋجۇت. بۇ ۋاقىتتا يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 1947 - 1949 - يىللىرى ئارىسىدا ئىلىغا ئەۋەتىپ، ئەخمەتجان قاسىمى ۋە ئىسساقبەك مۇنونوفقا مەسلىھەتچىلىككە سالغان خادىمى خېلەم خۇدابەردىيېفمۇ ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىلىپ، نەشرىيات ۋە ئاخبارات ساھەسىدە ئىشلىگەن. خېلەم خۇدابەردىيېۋ غۇلجىدا مىللىي ئارمىيىنىڭ مايور ئۇنۋانى بىلەن ئېلاخۇن دېگەن ئىسمىنى قوللانغان ئىدى. سوۋېت كومپارتىيىسىنىڭ ئۇيغۇرلارغا مۇناسىۋەتلىك خىزمەتلەرگە تەيىنلىگەن خادىمى، 1944 - يىلى، تاشكەنت ئەتراپىدا پالېنوۋنىڭ يېتەكچىلىكىدە تەشكىللەنگەن گۇرۇپپىنى سىياسىي جەھەتتىن باشقۇرغان تۇرسۇن رەھىموفمۇ ئۈرۈمچىگە خىزمەتكە ئەۋەتىلگەن ئىدى.

ئىسكەندەر ، 1960 - يىللاردا ئالمۇتىدىكى چەتئەللىكلەر بىلەن ئالاقە قىلىدىغان ساياھەت ئورگىنى "ئىنتۇرىست"تا ئىشلىگەن ۋە كېيىن پېنسىيىگە چىقىپ، 1975 - يىلى، 75 يېشىدا ئۆلگەن.

قىسقىسى ئىۋان ئىۋانوۋ، يەنى ئىسكەندەر ئەپەندى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ 1930 - يىللاردىن تارتىپ، شىنجاڭ ئىشلىرىغا قاتناشقان، بۇ رايوننى ياخشى بىلىدىغان كەسپىي ھەربىي رازۋېتكا خادىملىرىنىڭ بىرى ھېسابلىناتتى.

موسكۋانىڭ 1943 - 1949 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۈرۈمچى ۋە ئىلىغا ئەۋەتكەن مەخسۇس خادىملىرىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى 1920 - 1930 - يىللاردا بۇ جايغا ئەۋەتىلگەن ۋە ياكى ئوتتۇرا

ئاسىيادا تۇرغان ، يەرلىك خەلقلەرنىڭ تىلى، ئادەتلىرى، جەمىيەت ئەھۋاللىرىنى ياخشى بىلىدىغان ئادەملەر ئىدى.

(3) ئەلى ئەپەندى - گابىت مۇزىپوۋ

سوپاخۇن سوۋۇروفنىڭ « مەن كەچكەن كېچىكلەر» ماۋزۇلۇق ئەسلىمىسىدە ئەلى ئەپەندى تىلغا ئېلىنمىغان بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىككى شەخس زاكىر بىلەن ئىسكەندەر تىلغا ئېلىنغانلىقى ئۈچۈن بۇ يەردە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ مۇھىم بىخەتەرلىك خادىمى ئەلى ئەپەندىنىڭ كىملىكى ھەققىدىمۇ ئەسلەپ ئۆتۈش مۇۋاپىق بولسا كېرەك.

1944 - يىلى، غۇلجىغا ئەۋەتىلگەن سوۋېت مەخسۇس خادىملىرى ئىچىدە باشقۇرۇت مىللىتىدىن كېلىپ چىققان ئەلى ئەپەندى ئالاھىدە ۋەكىل خاراكتېرلىقتۇر. ئەلى ئەپەندىنىڭ ئەسلى ئىسمى گابىت گابىتوۋىچ مۇزىپوۋ بولۇپ، ئەلى ئەپەندى ئۇنىڭ ئۇيغۇر دىيارىدا ئىشلەتكەن ئىسمى. بۇ ئادەم زاكىر ۋە ئىسكەندەرنىڭ يېقىن سەپدېشى ھەم دوستى ئىدى. ئۇلارنىڭ ھايات مۇساپىلىرى چەمبەرچەس باغلىنىپ كەتكەن ھەم ئوخشاشلىقلارغا ئىگە.

ئەلى ئەپەندى رۇسىيە فېدېراتسىيىسىگە تەۋە باشقۇرتستان جۇمھۇرىيىتىدىكى باياۋىت يېزىسىدا تۇغۇلۇپ، قىرغىزستاننىڭ ئىسسىق كۆل بويىدىكى قاراقول رايونىدا ۋە ئوشنىڭ گۈلچە چېگرا رايونىدا ئۇزۇن مەزگىل ۋەزىپە ئۆتىگەن. گابىت مۇزىپوۋ 1938 - يىللىرى بىر قېتىم قەشقەر تەۋەسىگە ئايروپىلان بىلەن تاشلىنىپ، 1938 - يىلىدىن 1940 - يىلىنىڭ بېشىغىچە ئاقسۇ شەھرىدە « ئىستانبۇللۇق ئەلى ئەپەندى» دېگەن ئىسىم بىلەن سودا قىلىپ يۈرگەن(65). ئەلى ئەپەندى قۇرئاننى ياخشى بىلىدىغان، دىنىي بىلىملەرگە ئىگە ، ئۇيغۇر، تاتار ۋە قىرغىز تىللىرىنى بىلىدىغان كىشى ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ئاقسۇدا ئىستانبۇللۇق دەپ، مەخسۇس سودا دۇكىنى ئاچقان.

ئەلى ئەپەندى، يەنى، گابىت مۇزىپوۋ 1944 - يىلى ئىسساقبەك مۇنونوف بىلەن بىرگە ئوشنىڭ گۈلچە رايونىدا شىنجاڭدىن چىققان قىرغىز، ئۇيغۇر ۋە يەرلىك ئۆزبېكلەردىن بىر قوراللىق ئەترەت قۇرغان بولۇپ، « بۇيگۇ» دەپ ئاتالغان مەزكۇر ئەترەتكە ئىسساقبەك مۇنونوف كوماندىر ، ئەلى

ئەپەندى مۇئاۋىن كوماندىرى بولغان ئىدى. بۇ ئەترەتنىڭ كوماندىرلار تەركىبىدە رازاق مەۋلانوفمۇ بار ئىدى. بۇلار 1944 - يىلىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى غۇلجىغا كىرگەن بولۇپ، ئۇ كېيىن تېكەس پولكىنى قۇرۇشقا قاتناشقان ھەمدە ئۈزۈن ئۆتمەي جۇمھۇرىيەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ مەسلىھەتچىلىك ۋەزىپىسىنى ئاقتۇرغان.

ئەلى ئەپەندى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىدا رەھىمجان سابىرھاجىنىڭ مەسلىھەتچىسى سۈپىتىدە ئىشلىسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۈچ ۋىلايەتنىڭ بارلىق ئىچكى ۋە تاشقى سىياسىي رازۋېتكا خىزمىتىنى تۇتقان ئىدى. ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ كونتېرازۋېتكا باشقارمىسى ئۇنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە بولۇپ، ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئىشلىگەن رىشات سابىتوفنىڭ سۆزلەپ بېرىشىچە، ئەينى ۋاقىتتا كىشىلەر ئەلى ئەپەندىنىڭ مىللەت تەركىبىنى ئۇيغۇر ۋە ياكى تاتار بولۇشى مۇمكىن دەپ پەرەز قىلاتتى. ئۇ، ئۇيغۇر تىلىنى ئازراق تاتارچە ئاھاڭ ئارىلاشراق سۆزلەيتتى. ئۇ ناھايىتى ئېغىر بېسىق ھەم ھوشيار ئادەم ئىدى(66).

لېكىن ئۇ ئۆزىنىڭ ئەسلى كىملىكى ۋە ئەسلى مىللەت تەركىبىنى يوشۇرغان بولۇپ، ئەمەلىيەتتە ئۇ باشقۇرت مىللىتىدىن كېلىپ چىققان ۋە باشقۇرتىستانىنىڭ بايازىت يېزىسىدا ئوقۇمۇشلۇق بىر ئائىلىدە تۇغۇلغان، بىراق پۈتۈن ھاياتىنى باشقۇرتىستان يايلاقلىرىدىن يىراق بولغان ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ قارا قول، قەشقەر، ئاقسۇ، غۇلجا، ئالتاي، ئۇش شەھەرلىرىدە ئۆتكۈزگەن ئىدى. ئەلى ئەپەندى غۇلجىدا ئەلى مەمەتوف ۋە ياكى ئەلى ئەپەندى دەپ ئاتىلاتتى شۇنىڭدەك ئۇنىڭ كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئۈچۈن جۇمھۇرىيەت ھۆكۈمىتى ئۇنى بىر ئالاھىدە شاھادەتنامە ۋە بىر ئالتۇن قاپلىق تاپانچا بىلەن مۇكاپاتلىغان. شۇنىڭدەك ئۇنىڭغا ئىستىقلالىيەت ئوردېنى بېرىلگەن.

ئەلى ئەپەندى 1946 - يىلى ئالتايغا يۆتكىلىپ، تاكى 1949 - يىلىنىڭ 2 - ئېيىغىچە ئالتايدا ۋەزىپە ئاقتۇرغان. ئەلى ئەپەندى ئۆزىنىڭ ئالتايدىكى ئىككى يىللىق ھاياتى جەريانىدا ئاساسلىقى ئوسمان ئىسلامنىڭ توپىلىڭىنى باستۇرۇش ھەربىي ھەرىكەتلىرىگە قاتناشقان بولۇپ، گېنېرال مايور دەلىلقان سۇگۇربايېف بىلەن يېقىن ھەمكارلىقلاردا بولغان. ئەلى ئەپەندى ئۆزىنىڭ ئالتايدا تۇرغان

ۋاقىتلىرى ھەققىدە كۆڭۈلدىكىدەك خاتىرىلەرنى يېزىپ قالدۇرغان بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ ئىككى يىللىق ھاياتىدىن ئىنتايىن ئەپسۇسلانغان ھەمدە قاچانمۇ بۇ جايلاردىن كېتەرمەن دەپ ئارزۇ قىلغان ئىدى. ئوسمان ئىسلامنىڭ توپىلىڭىنى باستۇرۇشقا ئەينى ۋاقىتتا موسكۋا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلگەن بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ن ك ۋ د - ن ك گ ب تاشقى رازۋېتكا باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى گېنېرال لېيتېنانت پاۋېل سۇداپلاتوۋنىڭ ئەسلىمىسىدە بايان قىلىنىشىچە، 1947 - يىلى ستالىن سۇداپلاتوۋنىڭ مۇئاۋىنى نائۇم ئەيتىنگوننى شىنجاڭغا ئەۋەتىپ، مىللەتچىلەرنى باستۇرغان ئىدى(67). پەرەز قىلىشقا بولىدۇكى، سۇداپلاتوۋ ئاشكارىلىغان ستالىن بىۋاستە ئەۋەتكەن گېنېرال مايور نائۇم ئەيتىنگون بەلكى ئالتايدىكى ئوسمان ئىسلام باشچىلىقىدىكى قوزغىلاڭنى يوقىتىش ئوپېراتسىيىسىنى ئىشقا ئاشۇرغان بولۇپ، بۇ ۋاقىتتا نائۇم ئەيتىنگون يەنە سوۋېت ئىتتىپاقى نكۋد سىنىڭ ئاتوم پىلانى ۋە ئۇران تېپىشقا مەسئۇل «س» بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئىدى(68). ئوسمان ئىسلام سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۆكتوقاي رايونىدىكى ۋولفرام كانلىرى دەپ ئاتالغان ،ئەمەلىيەتتە ئۇران بىلەن مۇناسىۋەتلىك كانلىرىنى قېزىشىغا قارشى چىققان بولۇپ، ئوسمان ئىسلام ئالتاينى ئىگىلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كان خادىملىرىغا ھۇجۇم قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئالتايدا يادرو قورالى ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئىستراتېگىيىلىك يەر ئاستى بايلىقلىرىنى قېزىش پىلانلىرىغا تەھدىد پەيدا قىلغان ئىدى.

ئەلى ئەپەندى نېمە ئۈچۈن 1946 - يىلى 6 - ئايدا باشقا رازۋېتچىكلار بىلەن بىرگە ئۆز ۋەتىنىگە قايتماي، ئەكسىچە ئالتايغا ئەۋەتىلىپ، ئۇ يەردە تۇرغۇزۇلدى؟ بۇنىڭ سىرى چوڭ بولۇپ، تەھلىل قىلىشقا بولىدۇكى، ئۇنىڭ ھەرىكىتى نائۇم ئەيتونگوننىڭ ھەرىكىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك.

بۇ ۋاقىتتا غۇلجىدا ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىشلىگەن ئۇيغۇرلار ئۇنىڭ ئالتايدا ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. 1946 - يىلى 6 - ئايدىن كېيىن غۇلجىدىكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بىر قىسىم مەخپىي خادىملىرى ئۆز ۋەتىنىگە كەتكەن بولسىمۇ، يەنە بەزىلىرىنىڭ ئورنى ئالماشتۇرۇلغان شۇنىڭدەك يېڭىدىن خادىملار

كېلىپ، ھەر ساھەلەرگە ئورۇنلاشقان ئىدى. ئەلى مەمەتوفنىڭ بۇ چاغدىكى ئالتايدىكى ۋەزىپىسى ئوسمان ئىسلامنىڭ توپىلاڭلىرىنى باستۇرۇش ۋە ئالتاي ۋەزىيىتىنى كۆزىتىش بولۇپ، ئالتاينىڭ بىخەتەرلىكى ئىلى ھۆكۈمىتى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى موسكۋا ئۈچۈنمۇ بەك مۇھىم ئىدى. چۈنكى، بۇ چاغدا موسكۋا كۆك توقايدا ئىنتايىن مۇھىم بولغان ئىستراتېگىيىلىك يەر ئاستى بايلىقلىرىنى قېزىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ دۆلەت مۇداپىئە سانائىتىگە ئىشلىتىۋاتاتتى. ئالتاي قولدىن كەتسە، بۇ بايلىقلار قولدىن كېتەتتى شۇنىڭدەك سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كۆك توقايدا زادى نېمە قېزىۋاتقانلىقى خەلقئارا جەمىيەتكە پاش بولۇپ قالاتتى.

ئەلى مەمەتوفقا 1945 - يىلى، ۋاقىتلىق ھۆكۈمەت رەئىسى ئەلىخان تۆرىنىڭ ئىمزاسى بىلەن ئىستىقلالىيەت 1 - دەرجىلىك ئوردېنى ۋە تاپانچە تەقدىم قىلىنىپ تەقدىرلەنگەن. ئەلى ئەپەندى بۇ تەقدىرنامە ھەم ئوردېنىنى بىر ئۆمۈر ساقلىغان شۇنىڭدەك تەقدىرنامىنىڭ كوپىيە نۇسخىسى ئۇنىڭ ئوغلى رەم مۇزىپوف تەرىپىدىن 2005 - يىلى مەزكۇر قۇرلارنىڭ مۇئەللىپىگە يەتكۈزۈپ بېرىلگەن ئىدى. ئەلى ئەپەندى تارىخىي ماتېرىياللارنى توپلاشقا ئەھمىيەت بەرگەن بولۇپ، ئۇ كېيىنكى ھاياتىدا 1944 - 1949 - يىللىرىدىكى مىللىي ئىنقىلاب ۋە شەخسلەر ھەققىدە كۆپلىگەن ئارخىپ ماتېرىياللىرىنى توپلىغان ھەمدە قول - يازمىلارنى يېزىپ قالدۇرغان. ئۇنىڭ ماتېرىياللىرىنىڭ بىر قىسمى سوۋېت بىخەتەرلىك ئورگانلىرى تەرىپىدىن ئېلىپ كېتىلگەن بولسىمۇ، ئەمما بىر قىسمى يەنىلا پەرزەنتلىرىنىڭ قولىدا قالغان ئىدى، مەزكۇر قۇرلارنىڭ ئاپتورى كەمىنە ئۇنىڭ بەزى ئەسەرلىرىدىن خەۋەر تېپىشقا مۇۋەپپەق بولدى ھەمدە بۇ ئارقىلىق زاكىر، پالېنوۋ، ئىسكەندەر، ئەلى ئەپەندى ، نوغايبايەف، مەۋلانوف ، ئېگناروف ۋە باشقىلارنىڭ ھايات پائالىيەتلىرىنى تېخىمۇ چۈشەندى.

ئەلى ئەپەندى ئوشقا ئورۇنلىشىپ، 1980 - يىلى ئوش شەھرىدە تۇيۇقسىز قوزغالغان يۈرەك تىقىلمىسى بىلەن 74 يېشىدا ۋاپات بولغان. بۇ چاغدا ئۇنىڭ سالاھىتى سوۋېت ئىتتىپاقى دۆلەت بىخەتەرلىك كومىتېتىنىڭ پولكوۋنىكى بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن دەپنە قىلىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلگەن

ھەم ئۇنىڭ مۇسۇلمانچە دەپنە قىلىنىشىغا رۇخەت قىلىنىپ، ئۇنىڭ سەپدىشى ، 1937 - يىللاردىكى قەشقەر پاجىئەسىنىڭ ئىگىلىرىدىن بىرى، 1945 - 1946 - يىللىرى مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابىغا ئەۋەتىلىپ، تېكەس ئاتلىق پولكىغا كوماندىرلىق قىلغان راززاق مەۋلانوف نامزىنى چۈشۈرگەن.

(4) پالىنوۋنىڭ ھەقىقى سىرى

مىللىي ئارمىيىنىڭ 1945 - يىلى، ئاپرېلدىن 1946 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى باش قوماندانى گېنېرال مايور پولىنوۋنىڭ تولۇق ئىسمى ئىۋان گېئورگىيېۋىچ

پالېنوۋتۇر. ئۇنىڭ مىللىتى رۇس. ئۇيغۇرلار ئۇنى ئادەتتە پالىنوف ياكى پالىنوپ دەپلا ئاتايدۇ. ئۇنىڭ ئىسمى بەزىدە رۇسچە مەنبەلەردە يەنە ئىۋان ياكوۋلېۋىچ پولېنوۋ، يەنە بەزىلەردە ئىۋان گېئورگىيېۋىچ پالېنوۋ دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پالېنوۋ سوۋېت ئىتتىپاقى ن ك ۋ د سىنىڭ خادىمى بولۇپ، ئۇنى ياخشى بىلگەن ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىشلىگەن سوۋېت ئىتتىپاقى رازۋېتكا خادىملىرىنىڭ كېيىنكى ۋاقىتلاردا يېزىشقان خەتلىرىدە ئۇنىڭ 1920 - يىللارنىڭ ئوتتۇرلىرىدىن باشلاپ سوۋېت رۇسىيىسى بىخەتەرلىك ئورگانلىرىنىڭ تاپشۇرۇقلىرى بويىچە ئىش كۆرگەنلىكىنى ئاشكارىلىغان. دېمەك، ئۇنىڭ 1945 - يىلىدىن 1946 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانلىقىغا تەيىنلىنىشمۇ موسكۋانىڭ ئارزۇسىغا ئۇيغۇن بولۇپ، ئۇيغۇر تارىخىي شاھىدلىرىنىڭ پىكىرلىرىگە ئاساسلانغاندا پالېنوۋنىڭ باشتا پارتىزانلار قوماندانلىق شتابىنىڭ، كېيىن مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانلىقىغا تەيىنلىنىشىدە سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي مەسلىھەتچىلىرىنىڭ تەكلىپى رول ئوينىغان ئىدى.

پالېنوۋنىڭ ئەسلىدە چار پادىشا ئارمىيىسىنىڭ ئوفىتسېرى ئىكەنلىكى ھەمدە 1930 - يىللاردا شېڭ شىسەي ھۆكۈمىتىدە گېنېرال مايورلۇق ئۇنۋانى بىلەن خىزمەت قىلىپ، كېيىن تۈرمىگە تاشلانغانلىقى ھەم تۈرمىدىن بوشاپ، سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەتكەنلىكى مەلۇملۇق مەسىلە بولسىمۇ، بىراق ئۇنىڭ ئەسلى سىياسىي ئارقا كۆرۈنۈشى مەۋھۇم ئىدى. پالېنوۋنىڭ ئەسلى كىم ئىكەنلىكى سوۋېت ن ك ۋ د سىنىڭ غۇلجىدىكى پودپولكوۋنىكلىرى، ئەلى مەمەتوف، زاكىر تۆرە

ۋە ئىسكەندەر ئەپەندىلەر ئۇچۇنمۇ ئەڭ قىزىقارلىق تېما بولۇپ، ئوشتا ياشىغان ئەلى مەمەتوفنىڭ 1970 - يىللاردا ئۆزىنىڭ غۇلجىدا بىرگە مەخپىي خىزمەت قىلغان ئىككى كونا دوستى - ئالمۇتىدىكى ئىسكەندەر ۋە كراسنادار شەھىرىگە يەرلەشكەن زاكىر تۆرىلەر بىلەن يېزىشقان خەتلىرىدە پالېنوۋ ھەققىدە بىر قانچە قېتىم توختالغان ھەم پىكىر ئالماشتۇرغان ئىدى.

ئەلى ئەپەندى ئىسكەندەردىن (ئىۋان ئىۋانوۋىچ ئىۋانوۋتىن) 1973 - يىلى پالېنوۋ ھەققىدە مەلۇمات سورىغان. ئۇ، 1973 - يىلى، 7 - سېنتەبىردىكى خېتىدە پالېنوۋ ھەققىدە ئەتراپلىق جاۋاب بەرگەن. ئۇ، ئۆزىنىڭ 1934 - يىلى پالېنوۋ بىلەن بولغان سۆھبىتىدە پالېنوۋنىڭ 1917 - يىلىدىن كېيىن تاشكەنتكە بارغانلىقى ۋە سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ ئۆزى ئۇچۇن ئىشلەش تەكلىپىنى رەت قىلىپ، غۇلجىغا قېچىپ كەلگەنلىكى ۋە بۇنىڭدىن ئۆمۈر بويى پۇشمان يېگەنلىكىنى سۆزلەپ بەرگەنلىكىنى يازغان(69). ئىسكەندەر، « پالېنوۋ 1924 - يىلى سوۋېت ھۆكۈمىتىنى ئېتىراپ قىلغان ھەمدە سوۋېت گراجدانلىقىنى قوبۇل قىلىپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن بىزگە ياردەم بەردى ۋە بىزنىڭ تاپشۇرۇقلىرىمىز بويىچە خىزمەت قىلغان» دەپ بايان قىلغان[70].

ئۇ، يەنە پالېنوۋنىڭ 1933 - 1934 - يىللاردا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تاپشۇرۇقلىرى بويىچە ئىشلىگەنلىكى ھەققىدە توختىلىپ، « ئۇ، 1933 - 1934 - يىللاردىكى ۋەقەلەرگە بىۋاستە بىزنىڭ رەھبەرلىكىمىزدە قاتناشتى» دېگەن[71]. ئارقىدىن يەنە ئەلى ئەپەندى زاكىر تۆرە (پېتىر ئىۋانوۋىچ ساۋىن)دىن مەلۇمات سورىغان. پېتىر ساۋىن (زاكىر) 1979 - يىلى، 17 - ئىيۇل كۈنى ئەلى مەمەتوف ئۇچۇن مەخسۇس « ئىۋان گېئورگىيېۋىچ پالىنوۋ ھەققىدە ئۇچۇر» دېگەن تېمىدا خەت يېزىپ ئەۋەتكەن بولۇپ، بۇنىڭدا ئۇ پالېنوۋ ھەققىدە بىلگەنلىرىنى تەپسىلىي يازغان. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ تەپسىلىسى زاكىرنىڭ مەلۇماتىدۇر. بۇ ئۈچ ئادەمنىڭ يېزىشقان خەتلىرىدىكى پالېنوۋ ھەققىدىكى مەلۇماتلاردىن ئۇنىڭ زادى كىم ئىكەنلىكى ئېنىقلىنىدۇ. بۇ ئۈچ رازۋېتچىكنىڭ مەلۇماتلىرىنى بىرلەشتۈرۈش مۇمكىن. زاكىرنىڭ مەلۇماتى بويىچە ئالغاندا. ئىۋان گېئورگىيېۋىچ پالېنوۋ 1895 - 1896 - يىللىرىنىڭ بىرىدە تۇغۇلغان. ئەسلى ئۇ ئورېنبۇرگ ۋە ياكى

يەتتەسۇ كازاكلىرىدىن بولۇپ، بۇ جەھەتتە ئېنىق ئەمەس. ئۇ، تاشكەنتتىكى چارپادىشا ئارمىيىسىنىڭ تۈركىستان ھەربىي رايونىنىڭ شتابىدىكى تالانتلىق ئوفىتسېرلاردىن بىرى ئىدى. پالېنوۋ 1914 - يىلى چار پادىشاھ ئارمىيىسىنىڭ تۈركىستان ھەربىي رايونى تەرىپىدىن جۇڭگوغا ھەربىي رازۋېتكا ئۈچۈن ئەۋەتىلىدۇ ھەمدە چاررۇسىيىنىڭ غۇلجىدىكى كونسۇلخانىسىنى قوغدايدىغان 100 كىشىلىك ئەترەتنىڭ كوماندىرلىق ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرىدۇ. ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن، 1918 - 1919 - يىللىرى قىزىل ئارمىيە ئۇنى تاشكەنتكە چاقىرىدۇ ۋە سوۋېت ھاكىمىيىتى ئۈچۈن ئىشلەشكە تەكلىپ قىلىنىدۇ، لېكىن ئۇ بۇ تەلەپنى رەت قىلىپ، غۇلجىغا قايتىپ كېلىپ، بىر مەزگىل يۈرىدۇ. 1921 - يىلى ئاتامان دۇتوف سۇيىقەستتە ئۆلتۈرۈلگەندىن كېيىن پالىنوۋ بىر مەزگىل ئۆز ئالدىغا يۈرىدۇ، ئەمما 1926 - يىلى غۇلجىدا سوۋېت كونسۇلخانىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇ، كونسۇلخانىغا كىرىپ، ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكى ۋە قانداق بولۇپ غۇلجىغا كېلىپ قالغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ ، ئۆزىنىڭ بىر رۇس ئىكەنلىكى، رۇسىيە ئۈچۈن خىزمەت قىلغانلىقى، مانا ئەمدى سوۋېت ھاكىمىيىتى ئۈچۈن ئىشلەش ئارزۇسى بارلىقى ۋە ئۆز قولىدا نۇرغۇن رازۋېتكا ئۈچۇرلىرى بارلىقىنى ئېيتىدۇ، ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ سوۋېت رۇسىيىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا كىرىشىدۇ[72]. 1933 - 1934 - يىللىرى ئۇ سوۋېت رۇسىيىسىنىڭ نورېيكو كوماندىرلىقىدىكى ئالتايسكىي ئەترىتىگە قاتنىشىدۇ ھەمدە شېڭ شىسەي ئارمىيىسىدە بىرگادا كوماندىرى، گېنېرال مايور ئۇنۇۋانى بىلەن خىزمەت قىلىدۇ. بۇ چاغلاردا ئۇ ئوخشاشلا سوۋېت ئىتتىپاقى ئۈچۈن مەخپىي خىزمەت قىلغان ئىدى. زاكىر ئەپەندىنىڭ يېزىشىچە، شېڭ شىسەي سوۋېت ئىتتىپاقىدىن يۈز ئۆرىگەندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى خادىملىرىنى تۇتقۇن قىلىش ۋە زەربە بېرىش سىياسىي ئېلىپ بارغاندا شېڭ شىسەي ئۇنى ۋە ئۇنىڭ ئايالىنىڭ ئاكىسى گرىبىنكىن گېئورگىي مىخايلوۋىچنى بىرلىكتە قولغا ئالدۇ. ئۈرۈمچىدىكى سوۋېت كونسۇلخانىسى شېڭ شىسەيدىن ئۇلارنى قويۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلغا بولسىمۇ، ئەمما شېڭ ئۇنداق ئادەملەرنىڭ يوقلۇقىنى ئېيتىدۇ. ئەمما، سوۋېت كونسۇلخانىسى پالېنوۋ ۋە گرىبىنكىننىڭ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنغانلىقىنى ئاڭلاپ، نۇرغۇن پۇل

خەجلەپ، ئۇلارنى ئاتىدىغان جاللاتقا پۇل بېرىپ ئۇنى سېتىۋالىدۇ، پۇتۇشۇم بويىچە، جاللات ئۇلارنى ئاتماي، ئوق چىقىرىپ قويۇپلا ئازگالغا دەپنە قىلىۋېتىش ، بىراق ئازراق توپا تاشلاپ قويىدىغان بولىدۇ، سوۋەت كونسۇلخانە خادىملىرى مۆكۈپ تەييار بولۇپ تۇرىدۇ، ئوق چىقىپ، ئۇلارغا ئازگالغا كۆمۈۋېتىلىپ، ساقچىلار كەتكەندىن كېيىن سوۋېت خادىملىرى دەرھال كېلىپ، ئۇلارنى ئازگالنى كولاپ چىقىرىۋالىدۇ. بۇ چاغدا گرېبىنكىن ئازراق تىنىۋاتاتتى، ئەمما پالىنوۋنىڭ تىنىقى توختىغان، بىراق دوختۇرلار سۈنئىي نەپەس ئالدۇرۇش ئارقىلىق ئۇنى ئەسلىگە كەلتۈرگەندىن كېيىن ئۇلارنى سوۋېت كونسۇلخانىسىغا ئېلىپ كېتىپ ئۇزۇن ئۆتمەي سوۋېت ئىتتىپاقىغا ماڭدۇرىۋېتىدۇ(73). ئەلۋەتتە، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسىدىن شېڭ شىسەي بىخەۋەر ئىدى.

پالىنوۋ سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەتكەندىن كېيىن، 1943 - يىلىنىڭ بېشىدا موسكۋانىڭ بۇيرۇقى بويىچە تاشكەنت قاتارلىق جايلاردا شىنجاڭدىن چىققانلاردىن قۇراللىق ئەترەت تەشكىللەيدۇ ھەمدە 1944 - يىلى، 11 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا ئۆز ئەترىتىنى باشلاپ غۇلجىغا كېلىدۇ. ئۇ ، 1945 - يىلى، 1 - ئايدا پېتىر رومانوۋىچ ئالېكساندروۋنىڭ ئورنىغا پارتىزانلارنىڭ باش قوماندانى، 1945 - يىلى، ئاپرېلدا مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانلىققا تەيىنلىنىدۇ(74). پالىنوۋ بۇ جەرياندا ئوتتۇرا يۆنىلىشتىكى قوشۇنلارنىڭ شىخونى ئازاد قىلىش ئۇرۇشىغا ۋە شىمالىي يۈرۈش قوشۇنىنىڭ چۆچەك ، دۆربىلجىن قاتارلىق شەھەرلەرنى ئازاد قىلىش جەڭلىرىگە بىۋاستە قوماندانلىق قىلىدۇ.

ئۇيغۇر شاھىدلىرىنىڭ ئۇچۇرلىرىغا ئاساسلانغاندا ئۇ، غۇلجىدىكى 2 - دومنىڭ مەسئۇلى، موسكۋا ئەۋەتكەن باش ھەربىي - سىياسىي مەسلىھەتچى گېنېرال ۋلادىمىر ستېپانوۋىچ ئېگناروۋنىڭ بۇيرۇقى بويىچە مىللىي ئارمىيىنىڭ ماناس دەرياسىدىن ئۆتۈپ ھۇجۇم قىلىشىنى توختىتىپ قويغان. چۈنكى، ئۇ مىللىي ئارمىيىنىڭ باش قوماندانى بولۇش سۈپىتى بىلەن بىۋاستە بۇيرۇق بېرىشتىن ئىبارەت ھەربىي ھوقۇق شۇنىڭ قولىدا ئىدى. جۇمھۇرىيەت رەئىسى ئەلىخان تۆرە مىللىي ئارمىيە ماناس دەرياسى بويىدا توختاپ قالغاندىن كېيىن، 1945 - يىلى، 10 - ئايدا ھەربىي ئىشلار كومىتېتى قۇرۇپ، بۇ كومىتېتقا پالىنوۋ، ئىسساقبەك، ئەخمەتجان قاسىمى ۋە كەرىم

ھاجىنى كىرگۈزگەن ھەم ئۆزى ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ رەئىسى بولغان شۇنىڭدەك ئۇنىڭغا مارشاللىق ئۇنۋانى بېرىلىپ، پۈتۈن ئارمىيىنىڭ ئەڭ ئالىي ھەربىي ھوقۇقىنى كونترول قىلغان ئىدى(75). تارىخىي شاھىدلارنىڭ ئۇچۇرلىرىدىن مەلۇم بولۇشىچە، ئەلىخان تۆرە پالىنوۋقا مىللىي ئارمىيىگە بۇيرۇق بېرىپ، ماناس دەرياسىدىن ئۆتۈپ، داۋاملىق ھۇجۇم قوزغاشقا بۇيرۇغان. بىراق، ئۇ ئەلىخان تۆرىنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلمىغان. ئۇ، ئۆزىنىڭ ئامالسىز ئىكەنلىكى، ئۆزىنىڭ پەقەت موسكۋانىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگىنىدە، ئەلىخان تۆرە ئۇنىڭ گېنېراللىق پاگونىنى يۇلۇپ تاشلىغان(76). بىراق، پالىنوۋ بەرىبىر بۇيرۇقنى ئىجار قىلىشقا ئامالسىز ئىكەنلىكىنى ئېيتقان. پالىنوۋ شۇنىڭدىن كېيىن، ئەلىخان تۆرە تەرىپىدىن ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان بولسىمۇ، ئەمما يەنىلا 1946-يىلىنىڭ 6-ئايلىرىغىچە مىللىي ئارمىيىنى ئىدارە قىلىشنى داۋاملاشتۇرۇپ، تىنچلىق بىتىم ئىمزالىنىشىدىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقىغا كېتىدۇ. زاكىر تۆرە «پالىنوۋ 1947-يىلى شىنجاڭدىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا پۈتۈنلەي كەتتى ۋە تاشكەنت شەھرىگە كېلىپ يەرلەشتى» (77)دەپ يازىدۇ. ئۇنىڭ بايان قىلىشىچە، پالىنوۋ تاشكەنتكە يەرلىشىپ، ئالدى بىلەن تاشكەنت دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرىپ، تارىخ كەسپى ئۆگىنىدۇ ۋە مەخسۇس شىنجاڭ ئۇيغۇر تارىخى بويىچە دېسسېرتاتسىيە ياقلىغان.

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇيغۇر تارىخى تەتقىقات ساھەسىگە ئائىت ئۇچۇرلاردىن مەلۇم بولۇشىچە، پالىنوۋ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى قىسمىلىرىنى ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىشقا بېغىشلىغان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا تاشكەنت شەرقشۇناسلىقنىڭ مۇھىم مەركەزلىرىدىن بىرى ئىدى. بۇ يەردە تاشكەنت رادىئوسىدا تۇنجى قېتىم ئۇيغۇر تىلىدا رادىئو ئاڭلىتىش باشلانغان ھەمدە تاشكەنتتە «شەرق ھەقىقىتى» ژۇرنىلى نەشر قىلىنىۋاتقان بىر پەيت ئىدى. بۇ ۋاقىتتا يەنە «شەرق ھەقىقىتى» ژۇرنىلى نەشرىياتى قۇرۇلغان بولۇپ، تاشكەنتتە سوۋېت ئۇيغۇر ئالىملىرى ۋە زىيالىيلىرىدىن تۇرسۇن رەھىموف، تۇنجى ئۇيغۇر تارىخ پەنلىرى دوكتورى ئەرشىدىن ھىدايەتوف، تۇنجى بىئولوگىيە پەنلىرى دوكتورى ئابدۇمېجىت روزىباقىيېف، ئەدەبىيات پەنلىرى

دوكتورى ئوسمان مەمەتاخۇنوف ۋە باشقا ئونلىغان ئەربابلار خىزمەت قىلىۋاتاتتى. بۇ ۋاقىتتا تاشكەنتكە يەرلەشكەن پالىنوۋنىڭ ئۇيغۇر تارىخى تەتقىقاتىغا قىزىقىشى ھەمدە تەتقىقاتقا كىرىشىشىدە بەلكى ئۇنىڭ بۇ ئۇيغۇر زىيالىيلىرى بىلەن بولغان ئۇچرىشىشلىرىمۇ مۇھىم رول ئوينىغان بولۇشى مۇمكىن. پالىنوۋ تاشكەنتتە ياشىغان 1946 - 1955 - يىللىرى ئەلىخان تۆرىمۇ تاشكەنتتە بولۇپ، بىراق پالىنوۋ بىلەن ئەلىخان تاشكەنتتە كۆرۈشمىگەن. بۇنىڭ سەۋەبى بەلكى بۇ ئىككى ئەربابنىڭ ئىلىدىكى كونا قورساق كۆپىكى ۋە ياكى سوۋېت ك گ ب سىنىڭ بويۇنتۇرۇقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك. پالىنوۋ ئۆمرىنىڭ 30 يىلدىن ئارتۇق قىسمىنى ئۇيغۇر دىيارىدا ئۆتكۈزگەن ۋە ئۇيغۇر تىلىنى بىر قەدەر ياخشى بىلگەن ئىدى. ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخىغا ئالاھىدە قىزىققانلىقى ئۈچۈن ئۇيغۇر تارىخىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىشقا كىرىشكەن ھەمدە «1912يىلىدىكى ئىلى شىنخەي ئىنقىلابى» دېگەن تېمىدا دېسسىرتاتسىيە ياقلىغان ھەم تارىخ پەنلىرى كاندىدات دوكتورى نامىغا ئېرىشكەن . پالىنوۋ 1955 - يىلى تاشكەنتتە كېسەل سەۋەبى بىلەن 60 يېشىدا ۋاپات بولغان. 1947 - يىلى، سوۋېت ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى پالىنوۋنىڭ ئۇيغۇر ئېلىدە كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئۈچۈن ئۇنىڭغا قىزىل يۇلتۇز ئوردېنى تەقدىم قىلغان. زاكىر ئەپەندىنىڭ يېزىشىچە، پالىنوۋ ئىلىدىكى ئاق گۋاردىيىچى رۇسلارنىڭ سوۋېتكە قارشى ئىدىيىسىنى ئۆزگەرتىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنى ھىمايە قىلىش يولىغا مېڭىشىدا كۆپ تەشۋىقاتچىلىق خىزمىتى قىلغان . 1941 - يىلى، 6 - ئايدا گېرمانىيە ئارمىيىسى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلغاندا، پالىنوۋنىڭ تەشۋىقاتلىرى نەتىجىسىدە ئاقلارنىڭ ئەۋلادلىرى تۈركۈملەپ، غۇلجا ۋە چۆچەكلەردىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئۆتۈپ، گىتلېر ئارمىيىسىگە قارشى جەڭگە قاتنىشىپ، رۇس ۋەتىنىنى قوغداشقا ئاتلانغان ئىكەن. ئۇ، ئىلى، چۆچەكتىكى خەلقلەر ۋە رۇسلار ئارىسىدا يۇقىرى ئابرويغا ئىگە بولغان ئىدى .ئۇۋان پالىنوۋنىڭ مىللىي ئارمىيىدىكى ئابرويىمۇ ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ، مىللىي ئارمىيىنىڭ ئوفىتسېرلىرى ئۇنى جەڭچىلەرگە كۆيۈمچان، ئۇيغۇرلارغا ئۆزىنى يېقىن تۇتىدىغان، ئۇيغۇر تىلىنى خېلى ياخشى بىلگەن ، جەڭگە ماھىر، قابىل

قوماندانى سۈپىتىدە تەسۋىرلەيدۇ. پالېنوۋ ئەسلىدە 1934 - 1937 - يىللىرى ئارىسىدا موسكۋا ئۇيغۇر ئېلىغا ئەۋەتكەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوفىتسېرلىرىدىن نورېيكو، پاۋېل رىبالكو ۋە ئوبۇخوۋلارنىڭ دوستى ھەمدە ئۇلار بىرلىكتە ھەربىي مەكتەپ پۈتتۈرگەن بولۇپ، رىبالكو ۋە ئوبۇخوۋ قەشقەردە ماھمۇت مۇھىتى كوماندىرلىقىدىكى ئۇيغۇر 6 - دىۋىزىيىسىنى كونترول قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغان ئىدى. رىبالكو كېيىن، ۋەتەن ئۇرۇشى دەۋرىدە سوۋېت ئارمىيىسىنىڭ تانكا قىسىملىرىنىڭ مارشالى بولدى ۋە ئىككى قېتىم سوۋېت ئىتتىپاقى قەھرىمانى نامىغا ئېرىشتى شۇنىڭدەك كىيىن، بېرلىن قاتارلىق شەھەرلەرنى ئىشغال قىلىشتا رول ئوينىدى. ئوبۇخوۋ بولسا كېيىن، گېنېرال لېيتېنانت بولغان. پالېنوۋ ئۆزىنىڭ رىبالكو ۋە ئوبۇخوۋلاردىن قېلىشمايدىغان ھەربىي تالانتى بارلىقىنى سۆزلەپ يۈرگەن ئىكەن. ھەمدە ئۇ سوۋېت ھاكىمىيىتى ئۈچۈن 1918 - 1919 - يىللاردىلا تاشكەنتتە قېلىپ خىزمەت قىلغان بولسا، چوقۇم ئەنە شۇ كىشىلەردەك يۇقىرى ئورۇننى ئىگىلەپ، ئۆز ھەربىي تالانتىنى جارى قىلدۇرالايدىغانلىقىنى پۇشايمان ئىچىدە تەكىتلىگەن ئىكەن.

پايدىلانغان ئەسەرلەر:

[1]. سوپاخۇن سوۋۇروف. مەن كەچكەن كېچىكلەر. 397 - 398 - بەتلەر.

[2] .شۇ ئەسەر. 399 - بەت.

(3) .قوجاي دوقاس . ئۈچۋىلايەت ئىنقىلابى قورالىق كۈچلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى توغرىسىدا . ئىلى تارىخ ماتېرىياللىرى . 4 - سان.

.(4). شۇئەسەر. 480 - 481 - بەت.

[5] .توختى ئىبرايىم. مىللىي ئارمىيىنىڭ جەڭگىۋار مۇساپىسى . 2003 - يىلى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى. ئۈرۈمچى .

6] .سوپاخۇن سوۋۇروف. شۇ ئەسەر 481 - بەت.

[7] . بارمىن. ئا. ب.ئا. بارمىن. سىنزيان ۋ سوۋەتسكو - كىتايسكىخئوتنوشەنىياخ

1941 - 1949گگ. (شىنجاڭ 1941 - 1949 - يىللاردىكى سوۋېت - جۇڭگو مۇناسىۋەتلىرىدە).

بارنائۇل. 1999. 78 - بەت.

[8] . «يېڭى زامان» گېزىتى، 1999 - يىلى، 6 - ئاي. ئالمۇتا، ئۇيغۇرچەنەشرى.

[9] . ك ئىستورىئى ۋنېشنېي رازۋەتكى كازاخسىتانا.(قازاقىستان تاشقى رازۋېتكا تارىخىدىن).

[10] .ب.ئا. بارمىن. سىنزيانۇ سوۋەتسكو - كىتايسكخئوتنوشەنىياخ 1941 - 1949گگ. (شىنجاڭ 1941 - 1949 - يىللاردىكى سوۋېت - جۇڭگو مۇناسىۋەتلىرىدە). بارنائۇل.1999. 78 - بەت.

[11] . ۋ.ئوبۇخوۋ، سىخۋاتكا شېستى ئىمپېرىي .بىتۋا زا سىنزيانا. (ئالتە ئىمپېرىىنىڭ شىنجاڭ ئۈچۈنئېلىشىش). ۋېچې نەشرىياتى،موسكۋا.2007. 297 - بەت.

[12] . گېئورگىي مېلكيانس، ۋوستوچنىي تۇركېتسان بىلبروشېن نا پروئىۋول سۇدبى. ئىزۋېستىئا، (خەۋەرلەرگېزىتى). موسكۋا، 2002 - يىلى، 23 - ئاۋغۇست.

[13] . ۋ.ئوبۇخوۋ، سىخۋاتكا شېستى ئىمپېرىي .بىتۋا زا سىنزيانا. (ئالتە ئىمپېرىىنىڭ شىنجاڭ ئۈچۈنئېلىشىش). ۋېچې نەشرىياتى، موسكۋا.298.2007 - بەت

[14] . ۋ.ئوبۇخوۋ، سىخۋاتكا شېستى ئىمپېرىي .بىتۋا زا سىنزيانا. (ئالتە ئىمپېرىىنىڭ شىنجاڭ ئۈچۈنئېلىشىش). ۋېچې نەشرىياتى،موسكۋا.2007. 298 - بەت.

[15] ،بارمىن ئا. شۇ ئەسەر .71 - 72 - بەتلەر.

[16] . رۇسىيە فېدېراتسىيىسى دۆلەت ئارخىپى. فوند ر - 9401 س/چ. ئوپ.2. د.96. ل.197 - 198// ئى. ۋ ستالىننىڭ « ئالاھىدەپاپكىسى». سوۋېت ئىتتىپاقى ئىچكى ئىشلار خەلق كومىسسارىياتى - سوۋېت ئىتتىپاقى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى سېكرېتارىياتىنىڭ1944 - 1953 - يىللىرىدىكى ماتېرىياللىرىدىن . رۇسىيە ھازىرقى زامان تارىخى ھۆججەتلىرىكاتالوگى. موسكۋا .1 - توم. 1994.

[17] . رۇسىيە فېدېراتسىيىسى دۆلەت ئارخىپى. فوند ر - 9401 س/چ. ئوپ.2. د.144، ل.383 // ل.ئى بېرىيانىڭ « ئالاھىدە پاپكىسى» سوۋېت ئىتتىپاقى ئىچكىئىشلار خەلق كومىسسارىياتى - سوۋېت ئىتتىپاقى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى

سېكرېتارىياتىنىڭ1944 - 1953 - يىللىرىدىكى ماتېرىياللىرىدىن . رۇسىيە ھازىرقى زامان تارىخى

ھۆججەتلىرىكاتالوگى. موسكۋا .4 - توم. 1996

[18].پاۋېل مىخايلوۋىچ فىتىن ھەققىدىكى مەلۇمات.

.php.pm_fitin/f_bio/biograf/ru.hrono.www//:http

[19] . « يېڭى زامان» گېزىتى، 1999 - يىلى، 6 - ئاي.ئالمۇتا، ئۇيغۇرچە نەشرى.

[20] . خېلەم خۇدابەردىيېۋ بىلەن سۆھبەت. خېلەم خۇدابەردىيېۋ 1947 - 1949 - يىللىرى ئىلدا

ئەخمەتجان قاسىمى ۋە مىللىي ئارمىيە شتابىدا مەسلىھەتچى تەرىقىسىدە خىزمەتقىلغان.

1960 - 1980 - يىللىرىدا ئۆزبېكىستان رادىئو - تېلېۋىزىيە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولۇپ

ئىشلىگەن ھەمدە2003 - يىلى تاشكەنتتە ۋاپات بولغان. ئابلەت كامالوۋنىڭ ئەسرىگە قاراڭ: Ablet

Uyghur Memoir Literature in Central Asia on Eastern Turkestan :Kamalov

Studies on Xinjiang Historical Sources in .(1949 - 1944)Republic

Sugawara ,Shinmen Yasushi ,Edited by James Millward .thCenturies29 - 17

- 289 - 278 .pp .2010.yo BunkoThe To .Tokyo .Jun

[21] . ك ئىستورىئى ۋنېشنېخ رازۋېتكى كازاخستانا (قازاقستان تاشقى رازۋېتكىسى تارىخى)

[22] ك ئىستورىئى ۋنېشنېخ رازۋېتكى كازاخستانا (قازاقستان تاشقى رازۋېتكىسى تارىخى)

[23] . ئابدۇۋاخاپ مونىيېۋ. گېنېرال ئىسساقبېك . بىيىتىك . 2006. بۇ ماقالە قىرغىزچە «ئەركىن

تووو»گېزىدە بېسىلدى.قىرغىزچە

[24] .ئەلىخان تۆرە ساغۇنى. تۈركىستون پاجىئەس. ئىستانبۇل. 2012.

[25] .ئا.بارمىن. شۇ ئەسەر. 79 - بەت

[26] . « ۋ.م.مولوتوۋنىڭ ئالاھىدە پاپكىسى» . رۇسىيە فېدېراتسىيىسى دۆلەت ئارخىپى. فوند

9401 س.ئوپ.2. د.104 ۋە د.300 - 303. سوۋېت ئىتتىپاقى خەلقئىچكىس ئىشلار

كومىسسارىياتى - خەلق دۆلەتبىخەتەرلىك مىنىستىرلىكى سېكرېتارىياتىنىڭ

ماتېرىياللىرى. 1944 - 1953. رۇسىيەيېقىنقى زامان تارىخى ئارخىپخانىسىنىڭ كاتالوگى.

موسكۋا. 2 - توم. 1994.

[27] . « ستالىنىنىڭ ئالاھىدەپاپكىسى»، رۇسىيە دۆلەت ئارخىپىدا ساقلانغان. بۇ ھۆججەت.

تۆۋەندىكى ماقالىدىنئېلىندى. گېئورگىي مېلىياكىنسىنىڭ «ۋوستوچنىي تۇركېستان بىيل بروشون نا

پروئىزۋول سۇدبي» ماۋزۇلۇقماقالىسىدىن ئېلىندى. خەۋەرلەر گېزىتى. 2002 - يىلى،

23 - ئاۋغۇستتىكى سانى.

[28] . ق. غوجامبەردىيېۋ. ئۇيگۇري (ئۇيغۇرلار. قەدىمكى زامانلاردىن تا ھازىرقى كۈنلەرگىچە

ئەتنو - سىياسىي تارىخى). 516 - بەت. 2009 - يىلى، ئالمۇتا.

[29] . ئابدۇرەۋۇپ مەخسۇم بىلەن سوھبەت. 2004 - يىلى، 11 - ئاي. شۇنىڭدەك ئا. كامالوۋنىڭ

ئەسىرگە قاراڭ

مەنبە: باغداش مۇنبىرى   8472=tid?php.read/cn.bagdax.bbs//:http